

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI No: 802
COĞRAFYA ENSTİTÜSÜ No: 25

PUBLICATIONS OF ISTANBUL UNIVERSITY Num. 802
GEOGRAPHICAL INSTITUTE Num. 25

MONOGRAFİLER : 2

MONOGRAPH SERIES : 2

TÜRKİYE NÜFUSU

(NÜFUS KESAFETİ, NÜFUS ARTIŞI, İÇ GÖÇLER VE ŞEHİRLEŞME)

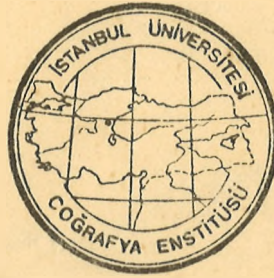
THE POPULATION OF TURKEY

Dr. NECDET TUNÇDİLEK

Istanbul Üniversitesinde Doçent

Dr. EROL TUMERTEKİN

Istanbul Üniversitesinde Doçent

İSTANBUL MATBAASI

1 9 5 9

TÜRKİYE NÜFUSU

Institut kurde de Paris

Institut kurde de Paris

ISTANBUL MATBAASI
Nuruosmaniye caddesi No. 90 - Istanbul

buomas Dresi
100

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI No: 802
COĞRAFYA ENSTİTÜSÜ No: 25

PUBLICATIONS OF ISTANBUL UNIVERSITY Num. 802
GEOGRAPHICAL INSTITUTE Num. 25

MONOGRAFİLER : 2

MONOGRAPH SERIES : 2

TÜRKİYE NÜFUSU

(NÜFUS KESAFETİ, NÜFUS ARTIŞI, İÇ GÖÇLER VE SEHİRLEŞME)

THE POPULATION OF TURKEY

Dr. NECDET TUNÇDİLEK

Istanbul Üniversitesinde Doçent

Dr. EROL TUMERTEKİN

Istanbul Üniversitesinde Doçent

İSTANBUL MATBAASI

1 9 5 9

İÇİNDEKİLER

	Sahife
Önsöz	VII
GİRİŞ	
İnsanın coğrafi tetkiklerdeki yeri	1
Metod	3
Malzeme	3
Malzemenin kullanılışı	4
TÜRKİYE GENEL NÜFUSU	
Türkiye nüfus artışına genel bakış	6
Türkiye genel nüfusu 1927 - 1955	8
1927 - 1955 devresinde Türkiye nüfus kesafeti	9
Türkiye'de nüfus dağılımına tesir eden âmiller	11
TÜRKİYE KIR NÜFUSU	
Genel bakış	18
Kır nüfusu dağılımı	19
Kır nüfusu - Genel nüfus	23
TÜRKİYE ŞEHİRLİ NÜFUSU	
Genel bakış	25
Şehirli nüfusu dağılımı	26
NÜFUS ARTIŞI NİSBETLERİ	
Türkiye genel nüfusunda artış nisbetleri	31
1935 - 1955 arasında genel nüfusta artış	37
Kır nüfusu artış nisbetleri	39
Şehirli nüfusu artış nisbetleri	43
İÇ GÖÇLER	
İç göçlerin mahiyeti	45
Türkiye'de iç göçler	57
ŞEHİRLEŞME	
Genel bakış	67
Türkiye'de şehirleşme	67
Yabancı memleketlerde doğmuş olanlar	70
Netice	71
SUMMARY	75

<u>İÇİNDEKİ ŞEKİLLER</u>	Şekil Figure	<u>LIST OF MAPS</u>
Türkiye'de nüfus kesafeti 1927	1 Distribution of population 1927
Türkiye'de nüfus kesafeti 1935	2 Distribution of population 1935
Türkiye'de nüfus kesafeti 1940	3 Distribution of population 1940
Türkiye'de nüfus kesafeti 1945	4 Distribution of population 1945
Türkiye'de nüfus kesafeti 1950	5 Distribution of population 1950
Türkiye'de nüfus kesafeti 1955	6 Distribution of population 1955
Türkiye'de ortalama donlu günler sayısı ...	7 The number of frost days in Turkey
Türkiye'nin relief haritası	8 Physiographic map of Turkey
Türkiye'de kurak bölgeler	9 Arid regions in Turkey
Kır ve şehir nisbetleri 1935	10 Percentages of Urban and Rural Populations 1935
Kır ve şehir nisbetleri 1940	11 Percentages of Urban and Rural Populations 1940
Kır ve şehir nisbetleri 1945	12 Percentages of Urban and Rural Populations 1945
Kır ve şehir nisbetleri 1950	13 Percentages of Urban and Rural Populations 1950
Kır ve şehir nisbetleri 1955	14 Percentages of Urban and Rural Populations 1955
1935 - 1940 devresinde nüfus artışı	15 Percentages population increase in between 1935 - 1940
1940 - 1945 devresinde nüfus artışı	16 Percentages of increase in population between 1940 - 1945
1945 - 1950 devresinde nüfus artışı	17 Percentages of increase in population between 1945 - 1950
1950 - 1955 devresinde nüfus artışı	18 Percentages of increase in population between 1950 - 1955
1935 - 1955 devresinde nüfus artışı	19 Percentages of increase in population between 1935 - 1955
1935 - 1945 devresinde kır nüfusu artışı ...	20 Percentages of increase in Rural population between 1935 - 1940
1940 - 1945 devresinde kır nüfusu artışı ...	21 Percentages of increase in Rural population between 1940 - 1945
1945 - 1950 devresinde kır nüfusu artışı ...	22 Percentages of increase in Rural population between 1945 - 1950
1950 - 1955 devresinde kır nüfusu artışı ...	23 Percentages of increase in Rural population between 1950 - 1955
1935 - 1940 devresinde şehirli nüfusu artışı	24 Percentages of increase in Urban population 1935 - 1940
1940 - 1945 devresinde şehirli nüfusu artışı	25 Percentages of increase in Urban population 1940 - 1945
1945 - 1950 devresinde şehirli nüfusu artışı	26 Percentages of increase in Urban population 1945 - 1950
1950 - 1955 devresinde şehirli nüfusu artışı	27 Percentages of increase in Urban population 1950 - 1955
Başka vilâyette doğmuş olan nüfus	28 Distribution of Out-Born population by provinces in 1935
Başka vilâyette doğmuş olan nüfus 1940 ...	29 Distribution of Out-Born population by provinces in 1940
Başka vilâyette doğmuş olan nüfus 1945 ...	30 Distribution of Out-Born population by provinces in 1950
Kır'da 1000 nüfusa düşen başka vilâyette doğanların sayısı	31 Number of Out-Born population for every thousand inhabitants in rural areas (in 1935)
Kır'da 1000 nüfusa düşen başka vilâyette doğanların sayısı 1945	32 Number of Out-Born population for every thousand inhabitants in rural areas (in 1945)
Şehir'de 1000 nüfusa düşen başka vilâyette doğanların sayısı 1935	33 Number of Out-Born population for every thousand inhabitants in the cities (in 1935)
Şehir'de 1000 nüfusa düşen başka vilâyette doğanların sayısı 1945	34 Number of Out-Born population for every thousand inhabitants in the cities (in 1945)
Zıraî kesafet	35 Agricultural Density
Nüfus dağılışı	36 Distribution of Population
Türkiye'de sanayi bölgeleri	37 Manufacturing districts of Turkey
Yabancı memleketlerde doğanlar	38 Distribution of Foreign - Born Population
Türkiye vilâyetleri	39 The locations of places named in the study.

Ö N S Ö Z

Istanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Monoğrafilerinin ikinci kitabı olarak yayınlanan bu çalışmada, Türkiye nüfusu, belli başlı hususiyetleri ve hareketleriyle coğrafi bir tetkike tâbi tutulmak istenmiştir.

Sayımlara ait mevcut istatistiklerin yeniden tasnif edilmesi ve bilâhare hesaplamalar yapılarak cedvellerin tertip edilip haritaların hazırlanmasına, gerek bu çalışmanın zeminini teşkil etmesi, gerekse ileride bu mevzuda araştırma yapacaklara kolaylık temin etmek bakımından bilhassa ehemmiyet verilmiştir. Esas itibarıyla, 1958 ilkbahar ve Yaz aylarını kaplayan bu hazırlık devresi esnasında hazırlamış olduğumuz haritaların basılmak üzere yeniden çizim işini üzerine alan ressam Bay Mahmut Cüda'ya teşekkür ederiz.

Bu vesile ile, Coğrafya Enstitüsü çalışmalarının diğer bir kısmını teşkil edecek olan "Monoğrafiler" in neşri hususunda karar alan ve böylelikle bu etüdün yayınlanmasına imkân hazırlayan Coğrafya Enstitüsü Müdürü Sayın Ord. Prof. Ahmet Ardel ile Enstitü Yönetim Kurulu üyelerine teşekkürlerimizi sunarız.

Beyazıt, Şubat 1959

Tunçdilek - Tümertekin

Institut kurde de Paris

GİRİŞ

İnsanın Coğrafî Tetkiklerdeki Yeri

Yeryüzü bölgelerinin farklı görünüm kazanmasına sebep olan elemanlardan biri de insan topluluğu (nüfus) dur. Mutlak nüfus sayısının iktisadî ve sosyal ehemmiyeti yanında, aynı zamanda, bir beşerî âlem varlığı olan 'insan' ın tabii muhit ile münasebetinin tetkikinin, gerek bir bölgenin, gerekse bir memleketin coğrafyasının anlaşılmasında mühim bir yeri vardır.

Bir mekân ve münasebetler ilmi olan ve esas itibariyle yeryüzü olaylarının mevziî toplulukları ve tiplerinin mahiyetini ortaya koymaya çalışan modern coğrafyanın esas konularından biri de, beşerî âlem varlıklarının tabii muhit ile münasebetlerini araştırmaktır.

Coğrafya tabiatı itibariyle mekân veya bölgelerle uğraşır ve hattâ bugün ekseriyetin taraftar olduğu noktai nazara göre özünü ve esas gayesini, yeryüzünde vetire ve hâdiselerin değişik şekilde gruplanmış bulunmaları dolayısıyla birbirlerinden farklılaşmış olan bölgelerin çerçevesi içinde yapılacak Mekân Tetkikleri teşkil eder. Beşerî ve fizikî unsurların birbirine bölgenin şahsiyetini verecek şekilde örülmüş bulunmalarıyla meydana gelen Coğrafî Bölgelerin farklı şahsiyetleri ise, bu örgü

veya dokumadaki beşerî ve fizikî unsurların hissesi ve rollerine göre tâyin edilir¹. Tenha ve geri kalmış bölgelerde hâkim olan damga tabiatın damgasıdır. Buna mukabil bazı sahalarda bölgenin şahsiyetini beşerî faaliyetlerden almış olduğu tesbit edilir. Burada insan tabii çehreyi geniş ölçüde değiştirmiş, tepeleri ortadan kaldırmış, vâdileri doldurmuş, koyuları kara haline çevirmiş, drenajı değiştirmiş, geniş sahaları bina ve tesisleri ile kaplamıştır.

Filhakika, insan yaşayışının bir hususiyeti şu noktada görülür: bütün canlılar doğrudan doğruya tabii muhitte yaşadığı halde insanlar, tabiat âleminden alarak ehliştirdiği, kendi şekil verdiği bir kültür muhiti içinde yaşar². Bazı bölgelerde ise beşerî ve fizikî un-

¹ SELEN, Hamit Sadi: "Siyasi ve İktisadi Coğrafya", Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: XII, yıl: 1957, sayı 4, s. 1-8.

ERİNÇ, Sırrı: "Bölge sınırlandırmasının esasları", İkinci İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 79/61 İskân ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları: 4 s. 69-94, 1957.

TÜMERTEKİN, Erol: "Sanayi Coğrafyası", İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları: 22, 1958, s. 1-16.

² SELEN, Hamit Sadi: a. g. e. s. s. 6.

surlar bölge şahsiyetinde hemen hemen aynı derecede hissedardırlar³.

Şu halde insan'ın "insan örtüsünün" yeryüzü coğrafyası, yeryüzü bölgelerinin bütünü ile tetkikindeki ehemmiyetli mevki belirlemektedir.

Nüfusun çeşitli hususiyetlerinin bilinmesinin bölge sınırlandırılmasındaki yeri ise çok daha mühimdir. Hattâ denilebilirki; bir memlekette bütünü ile coğrafi bölgelerin hudutlarının tespitinde veya sadece herhangi bir bölge hududunun tespitinde nüfus dağılışı tiplerinin (pattern) ve nüfusun mekân içindeki tekâmülünün tetkikine büyük ehemmiyet vermek lâzımdır. Bu hususun tahakkuku ise; mevzi coğrafya bakımından tetkikine girilen memleket veya bölgelerin evvelce yapılmış nüfus coğrafyası çalışmalarının mevcudiyetine bağlıdır. Filhakika, tetkik sahasındaki nüfusu coğrafi metodlarla inceliyen çalışmalar baş tarafta da temas ettiğimiz gibi, tetkik için zaruridir. Bununla her mevzi coğrafya etüdüne nüfusun coğrafi tetkiki ile başlamak lâzım geldiği ifade edilmek istenmediği gibi aksi de ileri sürülmüyor. Belirtmek istenen husus, yağış, suhuret ve basınç gibi iklim elemanları veya ova, dağ ve yayla gibi yüzey şekilleri, yahut akarsular, göller, dalga ve denizler gibi hidrografik unsurların, bitki örtüsü v.s. nin bugünkü ve geçmişteki durumlarının tetkikinin bölgelere göre kazandıkları ehemmiyetin, yerine göre nüfus unsuruna da intikal etmesinin lüzumlu olduğudur.

Nüfus unsuru, kısaca izah edilmeye çalışılan ehemmiyetine rağmen coğrafyacılar tarafından sık sık ele alınan bir mevzu değildir. Bu hususu bilhassa belirten A.B.D. de Wisconsin Üniversitesi profesörlerinden Trewartha'nın⁴, coğrafi çalışmaların intişar ettiği belli başlı üç mecmuada yaptığı tetkike göre son yarım asırda yüzlerce fizikî etüd neşredilmiş olmasına rağmen, nüfusu uzaktan yakından alâkadar eden sadece 41 etüd çıkmıştır (Petermann's Geographische Mitteilungen'de 3 adet,

³ ERİNÇ, Sırrı: a. g. e. s. 77.

⁴ TREWARTHA T. G.: "A case for population Geography", ANNALS Assn. of Amer. Geogr. Vol. 43, 1953, s. 71-79.

Annales de Géographie'de 22 adet, The Geographical Review'da ise 16 adet).

Türkiye'de nüfusla ilgili neşredilen ilk çalışmalar hemen hemen sadece iktisat ve istatistikçiler tarafından nüfusun demografik hususiyetlerini belirtmeyi hedef tutan etüdülerle⁵ bazı coğrafyacıların bütünü ile Türkiye nüfusunda sayım devreleri arasındaki artışları değerlendiren⁶ ve kesafet sahalarını ortaya çıkarmak üzere harita tertip etmek için sarfedilen gayretlere inhisar etmektedir.

Selen'in Türkiye'de 1955 de nüfus dağılışı gösteren haritası halen basılmış olan he-

⁵ YÜCEULUĞ, Ratip: Savaş sonu nüfus meseleleri, TÜRKİYE nüfusu üzerinde incelemeler ve fikirler. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1944, Neşriyat No: 230, Tetkikler Serisi, No: 103.

AYBAR, Celâl: "Türkiye'de nüfusun artışı ve yaş ayrılığı bakımından artma ümitleri", Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi, Cilt I, Sayı 143-158.

SARÇ, Ömer Celâl: "Türkiye nüfusunda genç nesillerdeki erkek fazlalığı", İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt I, Birinciteşrin 1939, Sayı I, s. 7-28.

SARÇ, Ömer Celâl: "Nüfus miktarı ve istihaleleri", İkinci Üniversite Haftası DİYARBAKIR 1-6-1941, 7-6-1941 İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 151, s. 42-64.

SARÇ, Ömer Celâl: "Nüfusun Yaş ve Cinsiyete göre bölünüşü", İkinci Üniversite Haftası, DİYARBAKIR, S. 373-380.

W.C. Brice: "The population of Turkey in 1950", The Geographical Journal Vol. CXX. Part 3, September 1954, s. 347-453.

Th. Lefebvre: "La densité de la population en Turquie en 1914 et 1927", Ann. de Géog. 37 (1928) s. 520-526.

SARÇ, Ömer Celâl: "Türkiye Ekonomisinin Genel Esasları", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları No: 49, s. 222-227.

SELEN, Hamit Sadi: "1955 Sayımına göre Türkiye'de Nüfus Dağılışı", Ankara, 1957. Bir harita ve 15 sahifeden ibaret metin.

SELEN, Hamit Sadi: "Türkiye Coğrafyasının ana hatları", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınlarından No: 42-24, 1954, s. 105-141.

⁶ DARKOT, Besim: "Türkiye'de nüfus hareketleri", İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, Cilt 2, Sayı 5-6, 1953-1954, s. 3-22.

DARKOT, Besim: "Altıncı Genel Nüfus Sayımı", (Le Sixième recensement de la population en Turquie), Türk Coğrafya Dergisi, Revue de Géographie Turque, XII, 1955 sayı 15-16, s. 74.

men yegâne haritadır. Kilometre kareye düşen nüfus rakamları ile "kazalara göre nüfus kesafeti" ve 3000 den fazla nüfuslu yerlerin de, nüfus sayısına göre büyüyen dairelerle gösterilmiş olduğu bu harita Türkiye'de nüfus dağılışının halihazır durumunu oldukça vazih bir şekilde göstermektedir. Ancak, Selen'in de belirttiği gibi, "coğrafi bir görüşle hakikate uygun bir nüfus dağılışı haritası yapılması", dolayısıyla nüfus dağılışı tiplerinin vuzuhla ortaya konulması başka metod ve çalışmalar istiyen bir iştir. Nitekim bugün, Milletlerarası Coğrafya Birliğinin 1:1.000.000 ölçeğinde bir *Dünya Nüfus Dağılışı* haritası tertip etmek üzere kurduğu Komisyon uzun zamandan beri bu işe uygun metod aramaktadır. Sözü geçen Komisyonun başkanı olan İsveçli Profesör William-Olson'un De Geer metodunun çok taraftar topladığı ve muhtemelen bu metodun esas olacağını ifade etmesi, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsünde Profesör Ali Tanoğlu'nun nezareti altında senelerce süren çalışmalarla birkaç sene önce tamamlanan, fakat henüz neşredilmek imkânı bulunamayan 1:800.000 ölçeğindeki *Türkiye Nüfus Dağılışı Haritası*'nın önemini arttırmıştır. De Geer metodunun kullanıldığı bu harita 200 kişi bir nokta ile 3000'in üstünde nüfusa sahip olan yerleşmeler de kürelerle gösterilerek Türkiye'deki bütün yerleşme yerleri 200.000 ve 100.000 ölçekli haritaların da yardımıyla hakikî yerlerinde ihtiva ettikleri nüfusları ile gösterilerek memleketimizde nüfus dağılışı tipleri tespit edilmiştir⁷.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi adı geçen haritalar Türkiye'de esas alınan sayım yılına ait nüfus dağılışı çehresini aksettirmektedirler. Diğer taraftan nüfusla ilgili yazılar da sayım devreleri arasında bir bütün olarak nüfusun çoğalma seyirinde müşahede edilen durumu, nüfusun yaş ve cins kompozisyon v.s. yi incelemektedirler.

Nüfus unsurunun herhangi bir memleket veya bölge coğrafi bünyesinin anlaşılma-

⁷ SELEN, Hamit Sadi: a. g. e., s. 5.

⁸ Halen aynı metod, 100 nüfus bir nokta ile ve 2000'in üstünde nüfusa sahip olan yerlerde değerlerine göre kürelerle gösterilerek 1:500.000 ölçekli Türkiye haritasına tatbik edilmektedir. Bu çalışmanın bir yıl içinde bitmesi beklenmektedir.

sında nüfus miktarının ve artış nispetlerinin dağılışı tipinin müşahedesini ve izahı yanında bu dağılışın tekâmülünün takip ve tekâmül ve nüfus hareketlerine tesir eden olayların yakalanması ve izahına çalışılması lâzımdır. Bu durumda ise köy ve şehir nüfuslarının ayrı ayrı dağılışı ve bünyesini, aynı zamanda bu iki nüfus topluluğunun birlikte veya ayrı ayrı hareket halinin mevcut olup olmadığı ve eğer mevcut ise istikametlerin tesbiti lüzumludur. Böylelikle bir taraftan memleket nüfusunun bir sahadan diğer bir sahaya doğru ilerleyip ilerlemediği, (meselâ Japonya'da güneybatıdan kuzeydoğuya, A.B.D. de doğudan batıya...) ve kırlardan şehirlere (umumiyetle bütün sanayileşen memleketlerde görüldüğü gibi) doğru bir akım olup olmadığı hususu ortaya çıkarılacaktır.

Köy ve şehir nüfuslarının ayrı ayrı karakterlerinin tetkiki (doğum ve ölüm, dolayısıyla artış temposu, yaş ve cins kompozisyonları v.s.) ve iç göçler olarak iki grupta toplanabilecek olan böyle bir tetkikin herşeyden evvel zengin istatistikî bilgilere ihtiyacı olduğu aşikârdır. Halen memleketimizde sözü geçen istatistikler mevcut olmadığı için, bu gibi çalışmaların yapıldığı memleketlerde incelemelerde kullanılan metodların da kullanılması tabiatıyla mümkün değildir. Hemen ilâve edelim ki belirtilen istatistik bilgi noksanlığının Türkiye nüfus coğrafyası tetkiklerinin ağır inkişaf etmesinde büyük rolü olmuştur.

Bu etüde Türkiye nüfusunun yukarıda belirtilen hususlarının tetkikinde — istatistikî malûmatın belirtilen büyük noksanlığına rağmen — eldeki bilgileri hususî hesap ameliyeleriyle tasnife tabi tutarak denemek istiyoruz.

METOD

Malzeme:

Bu çalışmamızda kullanılan malzeme 1927, 1935, 1940, 1945, 1950 ve 1955 Nüfus Sayımı neticelerinden elde edilmiştir. Yalnız belirtmek lâzımdır ki sözü geçen sayımların

neşredilen neticelerinin hepsinin birbiriyle mukayese kabiliyeti azdır. Bunun başlıca sebebi ise sayımlar arasında muhtelif nüfus hususiyetlerindeki değişik tutumlardır. Meselâ 1927 sayımlarında şehir ve kırsal nüfusu ayrı ayrı verilmemiştir. 1935 nüfus sayımında ise nüfusa ait malûmat şehir, bucak ve köylere göre ayrı ayrı verilmiş, ayrıca "Nüfusun doğum yerleri" adı altında — ileride gayet kıymetli malzeme temin edilen bir bölüm olduğu belirtilecektir — bir hane ilâve edilmiştir. 1940 sayımında doğum yerleri hakkında bilgi veren hane kaldırılmış, 1945 de ise yeniden ithal edilmiştir. Bilindiği gibi 1950 sayımlarının tafsilâtli neticeleri henüz neşredilmemiş, 1955 sayımının ise ancak ilk neticeleri açıklanmıştır.

TABLO 1

Muhtelif memleketlerde kırsal yerleşmesi - şehir yerleşmesi hududu olarak kabul edilen nüfus miktarları

Memleket	Şehir ve Kırsal Nüfusu hududu olarak kabul edilen miktar
Belçika Kongosu	100
Danimarka	250
İzlanda	300
Kanada	1000
Küba	1000
Brezilya	1000
Şili	1000
Venezüela	1000
Malaya	1000
Panama	1500
Kolumbiya	1500
İrlanda	1500
Cezair	2000
Arjantin	2000
Avusturya	2000
Çekoslovakya	2000
Fransa	2000
Almanya	2000
Yunanistan	2000
Lüksemburg	2000
Portekiz	2000
Meksika	2500
A. B. D.	2500
Alaska	2500
Portoriko	2500
Jamaika	5000
Hindistan	5000
Belçika	5000
İsviçre	10000
Holanda	20000
Japonya	30000
Kore	40000

Malzemenin kullanılışı:

Türkiye nüfus artışı ve hareketlerinin coğrafî tetkikini, Türkiye genel nüfusu, Türkiye kırsal nüfusu ve Türkiye şehir nüfusu olarak ayrı ayrı ele alıp, bilâhare şehirleşme ve iç göçler meselesi üzerinde durulacağını evvelce belirtmiştik. Bu işler için malzeme, yukarıda sözü geçen nüfus sayım neticelerinin bazılarında temin edilmişse de sadece iki yıla ait vilâyet nüfus kesafetleri rakamları hariç, herbiri hususî herhangi bir metoda göre hesap edilerek tasnife tabi tutulup neşredilmemiştir. Hemen ilâve edelim ki sayımların bazıları vilâyet kırsal ve şehir nüfuslarını % ler halinde vermektedir. Fakat, aşağıda izah edeceğimiz üzere kırsal-şehir hududunu tâyin eden rakamı daha yüksek (5000) kabul etmemiz sebebiyle sayımların neşredilen neticelerindeki bu kolaylıktan faydalanamadık.

Bu duruma göre denilebilir ki çalışmamızın ilk kısmını teşkil eden "Türkiye genel nüfus artışının coğrafî tetkiki" nde sayım neticelerinden doğrudan doğruya faydalandık.

Kırsal ve şehir nüfusu artışının tetkiki şehirleşme ve iç göçler meselesinin araştırılmasında ise sayımlarda verilen, tâbir caizse ham malûmatın mânalanması ve değerlenmesi için bazı hususî hesap işlemlerine tâbi tutarak elde edilen neticeleri haritaya geçirilip yorumlanmasına girişildi. Bu işlemlerin başlıcalarını belirtmeyi, varılan neticelerin sıhhatini kontrol bakımından lüzumlu görüyoruz.

Evvelâ, kırsal ve şehir yerleşmeleri hududu olarak 5000 rakamını almamızın izahını yapalım. Memleketimizde şimdiye kadar bu gaye ile 10.000 (Reuter), 5000 (Tümertekin) ve 3000 (Louis, Darkot) rakamları kullanılmıştır. Resmî istatistiklerin 2000 i esas aldığı ise malûmdur. Bilindiği gibi her memleketin iktisadî ve sosyal yapısına göre değişen bu kriter için beynelmilel bir rakam mevcut değildir. (Tablo 1) in tetkiki kırsal-şehir yerleşmesi sınırı olarak alınan kriter rakamların ne kadar değişik olduğunu göstermektedir. Filhakika 100 ile 40.000 nüfuslu olan yerleşmeler memleketine göre sınır kabul edilmektedir. Biz, daha yüksek nüfuslu bir çok yerleşmelerde de kırsal ekonomisi yapısının mevcut ol-

masına rağmen 5000 ve fazla nüfuslu yerleşmelerin Türkiye'de şehir karakterinin teessüs etmiş veya teessüs etmekte olduğu, hiç değilse, kır ekonomisinin tamamen hâkim olmadığı, şu veya bu şekilde, sâkinlerinin bir kısmının toprakla sıkı ilgisinin azalmış, iş bölümünün başlamış bulunduğu yerleşmeler telâkki ediyoruz. Fazla olmıyan bir nüfus miktarına rağmen pek çok yerleşme yerinin teessüs etmiş olduğu (50.000) Türkiye'de bir yerleşme yerinin ortalama (480) nüfusa sahip olması 5000 nüfus sınırının nüfus ünitesi olarak eb'adını ortaya koyar.

Böylece kır ve şehir nüfusu hududunun 5000 olarak alınması üzerine nüfusa ait bilgi mevcut olan bütün yerleşmeler bu esasa göre gruplandı ve muhtelif değerler hesap edildi. Vilâyet hudutlarının 1935 den beri uğra-

dığı değişiklikler dolayısıyla kır ve şehir nüfusu ünitelerinde meydana gelen yeni vaziyetler, evvelki sayım neticeleri ile mukayeseler yapmayı mümkün kılacak ayarlamalara yol açmıştır⁹.

Türkiye genel nüfus artışının coğrafi dağılışının tetkikinde Türkiye ortalama artış oranı ile vilâyetler artış oranı hesap edilerek 1927-1955 arasındaki seyri müşahede edildi. Aynı şekilde hesaplamalar kır ve şehir nüfusları artışının coğrafi görünümünde 1935-1955 sayımları arasındaki devrede meydana gelen değişikliği müşahedeye imkân verdi. Etüdün son bölümlerini teşkil eden *Şehirleşme ve İç göçler* meselesinde 1935-1945 sayımlarında mevcut olan doğum yerlerine ait bilgiler yine bazı hususî değerlendirme ameliyesine tâbi tutularak kullanıldı.

⁹ Türkiye'de 1927 den 1955 senesine kadar geçen zaman içinde vilâyet taksimatında değişiklikler olmuştur. 1927 sayım senesinde memleketimiz 63 vilâyete ayrılmış bulunuyordu. İlk büyük değişiklik 1927 ilâ 1935 arasında vukua gelmiş ve 1935 sayım devresinde 1927 de mevcut olan Aksaray, Beyazıt, Cebelibereket, Mersin ve Şibinkarahisar gibi vilâyetler ortadan kalkmış, buna mukabil, Ağrı, Bingöl, Muş, Tunceli gibi vilâyetler ihdas edilmiştir. Bundan sonra 1927 deki Adana vilâyeti 1935 de Seyhan, Artvin vilâyeti de Çoruh adlarını almışlardır. Bu değişikliklere rağmen 1927 deki vilâyet sayısı hiç değişmemiş, gene 63 olarak kalmıştır.

1940-1945 ve 1950 de vilâyet değişiklikleri vuku bulmamış, sadece bu geniş devre içinde birçok yeni nahiyeler meydana gelmiş, gene pek çok nahiyeye kaza haline gelmiştir. Ayrıca Hatay katılmıştır.

Vilâyet taksimatındaki ikinci büyük değişikliğe 1955 nüfus sayımı devresinde tesadüf edilmektedir. Bu sayım tarihinde sadece Kırşehir'in eksilmiş, buna mukabil, Adıyaman, Nevşehir, Uşak ve Sakarya gibi vilâyetler ortaya çıkmış ve böylece vilâyet sayısı 66 ya erişmiştir.

Çalışmalarımızda vilâyet mesahaları kullanıldığından 1927-1955 devreleri arasındaki değişiklikleri bir araya getirmek için en fazla vilâyet sayısının mevcut ol-

duğu 1955 yılı esas alınmıştır. 1955 vilâyet hududu içinde kalan kazaların 1927 den itibaren nüfusları tespit edilmiş, bilâhare bir araya getirilerek her devrenin aynı sahaya sahip vilâyet nüfusu ortaya çıkarılmıştır. Bu suretle 1927 ilâ 1955 senesi arasındaki bütün değişiklikler ifna edilmiş, 1927 ve sonrası durumu 1955 senesindeki vilâyet durumuna getirilmiştir. Böyle bir tasnif tahmin edileceği üzere uzun bir zaman almıştır. Yalnız şayanı şükran olan nokta; bahis konusu değişiklikler yapılırken nahiyeye ve kaza hudutlarının bozulmadığı — bazı köylerin bir vilâyetten diğerine aktarılmalari müstesna — için bahis konusu çalışma ve mevcut neticeleri toplamak mümkün olabilmesidir. İlgili tablolarımızda verilen vilâyet nüfusları bu sebeple İstatistik Umum Müdürlüğünün verdiği değerlere uymayacaktır.

Belirtilmesi lâzım gelen diğer bir olay da, 1955 nüfus sayımının yapıldığı tarihte Kırşehir'in vilâyet olmasıdır. Fakat çalışmaların yapıldığı tarihte (1958) Kırşehir tekrar vilâyet olmuş olduğu için, bu vilâyetin nüfusu kaza üniteleri üzerine hesap edilmiş ve 1955 de mevcut olmyan Kırşehir de haritalarımızda yer almıştır. Böylece gerek istatistiklerimiz gerekse vilâyet taksimatını gösterir haritalarımızın 1927 den itibaren 67 vilâyet olarak tersim edilmiş olmalarının sebebi izah edilmiş bulunuyor.

Türkiye Genel Nüfusu

Türkiye nüfus artışına umumî bakış:

Türkiye nüfusunda vukua gelen değişiklikleri takip edecek kadar bir zaman geçmiş bulunuyor. Cumhuriyet devrinden evvelki nüfus meseleleri apayrı ve başlıbaşına bir mevzu olması sebebiyle bu meseleye burada temas edilmeyecektir. Ancak modern mânada ilk nüfus sayımının başladığı 1927 den bu yana 28 yıllık devre içindeki seyrin müşahede ve izahına çalışılacaktır.

Evvelâ, Türkiye genel nüfusunu ana hatlariyle tanıtmak ve vukua gelen başlıca olayları belirtmek lâzımdır.

(Tablo 2) nin tetkiki şu kısa müşahedelerin yapılabilmesine imkân veriyor:

TABLO 2

Sene	Nüfus	Artış %	Artış miktarı	Km. ² nüfus
1927	13.648.270	—		17.9
1935	16.158.018	18.4	2.509.748	21.0
1940	17.820.950	10.3	1.662.932	23.0
1945	18.790.174	5.4	969.224	24
1950	20.947.188	11.4	2.157.014	27.3
1955	24.111.778	15.0	3.164.590	31.4
1927-55	10.463.508	76.0		
1960	37.600.000	(chirka yonidnie)		

Türkiye nüfusunun mühim bir karakteri nüfusun devamlı olarak artmakta oluşudur. 1927-1955 yılları arasında kalan devrede Türkiye nüfusu %76 değerinde bir artış göstermiş ve 10.463.508 miktarında nüfus çoğalması meydana gelmiştir. Eğer ortalama bir değerle ifade edilmek istenirse Türkiye nüfusunün her sene 375.000 kişi arttığı söylenebilir.

Böylece Türkiye nüfusunun süratli bir seyir takip ederek 28 yıl içinde 13.668.270 den 1955 de 24.111.778'e yükseldiğini görüyoruz¹⁰.

Türkiye nüfus dağılışı tipinde mevzu bahis devrede vukua gelen değişikliklerin tetkikine girmeden evvel Türkiye genel nüfus artışını ana hatlariyle tetkik edelim.

Tablo 1 de görüldüğü üzere bu artışın pek muntazam bir seyir takip etmediği derhal göze çarpmaktadır. Nitekim; 1927-1935 arasındaki sekiz senelik devrede %18,4 değerinde bir artış vuku bulmuştur. Bu artış değeri sayım devreleri arasında müşahede edilen en yüksek artış değeridir. Bu yüksek artış değerinin iki sayım devresi arasındaki zamanın diğer sayım devreleri arasındakilerden uzun olması (8 yıl, ötekiler 5'er yıl) ve 1927 sayımına girmiyen bir miktar nüfusun 1935 sayımına sayılması yüzünden meydana geldiği ileri sürülmekte ise de, (Darkot), memleketimizde sayımların 1927-1935 sayımlarına nispetle çok daha mütakâmil metod ve sıhhatli neticelerle yapıldığı 1950 ile 1955 sayımları arasındaki devrede %15,1 değerinde bir artış kaydedilmiş olması evvelâ, ileri sürülen devre uzunluğu sebebini zayıflatmakta ve aynı zamanda 18,4 değerlerine yakın artışların vukua gelebileceğini göstermektedir. Diğer taraftan 28 yıllık devre içindeki vasatî yıllık artış değeri olan 375.000 miktarının ortalama bir artış değeri olarak kabul edildiği takdirde

¹⁰ Türkiye Genel Nüfus artışı, bak: Darkot, Sarç ve Yüceuluğ.

mevzu bahis 8 yıllık devre içindeki yıllık artışın 358.249 oluşu bu artışın anormal bir artış sayılmıyacağını gösterir. 1935-1940 sayımları arasındaki devrede %10,3 değerinde bir artış kaydedildiği halde 1940-1945 sayımları arasındaki, İkinci Dünya Harbine tesadüf eden devrede artış temposunun ağırlaştığı müşahede edilmektedir. Filhakika 1940-1945 sayımları arasındaki devrede artış değeri yarıya düşmüştür (%5,4). 1945-1950 sayımları arasındaki devre Türkiye nüfusu artış değerinin yeniden hızlanmağa başladığı bir devre başı halinde karşımıza çıkmaktadır. Bu devre de bir evvelki artış temposunun geçen bir artma değerine ulaşılmış (1950 %11,4) 1950-1955 arasındaki devrede ise artış daha da hızlanarak %15,1 değerine erişmiştir.

Buraya kadar yapılan müşahedeler bizi Türkiye nüfus artışı hakkında şu neticeye götürüyor:

Türkiye'de nüfus artışı bazan artış temposunun ağırlaşmasına rağmen (1940) daima ileriye doğru gitmektedir. Bilhassa 1950 ile 1955 sayım devreleri arasında erişilen artış değerinin 1927-1935 sayım devreleri arasında kaydedilen şimdikiye kadarki azamî artış değerinin tekrar idrak edilmesi, Türkiye nüfus artışı kurbunun henüz yükselmeğe başladığını gösteriyor. Büyük sanayi vesair iktisadî gelişmelerin idrak edilmesi ile 19 uncu asır içinde hemen bütün Avrupa memleketlerinde vukua gelen ve bilâhare diğer birçok memleketlere intikal eden nüfus artışı olayının muhtemelen memleketimizdeki zikredilebilecek olan hâdisesinin tetkiki ayrı bir etüd mevzuu olabilir. Biz şimdilik bu artış değerinin mânalanması ve mukayeselere imkân vermesi için Balkan memleketleri ve civarımızdaki bazı Asya memleketlerindeki durumu gözden geçirmek istiyoruz.

TABLO 3

Balkan memleketleri ile bazı komşu memleketlerde nüfus artışı

Riyazi olarak
28 yıllık period

Memleket	Nüfus (1000)		Period	Artış	
	1930	1954		%	%
Romanya	18.025	17.150	24	4.8	5.7
Yugoslav.	13.934	17.267	24	23.9	27.9
Bulgaristan	6.006	7.500(935)	23	24.9	30.3

Yunanistan	6.205	7.801	24	25.7	30.0
İran	15.055(935)	20.721	21	37.6	50.2
Suriye -					
Lübnan }	3.217(936)	5.053	18	57	88.8
Irak	2.857(932)	4.948	22	73.2	93.1
Türkiye					
(1927)	13.648	24.111(955)	28	76	76.0
1935	16.158	24.111	20	49.2	

Balkan memleketleri ile memleketimizin Asya komşularında nüfus artışını gösteren Tablo 3'ün tetkiki, Türkiye'de vukua gelen nüfus artışının değerini ortaya koyuyor. Türkiye'de kaydedilen artış bütün Balkan memleketlerinde kaydedilenden fazla, buna mukabil, İran hariç, Asya komşularımızdaki artış değerinden düşüktür. Filhakika, 24 yıllık devrede Balkan memleketleri arasında en yüksek nüfus artışı %25,7 değeri ile Yunanistan'da vukua gelmiştir. Halbuki Türkiye'de daha kısa bir devre içinde (20 yıl) artış hemen hemen Yunanistan'dakinin iki misli olup, %49,2 dir. Buna mukabil Asya komşularımızda vukua gelen artış nispetleri (İran hariç) Türkiye'dekinden daha yüksektir. Meselâ: Suriye, Lübnan (18 yıl %57), Irak (22 yıl %73,2).

Bu müşahedeler, halen yeryüzünde nüfusun süratle çoğalmakta olduğu sahalardan birinde yer alan Türkiye'deki nüfus artışının, içinde bulunduğu coğrafî bölgenin artış karakterine uyduğunu gösteriyor. Böylece, çeyrek asır içinde mevcut nüfus 3/4 nispetinde (1927-1955 = %76) artmıştır. Vukua gelen bu artışta asıl süratin yakın yıllarda kazanılmış olması vakıası, Türkiye nüfusunun yakın gelecekte, bu artış temposu devam edeceğine göre daha da süratle artacağı fikrini ilham etmektedir.

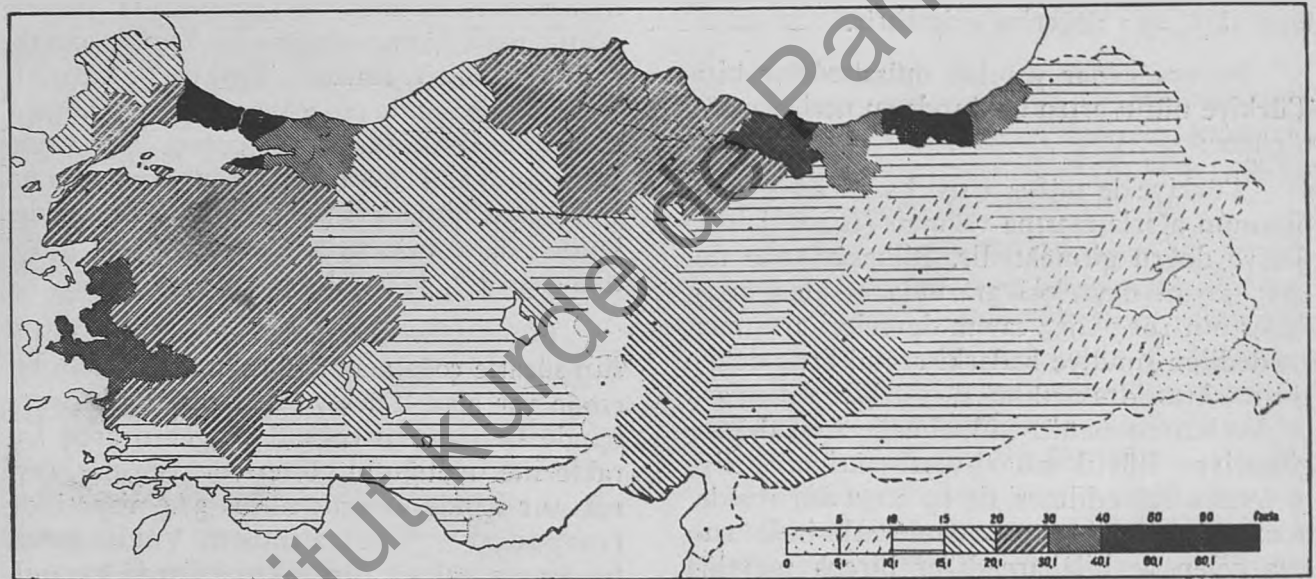
Türkiye nüfus artışının umumî seyrini belirttikten sonra kırsal ve şehir nüfuslarındaki genel duruma temas edelim.

Türkiye'de kırsal ve şehir yerleşmeleri hududu olarak 5000 nüfuslu yerleşmelerin esas alındığını belirtmiştik. Bu esasa göre halen Türkiye nüfusunun kabaca 3/4 ü kırsal yerleşmelerinde geri kalanı da şehirlerde yaşamaktadır. Bu durum 1935 den beri şehir nüfusu nispetinde kaydedilmekte olan ve bilhassa 1950-55 arasında hızlandığını ilerde tafsilâtı olarak göreceğimiz hâdiseler neticesinde mey-

dana gelmiştir. Bununla beraber, Türkiye nüfusunun 1950-55 arasındaki artışında büyük bir gelişme vukua geldiği halde kır ve şehir nüfusu nispetleri henüz büyük bir değişikliğe uğramamıştır. Kır nüfusu nispetlerinin 1935 den itibaren tetkiki, çok ağır cereyan etmekle beraber her sayım devresinde bir miktar azalmakta olduğunu gösterir. Nitekim 1935 de %79,8 olan kır nüfusu nispeti gittikçe düşerek 1955 de %74,4 e kadar inmiştir. Sayım devreleri arasında kaydedilen en büyük azalma 1950-1955 arasındaki devreye isabet etmektedir. Bu devre içinde nispet %78 den %3,6 bir eksilişle %74,4 e düşmüştür. Di-

deki tetkikine girebiliriz. Böylece memleketin muhtelif bölgelerinde gerek genel nüfus, gerek kır ve şehir nüfusu dağılışında kaydedilen gelişmelerin, dolayısıyla, memleketin süratle nüfusu artan bölgelerinin (nüfus çeken) şehirleşme olayının geliştiği sahalar... tespit ve izaha çalışılacaktır.

Evvelâ Türkiye genel nüfusunun 1927 deki coğrafi dağılışını tespit ve bu tespit edilen nüfus dağılış şeklinde 1955 e kadar meydana gelen değişikliği inceleyebilmek için, vilâyet nüfusu kesafetleri esas alınarak haritalar tertip ettik (Şekil 1-6).

Türkiye'de nüfus kesafeti
(Genel nüfus - 1927)

Şekil 1
Figure 1

Distribution of population 1927
Persons per square kilometer.

ğer taraftan şehirli nüfus nispeti 1935 de %20,2 den 1955 de 25,5 e yükselmiştir.

Türkiye genel nüfusunda 1927 - 1955 devreleri arasında kaydedilen nüfus artışının coğrafi tetkiki:

Türkiye genel nüfusunun 1927 den beri artışının genel karakterleri ve bu nüfusu meydana getiren köy ve şehir nüfusu unsurları arasında vuku bulan değişiklikleri belirttikten sonra, çalışmalarımızın esasını teşkil eden genel nüfus, kır nüfusu ve şehir nüfusunda hasıl olan, sözü geçen hususların mekân için-

1927 de Türkiye'de nüfus kesafeti:

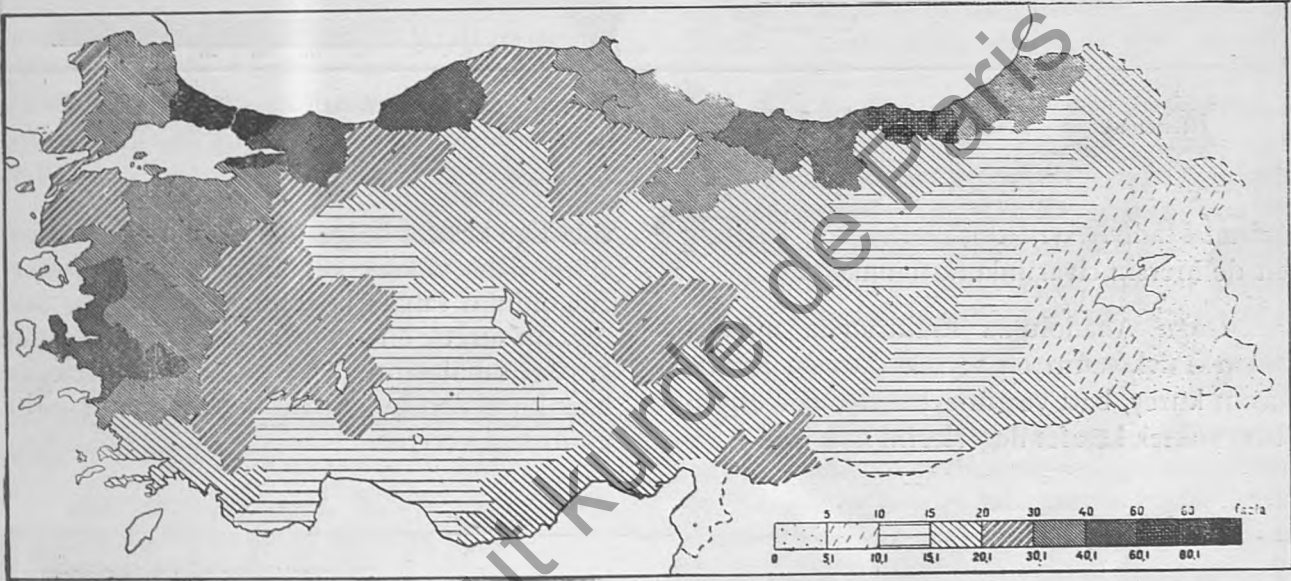
1927 nüfus sayımı neticelerinden elde edilen rakamların verdiği vilâyetlerde kilometre kareye düşen nüfus sayısına göre tertip edilmiş olan, "Nüfus Dağılış Haritası" (Şekil 1) nin tetkiki, şu hususların müşahedesine imkân veriyor.

Türkiye'de kilometre kareye 30 ilâ 80 kişinin düştüğü üç kesif nüfus sahası vardır (İstanbul, Doğu Karadeniz ve İzmir). Bunlardan 80 in üstünde kesafet ile azamî değere sahip olanı, sadece İstanbul mıntakasıdır. Bununla

beraber, civarda (30-40 kesafet ile) sadece Kocaeli kesif nüfus sahasının bulunduğu bu yer vüsat itibariyle Doğu Karadeniz kesafet bölgesinden sonra gelmektedir. Filhakika, 30-80 kesafetinin mevcut olduğu Doğu Karadeniz bölgesi Giresundan Rizeye kadar uzanarak 1927 de Türkiyenin en geniş kesif nüfuslu sahasını meydana getirmektedir.

Ege kesif nüfuslu sahası ise, İzmir'de 40-60 kesafeti ile gerek değer, gerek vüsat bakımından Türkiyenin üçüncü kesif nüfuslu bölgesidir. Doğu Karadeniz kesafet mıntakasının doğu ve güney ucu, bariz avarız sebebiyle, ta-

bir yandan İstanbul'un kesafet mıntakası ile birleşmekte, diğer taraftan İç Batı Anadolu'yu da işgal etmektedir. Müşahede edilen bu duruma göre 1927 de Türkiye ortalama kesafetinin (17,9) çok üstünde olan değerlerle, nüfusun birinci derecede ve yine ortalama kesafetin üstünde olan değerlerle ikinci derecede kesafet mıntakaları halinde görülen sahaları genel olarak memleketi kuzeydoğu - güneybatı istikametinde kesen bir hattın kuzeyinde (Eskişehir, Zonguldak, Çankırı, Bolu ve Ankara hariç) kalmaktadır. Filhakika, kabaca tasavvur edilen böyle bir hattın güneyinde ka-

Türkiye'de nüfus kesafeti
(Genel nüfus - 1935)

Şekil 2
Figure

Distribution of population, 1935
Persons per square kilometer.

mamen seyrek nüfus sahaları ile çevrilmiş olduğu, buna mukabil, kesif nüfus sahasının batıya doğru, değerler azalmakla beraber, bilhassa Samsun ve çevresini içine alarak devam ettiği müşahede ediliyor. Aynı durum, yani, Türkiye'de nüfusun kesafet peydah ettiği sahalanın hemen civarında ikinci derecede kesif nüfus mıntakalarının mevcut olması Ege bölgesinde de karşımıza çıkıyor. Filhakika İzmir'de 40-60 kesafeti ile temsil edilen Ege kesafet mıntakasının etrafı, Doğu Karadeniz kesafet mıntakasının batısını çevreleyen değer de nüfus kesafetini haiz ikinci derecede kesif mıntakalar ile çevrilidir. Bu geniş mıntakada

lan bölgeler (hattın kuzeyinde kalan sahalarla birlikte) Türkiye'de seyrek nüfus sahalarını meydana getirmektedir. Bu sahalarda 20-30 kesafeti ile ikinci derecede kesafet sahası halinde olan sadece Mersin mevcuttur.

Nüfus kesafetinin düşük değerlerinin mevcut olduğu birinci derecede seyrek nüfuslu bölge Doğu Anadolu'da Van Gölünü çevreleyen ve memleketin güneydoğu vilâyetlerini teşkil eden sahadır. Buralarda kesafet Gölün doğusunda (Van ve Hakkâri) 0-5, batısında ise 5-10 arasındadır. Bu düşük kesafet mıntakası kuzeybatıya doğru Erzincan'a kadar

Türkiye'de nüfus kesafeti
(Genel nüfus - 1940)

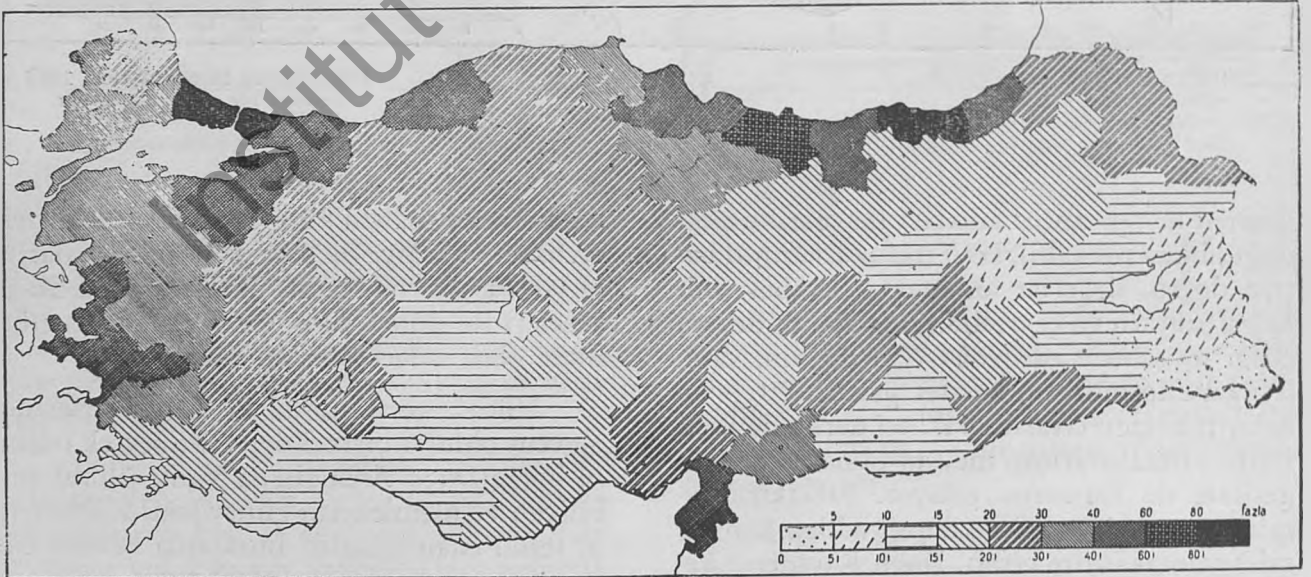
Şekil 3
Figure

Distribution of population, 1940
Persons per square kilometer.

uzanmaktadır. Aynı düşük değerde kesafete bir de Mersin civarında rastlanmaktadır.

Doğu Anadolu'da Erzincan'da nihayet bulan Türkiye'nin en seyrek nüfuslu mntakasını kuzey, batı ve güneybatıdan çevreleyen daha yüksek kesafet değerlerini haiz bölge, ba-

tıda Ege kesafet bölgesine ve Akdenize kadar, arada daha yüksek kesafet değerlerinin mevcut olduğu sahalarla inkıtaa uğrayarak, uzanır. Bu suretle en yaygın olan 10-15 değerinde kesafet sahalalarının, 15-20 kesafet değerlerini haiz kuzeyden bir şeritle ikiye ayrılmış olduğu hissini veriyor.

Türkiye'de nüfus kesafeti
(Genel nüfus - 1945)

Şekil 4
Figure

Distribution of population, 1945
Persons per square kilometer.

İç Anadolunun merkezini dolduran 10-15 kesafet sahası kuzeybatıya doğru, daha yüksek kesafet değerlerinin bulunduğu sahalara doğru sokulur ve kuzeyde kesafet 15-20 değerine vararak Karadenize çıkar.

Türkiye nüfus artışının coğrafi dağılışının tetkikinde modern mânada ilk nüfus sayımı olması dolayısıyla mebd olarak 1927 durumunun tetkiki bizi şu neticelere götürüyor:

Türkiye'de nüfusun kesif olarak toplandığı sayıları ve vüsatı mahdut olan sahalara (Akdeniz hariç) inhisar etmektedir. Kıyı bölgelerinden uzaklaştıkça kesafet azalmakta ve seyrek nüfus bölgelerine intikal edilmektedir. Bu suretle memleketin iç kısımları ve Akdeniz kuşağı, kurak ve yarı kurak sahaları ile Doğu Anadolu dağlık mıntakaları seyrek nüfus bölgelerinin merkezlerini teşkil etmektedir.

1927-1955 devresinde Türkiye nüfus kesafeti:

Türkiye nüfus kesafeti 1927 de 17.9 iken 1955 de bu kesafet 31 e yükselmiştir. Muntazam bir seyir takip ettiği müşahede edilen nüfus kesafeti sayım devreleri arasında şu kıymetleri almıştır:

1927 de 17.9, 1935 de 21, 1940 da 23, 1945 de 24, 1950 de 27 ve 1955 de 31.

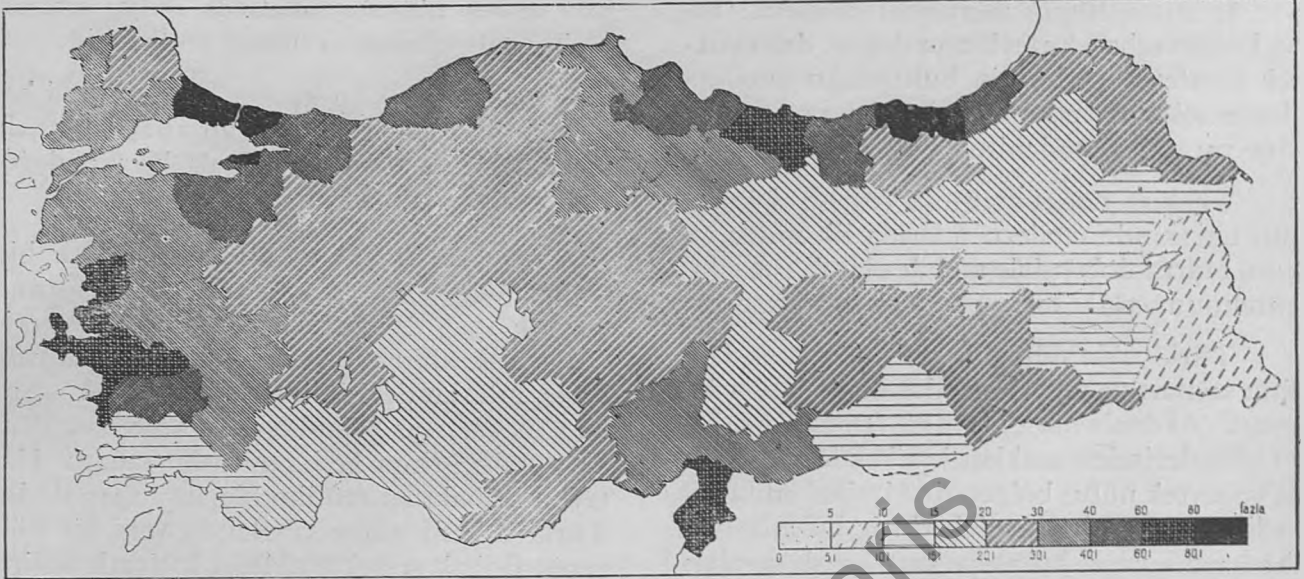
1927-1955 nüfus kesafetlerini gösteren haritaların beraberce tetkiki, Türkiye nüfusunda, dolayısıyla Türkiye ortalama nüfus kesafetinde 1927 den itibaren vuku bulan muntazam artışın, Türkiye nüfus kesafeti dağılışı şekli üzerinde büyük değişiklikler meydana getirmemiş olduğunu gösteriyor. 1927 ve 1955 Türkiye nüfus kesafet haritaları ve Tablo 4 nun tetkiki, bütün vilâyetlerde nüfusun artmasına rağmen Türkiyede nüfusun kesafet peydah etmiş olduğu, ve seyrek bulunduğu sahalarda, Seyhan, Gaziantep ve Hatay bölümü hariç, büyük değişikliklerin meydana gelmemiş olduğunu gösteriyor. Bununla beraber, bir yandan 1927 de kesif nüfus sahaları etrafında bulunan ikinci derecede kalabalık sahalara kesafetleri artarak, birinci derecede kesafet sahalara haline gelmiş, diğer taraftan sözü geçen bölgeler arasında bulunan

bazı seyrek nüfuslu sahalarda nüfus artarak kesif nüfus sahalara iltihak etmişlerdir.

Belirttiğimiz bu kesafet artışı ve yeni kesafet mıntakaları teessüsü hali 1927-1955 yılı arasındaki devrelerde ortalama kesafet değerine uyarak, daima aynı değerde olmamıştır.

1935 de Bolu'nun nispeten yüksek bir kesafet değeri ile ortalama kesafetin üstüne çıkarak 1927 de Batı Karadenizde sahile erişen seyrek nüfus bölgesini inkıtaa uğratması hariç, mühim değişiklikler görülüyor. 1940 da güneyde, 1927 den beri, Gaziantep etrafında yer değiştiren kesif nüfuslu sahaya Hatay'ın iltihakı en mühim olaydır. 1945 de ise Türkiye kesif nüfus sahalara yeni bir bölgenin iltihak etmekte olduğu katıyetle belirleniyor. Bu saha Gaziantep, Seyhan ve Hataydan müteşekkildir. Diğer taraftan 1920 den 1940 a kadar vasatî kesafet değerinin üzerinde bir değeri muhafaza eden Kayserinin fazla bir artış kaydetmediği görülüyor. Bu suretle Kayseri içinde bulunduğu seyrek nüfus bölgelerinin karakterini kazanmış oluyor.

1950 ye gelince, 40 ın üstünde kesafetlerin Türkiye kesafet bölgelerini tamamen ihata ettiği, aynı zamanda Ege, Marmara ve 1945 de Samsun gerilerine yerleşmiş olan doğu Karadeniz kesafet sahalara birbirlerine Ankarayı iltihak edip yaklaşmaları ve İç Anadoluya doğru sokulmaları 1950 devresinin en karakteristik hâdisesi olarak görülüyor. Bu hâdisenin bilhassa mühim olan tarafı kıyı bölgelerimizde yerleşmiş olduğu intıbaı mevcut olan Türkiye kesif nüfus sahalaraının memleketin 1927 den beri seyrek nüfus sahalara olan İç Anadoluya doğru yayılmakta olmasıdır. Buna mukabil, ortalama kesafetin üzerinde olan değerlerle, Orta Karadeniz bölgesi ile Marmara bölgesi arasında bir irtibat mevcutken 1950 de bu sahada sahil kuşağı ile İç Anadolunun kuzey kenarı arasında kalan vilâyetlerde kesafetin ortalamanın altına düşmesi hali müşahede edilmektedir. 1955 de ise bu hal daha da kuvvetlenmekle Kastamoniden Kütahyaya kadar kuzeybatı - güneydoğu istikametinde bir kuşak teessüs etmektedir. 1950 de 1945 de teessüs etmeğe başlamış olan kesafet sahası katıyetle ortaya çıkmıştır.

Türkiye'de nüfus kesafeti
(Genel nüfus - 1950)

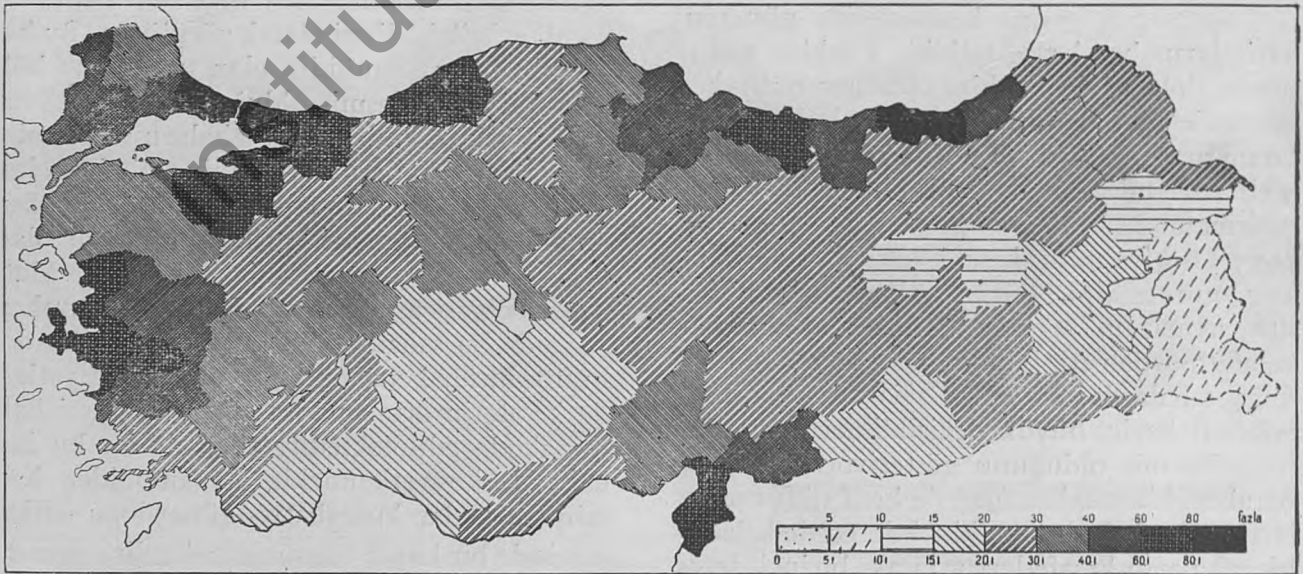
Şekil 5
Figure 5

Distribution of population, 1950
Persons per square kilometer.

*Nüfusu seyrek olan sahaların durumu
1927-1955:*

1927 de Türkiye nüfus kesafetini gösteren haritanın tetkiki kilometre kareye 15 ve daha az nüfusun düştüğü sahaların Türkiye'de seyrek nüfus bölgelerinin teşkil ettiğini

gösteriyor. Bu sahalar kabaca Türkiye'nin dörtte üçünü kaplamaktadır. Nüfusun azami seyrekliğe eriştiği saha memleketin doğu - güneydoğu nihayetidir ki, esas itibariyle Van gölü civarı vilâyetlere inhisar etmektedir. Filhalka, sözü geçen sahada kilometre kareye Hakkârîde (1,6), Vanda (3,4) nüfus düşmektedir.

Türkiye'de nüfus kesafeti
(Genel nüfus - 1955)

Figure 6
Şekil 6

Distribution of population, 1955
Persons per square kilometer.

Azamî düşük değerin bulunduğu bu seyrek nüfuslu nüveden batıya doğru ilerlemede pek muntazam olmamakla beraber, tedricen daha az seyrek nüfuslu sahalara intikal edilir. İç Anadoluda belirli bir şekilde ağırlaşan bu intikal, evvelce temas edilen memleketin azamî kesafet bölgelerinden biri olan Egeye kavuşuncaya kadar devam eder. Fakat derhal belirtmek yerinde olur ki, İç Anadolu seyrek nüfuslu sahasından Ege kesafet bölgesine geçiş tedrici bir seyir takip etmemekte, bilâkis doğudan itibaren buraya kadar oldukça muntazam bir şekilde artan nüfus kesafetinin, iç batı Anadoluda âdeta âni olarak daha yüksek kesafet değerine intikal ettiği müşahede edilmektedir.

Diğer taraftan seyrek nüfuslu sahalardan aynen İç Anadoludaki düşük kesafet değerlerini muhafaza ederek Konya üzerinden Antalya, dolayısıyla Akdeniz ve hattâ Muğla istikametinde güney Egeye de varır.

1927 deki durumu ana hatları ile belirtilen seyrek nüfuslu sahalarda 1955 e kadar müşahede edilen değişiklikler şu noktalarda toplanabilir.

1 - Türkiyede vukua gelen nüfus artışına paralel olarak seyrek nüfus sahalalarında topyekûn bir kesafet artışı tespit edilmektedir. Filhakika 1950 de kilometre kareye düşen asgarî nüfus adedi 5 in üstüne çıkmış, 1955 de ise kilometre kareye 15 kişinin düştüğü yerler çok azalmıştır.

2 - Yüksek kesafet sahalasının genişlemesi kuzey ve batı istikametinden seyrek nüfuslu sahalaların daralmasına âmil olmuştur. Bu daralma bilhassa İç Anadoluda çok barizdir. Filhakika, 1927 de Türkiyenin başlıca seyrek nüfuslu sahalardan olan İç Anadolunun büyük bir kısmında bu karakterin kesafet sahalaları haline inkılâp ettiği müşahede ediliyor. Nitekim, kuzeyde Ankara, doğu ve batı yanları Türkiyenin kesif nüfuslu sahalaları haline gelmiştir. Buna mukabil 1927 den beri seyrek nüfus sahası olan İç Anadolunun güney bölümü ile, kısmen Göller yöresi ve Antalya kesimi, diğer seyrek nüfuslu sahalaların yer yer kesafet bölgeleri haline inkılâp etmesi veya kilometre kareye düşen nüfus miktarında mü-

him artışlar kaydedilmesine rağmen, ancak pek az kesafet artışına sahne olmuştur. Öyleki bu duruma göre, Türkiyenin en az kesif nüfuslu olan sahalaları Doğu, Güneydoğu Anadolu ile İç Anadolu, Göller Yöresidir.

Türkiye nüfus dağılışına tesir eden başlıca âmilleri:

1927 den itibaren Türkiye genel nüfus dağılışının tetkiki, memleketimizde her şeyden evvel, 1927 de mevcut nüfus dağılışı tipinin muhafaza edildiğini gösteriyor. Filhakika, 1927 de teşekkül etmiş olduğu müşahede edilen kesif nüfus sahalaları ve seyrek nüfus sahalalarında hemen hemen hiç değişiklik olmamış, sadece kesafet sahalalarında daha kesifleşme, seyrek nüfus sahalalarında da, nüfusun umumî artışına muvazi olarak, yine bir kesafet artışı müşahede edilmiştir. Fakat, bu artışa rağmen mevcut sahalardan seyrek nüfuslu sahalardan halinde kalmışlardır.

Mütaakkıp bölümlerde etraflı olarak inceleyeceğimiz gibi, Türkiye kesif nüfus sahalalarının bilhassa 1927 de büyük bir kısmının ziraî bir nüfus olması dolayısıyla, ziraî faaliyetlere müsait tabii şartların mevcut olduğu sahalalarla ilgili olarak teessüs ettiği intibahı veriyor. Türkiye kesafet bölgelerinin aynı zamanda şehir kesafetinin de mevcut olduğu sahalara tekabül etmesi, ticaret sanayi ve münakale v.s. iktisadî faaliyetlerin de kesafet sahalalarının teessüsünde rol oynamış olduğuna da dikkati çekiyorsa da, kesafet sahalalarında kır nüfusu kesafetinin esas olduğunun müşahadesi tabii âmillere baş rolü veriyor.

Türkiye nüfus dağılışında tesirini kuvvetle belli eden ilk tabii âmil "avarız" dır. Bilindiği gibi Türkiyenin ortalama irtifai 1.132 metreye varır. Yalnız Anadolunun irtifai 1162 metre, Trakyanın ise 180 metredir. Bu suretle Türkiye çok yüksek bir kütle olarak karşımıza çıkmaktadır. Prof. A. Tanoğlu'nun yerinde olarak belirttiği gibi "bütünü ile" Türkiye coğrafyasında irtifain yeri pek büyüktür. Denilebilir ki memleketimizde başta iklim olmak üzere bütün coğrafî olaylar, her çeşit hayat ve iktisadî faaliyet her şeyden önce irtifain tesiri altındadır". Tanoęlunun yaptırdığı ölç-

melere göre Türkiyenin %10 u, yani aşağı yukarı 76.000 kilometre karesi 2000 metrenin üzerinde kalmaktadır. Eğer bu irtifayı Türkiyede kabaca ziraatın ve daimi yerleşmenin üst sınırı olarak kabul edersek, bunun ifade ettiği mâna açıktır¹¹. Gene Tanoğlu'nun yaptığı çalışmalara göre Türkiyede iskânın üst hududunun doğuya doğru gidildikçe bariz bir şekilde yükseldiği anlaşılıyor.

Avarız, memleketimizde her şeyden evvel, ekilebilecek toprakların azalmasına sebep olmuştur. Filhakika fazla meyilli yamaçlar ziraate müsait olmadığı gibi, bu sahaların aynı zamanda erozyonla toprak kaybına da uğradığı malûmdur¹².

Yüksek irtifalardaki sahalar ayrıca düşük suhnet ve yetiştirme devresinin kısalığı dolayısıyla yine ziraat için mahdut imkânlarla sahip sahalardır.

Bütünü ile mutedil iklim kuşağında uzanan Türkiyede yüksek sahalarda mevzu bahis olan düşük suhnet, ziraat faaliyetleri, iklim şartları bakımından mühim bir husustur.

Avarızın ziraat için doğurduğu engeller yanında bu sahalarda münakale imkânlarının güçlüğü önemli kültürel ve iktisadî neticeler doğurmaktadır. Filhakika birçok yerlerde halk dışarı ile alış veriş yapmanın güçlüğü karşısında kapalı ev ekonomisi halinde kalmıya mecbur olup, millî pazarın alışveriş sahasına katılmıyarak iç piyasanın genişlemesine yardım edememektedir¹³. Bunun tabii bir neticesi olarak memleketimizde avarızın kuvvetli olduğu sahalarda mühim ticaret merkezleri dolayısıyla mühim nüfus toplulukları görülmüyor. Nitekim doğu Anadolunun başlıca nüfuslu sahaları muayyen depresyon tabanlıdır.

Türkiye avarızını gösteren harita (Şekil 8) ile nüfus dağılımını gösteren haritaların

¹¹ TANOĞLU, A.: "Türkiyenin irtifa kuşakları", Zones D'Altitude de la Turquie, Determination et Interpretation, Türk Coğrafya Dergisi Yıl III. Sayı IX-X, 1947, s. 37-63.

¹² TUNÇDİLEK, N. Türkiyede Toprak Erozyonuna ait Gözlemler ve Düşünceler. İst. Üniv. Coğ. Enst. Dergisi, cilt I, sayı 2, sa. 91-104.

¹³ SARÇ, Ömer Celâl, Türkiye Ekonomisinin Genel Esasları. İst. Üniv. Yayınları. No. 438, 1949, s. 13-14.

birlikte tetkiki memleketimizin başlıca dağlık bölgesi olan doğu Anadolunun heyeti umumiyesiyle en seyrek nüfuslanmış bir bölge olduğunu gösterir.

Filhakika büyük irtifai, kuvvetli avarız ve bilhassa ziraatı muayyen tahdidata uğratan iklimi doğu Anadoluyu hayat şartları bakımından çetin bir hale getirmiştir. Bu âmiller insanın hayat sahasını daraltmış, onu nispeten daha müsait, fakat dağınık ve mahdut mahallerde toplanmağa sevk etmiştir. Bununla beraber, arkeolojik araştırmaların gösterdiği üzere bilhassa bu nispeten kuytu sahalarda doğu Anadolu çok eskiden beri insan tarafından iskân edilmiş ve hattâ Milâttan birkaç bin yıl önce bile, o zamanlar için olduğu kadar bazı bakımlardan bugün için de parlak görünen medeniyetlerin sahnesini teşkil etmiştir^{14, 15}.

Çalışmamızda nüfus dağılımına esas olarak idari sınırları aldığımız halde nüfus dağılımı haritalarında Doğu Anadolu ve İç Anadolu hemen hemen seyrek nüfuslu yekpare bölgeler halinde karşımıza çıkmaktadır. Noktalama metoduyla Türkiye'de nüfus dağılımının veya sözü geçen bölgelere ait münferit çalışmaların tetkiki Doğu Anadoluda nüfusun, ziraate müsait toprakların ve daha az şiddetli bir iklimin mevcut olduğu yerlerde toplanmış olduğunu göstermektedir. Bundan maada bu sahalarda ekseriya münakale yolları üzerinde bulunmaktadırlar. Fakat bu Doğu Anadolu havzalarının hemen daima en verimli topraklara sahip olmaları ve hattâ bölgenin bir çok kısımlarında toprak denen şeye sahip yegâne yerler olmalarına rağmen başlıca nüfuslu saha haline gelmelerinde buralarda Doğu Anadolunun şiddetli ikliminin hafiflemekte olması başlıca faktördür. Memleketimizin en seyrek nüfuslanmış bölgesi olan Doğu Anadolunun bu karakteri kazanmasında fizikî âmiller olarak avarız ve iklim baş rolü oynamıştır. Filhakika bilindiği gibi 36° kuzey ve 42° kuzey enlemleri arasında eski dünya kara kütlelerinin merkezine yakın bir yerde yer alan

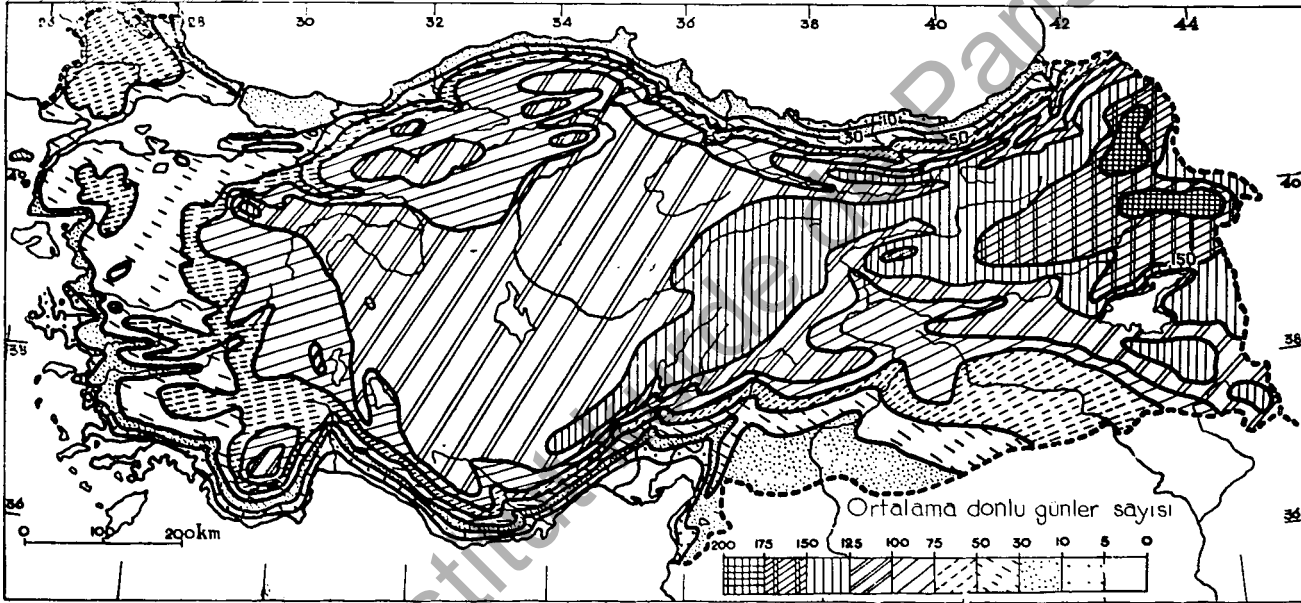
¹⁴ MANSEL, Arif Müfid, Urartu Tarihi ve Medeniyeti. 5 inci Üniversite Haftası, VAN. İst. Üniv. Yayınları. No. 241, s. 126.

¹⁵ ERİNÇ, Sırrı: Doğu Anadolu Coğrafyası, İst. Üniv. Yayınları, s. 35-36 İst.

Türkiye'nin güneyinde "az yağışlı ve sıcak bir iklim", kuzeyinde ise "her mevsim yağışlı mutedil bir iklim" hüküm sürer.

Geniş mânada bu iki ana tip arasında bulunan Türkiye aynı zamanda bir Akdeniz memleketi de olduğu için bu iklime mahsus şartlarla da temas halindedir. Nitekim memleketimizin batı ve güneyinde Akdeniz iklimi kuzeyde sıcak olmayan yazları ve ılık kışları ile karakterize edilen Karadeniz iklimi, İç ve Güneydoğu Anadolu'da kurak ve yarı kurak bir iklim, nihayet doğu ve kuzeydoğuda ise oldukça serin yazlar, fakat sert kışları ile bir kara iklimi hüküm sürer.

en erken görüldüğü saha kuzeydoğu Anadolu'dur. Kıyı bölgeleri don hâdisesinin geç görüldüğü sahalardır. Donun en geç meydana geldiği saha ise İskenderun Körfezi kıyıları ile Antalya çevresidir. Türkiye'de ortalama donlu günler sayısını gösteren harita ile (şekil 7) Türkiye nüfus dağılışı haritaları arasında yakın bir münasebet bulunduğu ilk bakışta göze çarpmaktadır. Memleketimizde geniş sahalarda kaplıyan dağların kısmı azamının yer aldığı Doğu Anadolu'nun büyük bir kısmında yılın 150 ilâ 125 günü donlu geçmektedir. Bu müddetin ziraat faaliyetleri üzerindeki tesiri açıktır. Hemen belirtmek yerinde olur ki bu

(Ering'den)

Şekil
Figure 7

The number of frost days (After
Ering)

Memleketimizde ana hatları ile tanıtilen iklim şartlarının ziraat dolayısıyla yerleşme imkânları için meydana getirdiği durum don hâdisesi, bunun intişar sahası ve süresinin tetkiki ile daha vazih bir şekilde tetkik edilebilir. Çünkü don bilhassa şiddetli ve sürekli don bir çok ziraat faaliyetleri bakımından mühimdir.

Memleketimizde donun başlangıç ve bitiş tarihleri bölgeden bölgeye ve bilhassa kontinentalite derecesine bağlı olarak ehemmiyetli farklar gösterir. Donun normal olarak

değerler ortalama durumu ifade etmektedirler. Hakikatte don ile ilgili olup, ziraat bakımından mühim olan hususlardan biri de donlu gün sayısının yıldan yıla arzettiği tahavvülât ile donun vuku bulacağı en geç ve en erken tarihlerdir. Ering'in tetkiklerine göre bugüne kadar kaydedilmiş en erken ve en geç donlar arasındaki devrenin uzunluğu Akdeniz ve Ege kıyılarında ve Doğu Karadeniz sahillerinde 3,5 ilâ 4 ay kadardır. Halbuki iç kısımlara gidildikçe bu devre uzar. İç Anadolu-

da 6, Kuzeydoğu ve Doğu Anadolu'da ise 9 ilâ 10 aya çıkar¹⁶.

Türkiye'de en seyrek nüfuslanmış en büyük saha olan Doğu Anadolu'nun bu karakteri kazanmasına muhtemelen âmil olan fizikî hâdiselere dikkat çekildikten sonra, ikinci ve yekpare seyrek nüfuslu saha olan İç Anadolu ve kısmen Akdeniz bölgesinin durumuna bir göz atalım.

Bir Akdeniz memleketi olan Türkiye'nin aynı zamanda bu iklime mahsus şartlarla da temasta olduğunu zikretmiştik. Filhakika Akdeniz ikliminin bütün şartları ile memleketi-

de çöl iklimine yaklaşan hususiyetlerin meydana gelmesine sebep olmaktadır.

Güneydoğu Anadolu, Akdeniz ve Ege sahil kuşağı, İç Anadolu, Trakyanın büyük bir kısmında iklimde süre ve şiddeti farklı olmakla beraber kuraklık hâkim bir karakter halindedir. İklim bakımından aralarında büyük benzerlik bulunan bu bölgelerde mevcut ziraî faaliyetler arasında müşterek vasıflar ve benzerlikler vardır. Bilindiği gibi Türkiye kurak sahalarında hâkim ekonomik faaliyet hububat ziraatidir. Diğer kurak bölgelerde bu tip ziraatin yanında bölgelere göre ehem-

Türkiye'nin Relief Haritası
(Tanoğlu'ndan)

Şekil 8
Figure

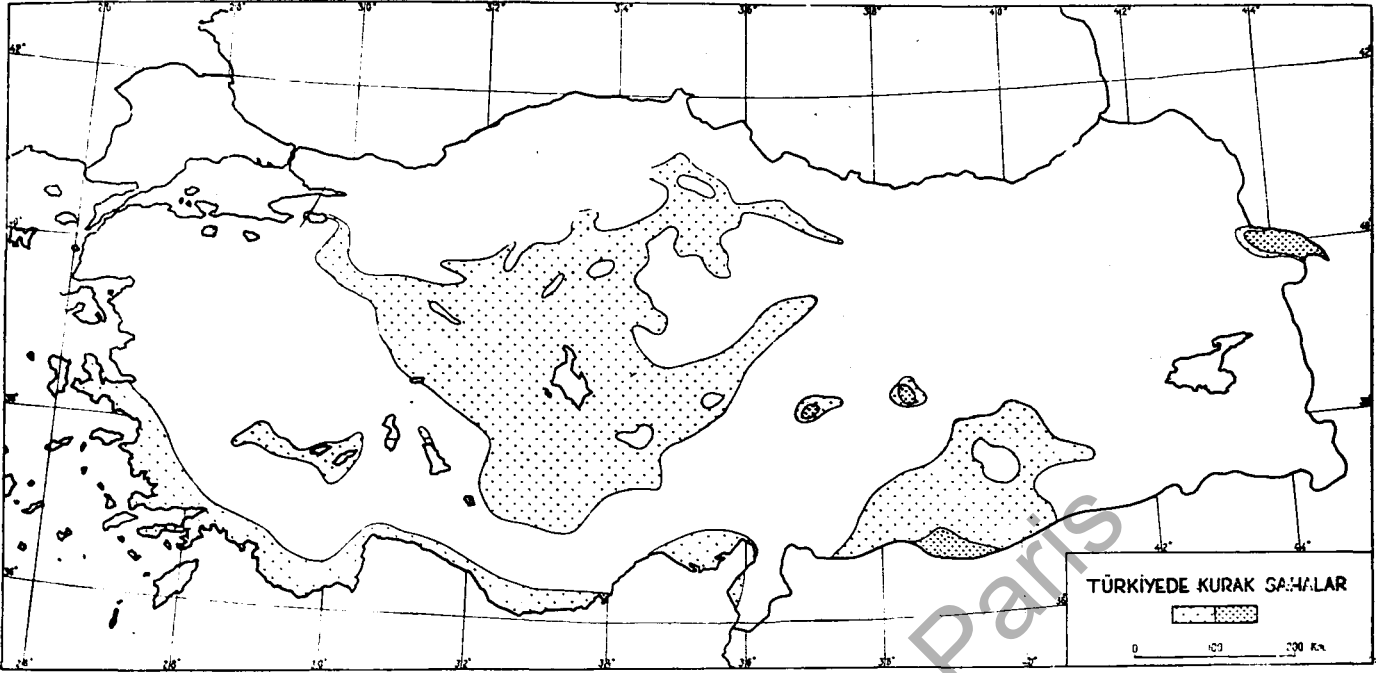
Physiographic map of Turkey
(After Tanoglu)

mizin büyük bir kısmında hâkim olmasından başka, meselâ yaz kuraklığı gibi Akdeniz ikliminin bariz hususiyetlerinden olan haller ise hemen hemen bütün memlekette görülmektedir. Diğer taraftan bir yandan Akdeniz kuraklığının doğuya, diğer taraftan Türkiye'nin güneyindeki memleketlerde yer alan çöl ikliminin kuzeye ilerlemesi Türkiye iklimin-

miyet derecesi değişmekle beraber, hububat ziraati, bilhassa Güneydoğuda ve İç Anadolu'da ziraî faaliyetin en yaygın ve hâkim tipi halindedir. Ziraî faaliyet bakımından bu yeknesaklığı gösteren iki bölge (Güneydoğu ve İç Anadolu) nüfus dağılışı bakımından da benzerliklere sahiptir.

Filhakika, Türkiye'nin bu iki geniş kurak sahası seyrek nüfuslanmış bölgelerdir. Doğu Anadolu'da avarız ve onun meydana ge-

¹⁶ ERİNÇ, Sırrı: **Klimatoloji**. İst. Teknik Üniv. Neş. s. 96, tablo 12.

(Tümertekin'den)

Şekil 9
Figure 9

Arid Regions in Turkey
(After Tümertekin)

tirdiği şartların bölgelerin seyrek nüfuslanmasında başlıca rolü oynamasına mukabil, bu bölgelerde "kuraklık" baş rolü oynamaktadır.

İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da nüfus toplulukları su ve toprağın bulunduğu dağlar civarında ve kenar kısımlardadır. Diğer bir kurak saha olan Akdeniz bölgesinin seyrek nüfuslanmasında sahanın dağlık olmasının da ayrıca rolü vardır. Bu bölgede kuraklık ve avarız faktörlerine inzimamen, ziraate uygun toprakların mevcut olduğu bazı kıyı ovalarında, sulama imkânlarının henüz plân-

lı bir şekilde geliştirilmemiş olması, dolayısıyla bataklık vesair engellerin mevcudiyeti elele vererek sahanın nüfus dağılışı tipi (pattern) ni meydana getirmişlerdir. Bu durum bilhassa Fethiye'den itibaren Mersin'e kadar ki kısımda açık olarak müşahede edilmektedir.

Etraflı olarak incelediğimiz Türkiye'de nüfusun kesafet peydah ettiği sahaların umumiyetle memleketin mülâyim iklim şartları ve ziraate uygun, yüksek irtifa ve fazla ârizalı olmayan alanları olduğu müşahede ediliyor.

Türkiye Kır Nüfusu

Genel bakış:

Evvelki bölümde Türkiye'de nüfus dağılışı ana hatları ile tetkik edildi. Türkiye genel nüfusunun dağılışı hususiyetleri, dolayısıyla kesif nüfus ve seyrek nüfus sahalarının tespitine çalışıldığı bu kısmı takiben, gerek dağılışı ve gerek artışın daha yakından ele alınmasına imkân vereceği düşüncesiyle Türkiye kır ve şehir nüfusları ayrı ayrı incelenmeye esas alındı.

Bilindiği gibi, her memleket genel nüfusu esas itibariyle iki üniteden müteşekkildir: Kır ve Şehir Nüfusu. Bu ünitelerin genel nüfustaki nisbeti ise her memleketin ekonomik yapısına bağlı olarak değişiktir. Umumiyetle ziraat memleketlerinde şehirli nüfusu oranları düşük, buna mukabil kır nüfusu oranları yüksektir. Sanayi memleketlerinde ise bunun aksi görülür; bu husus 'giriş' kısmında belirtilen, her memlekette değişik olan Kır ve Şehir Nüfusu sınırlarına rağmen, müşahede edilebilecek olan bir durumdur.

Herhangi bir memlekette nüfus artmasında en büyük rolü kır nüfusu oynar. Filhakika, hemen daima yüksek bir doğum nisbeti ve aynı zamanda düşük ölüm nisbetinin mevcut olduğu kır nüfusu (ziraat nüfus), yüksek nüfus artışını yıllarca muhafaza ederek daima genel nüfusun beslenmesine âmil olmuştur¹⁷. Şüphesiz bu beslenmede kır nüfusu-

nun bulunduğu yerde artması kadar, bir takım sebeplerle kırlardan ayrılması da mevzu bahisdir. İleride "İç Göçler" başlığı altında incelenecek olan bu meseleye burada yer ayırmayacağız. Bizi asıl ilgilendiren husus, genel nüfusu besleme hâdisesinde memleketin muhtelif bölgelerindeki kır nüfusunun payıdır. Diğer bir deyişle, kır nüfusu coğrafî dağılışı, artış ve neticeleri.

Böyle bir tetkikin mümkün olabilmesi için evvelâ, kır ve şehir nüfusu sınırı olarak kabul edilmiş olduğu evvelce belirtilen 5000 ve daha fazla nüfusu bulunan yerleşmelerdeki nüfus miktarları toplanarak "Şehirli nüfusu" tesbit edilmiştir. Böylece geri kalan miktar da "Kır nüfusu" olarak adlandırılmıştır.

YIL	%	KIR	%	ŞEHİR
1935	79.8	12.883.000	20,2	3.262.000
1940	78.7	14.027.000	21.3	3.792.000
1945	78.5	14.740.000	21.5	4.045.000
1950	78.0	16.335.000	22.0	4.607.000
1955	74.5	17.995.000	25.5	6.144.000

Görüldüğü gibi Türkiye nüfusunun kabaca dörtte üçünü kır nüfusu teşkil etmektedir. Kır nüfusu nisbetinin 1935 de en yüksek değere sahip olduğu, sözü geçen yıldan itibaren ise, çok ağır bir şekilde değerinde azalma meydana geldiği müşahede ediliyor. Bu azalmanın bilhassa 1950 - 1955 sayım devreleri arasında sür'atlenmiş olduğu göze çarpmaktadır. Bu devrede Türkiye kır nüfusu %3.5 değerinde bir kayıba uğramıştır. Böyle

¹⁷ Thompson S. Warren: **Population Problems**. Newyork, 1942. s. 393-394.

bir değer azalmasının ilk bakışta bizzat kıır nüfusu azalması intibahını vereceğine şüphe yoktur. Türkiye nüfusunda kıır nüfusu nisbetinin 1950 - 1955 sayım devreleri arasında uğradığı kaybın, bizzatihi kıır nüfusu bünyesinden mi, yoksa, kıır nüfusunda artış kaydedilmesine rağmen, genel nüfusu meydana getiren diğer âmil olan, şehir nüfusu lehine vukua gelen bir artış mı? olduğunun belirmesi için sayım devreleri arasında kıır ve şehir nüfusu artış nisbetleri de hesap edildi. Aşağıdaki tabloda bu husus açık bir şekilde görülmektedir.

YIL	KIR	ŞEHİR	TOTAL
1935	0	0	0
1935-40	8.9	16.2	10
1940-45	5.0	6.7	5.4
1945-50	10.8	14.0	11.4
1950-55	9.9	33.4	15.0

Türkiye kıır ve şehir nüfusu oranları hakkında buraya kadar yapılan kısa müşahedeler Türkiye'de nüfus artışına paralel olarak kıır ve şehir nüfusu oranlarında da şehir nüfusu lehinde bir değişimin vuku bulmakta olduğu görülmüyor.

Bu değişimin, 1950 - 1955 arasındaki devre hariç, çok ağır cereyan ettiği ayrıca müşahede ediliyor. Bu hususun bir memleket kıır ve şehir nüfusu oranlarına tesir eden iktisadi ve sosyal olaylarla ilgili olarak geliştiğine şüphe yoktur. Filhakika, bilindiği gibi, sür'atle sanayileşen memleketlerde şehirli nüfusun da sür'atle arttığı, buna mukabil, sanayileşmenin ağır cereyan ettiği sahalarda şehirli nüfusun da ağır bir şekil arttığı müşahede edilen bir vakiydir. Tablo 5 de görüldüğü gibi meselâ: A.B.D. de şehirli nüfusu oranı 1900 de %39.7 iken, 1950 de 63.7 olmuştur. Belçika'da 1932 de %52.3 iken, 1947 de 62.7, Almanya'da 1900 de 56.1 iken, 1939 da 69.9. İsveç'de 1900 de %21.5 iken 1950 de %56.3 olmuştur. Burada hemen hatırlatmak yerinde olur ki, bazı memleketlerde (bilhassa İsveç) kıır nüfusu nisbetinin belirli bir şekilde artmaması, dolayısıyla şehirli nüfusunun çoğalması, dış göçlerle yakından ilgilidir. Bu arada ilerde 'şehirleşme' kısmında ele alınacak olan bir diğer müşahedeyi de belirtmek yerinde olacaktır:

Bu, içinde bulunduğumuz asırda hemen bütün memleketler nüfusunda şehirli nüfusu nisbetinin artmakta olmasıdır.

Diğer taraftan iktisadî ve sosyal yapıları bakımından ziraî karakter arzeden memleketler nüfusunda şehirli nüfusu nisbetindeki artış ise, yukarıda zikredilen umumi temayüle uymakla beraber, çok daha ağır cereyan etmektedir. Bu memleketlerden ilmî tetkiklere mevzu olmuş olanlarında şehirli nüfusu nisbetindeki artışın hemen daima bütünü ile iktisadî kalkınma ve sanayileşme ile ilgili olduğu müşahede edilmiştir. Sözü geçen olayların vuku bulmadığı veya ağır bir şekilde tecelli ettiği memleketler nüfustaki kıır ve şehir nisbetlerindeki değişiklik de çok ağır olmaktadır.

Meselâ, Cezair, Meksika, Hindistan, Bulgaristan, Portekiz, v.s. bu gibi memleketlerdir.

TÜRKİYE KIR NÜFUSU DAĞILIŞI

Türkiye kıır nüfusu coğrafi dağılışının coğrafi karakterinin müşahede edilebilmesi için 1927 den itibaren her sayım devresinde Türkiye vilâyetlerinde kıır ve şehir nüfusu nisbetleri hesap edilerek haritalar meydana getirildi.

1935 yılında Türkiye genel nüfusunun %79.8'ini kıır nüfusu teşkil ediyordu; 1935 kıır nüfusu dağılışını gösteren haritanın tetkiki bu ortalama değer, kıır nüfusu nisbetlerinin memleket dahilindeki dağılışı mevzu bahis olunca pek büyük bir değer ifade etmediğini gösteriyor. Filhakika, adı geçen yılda Türkiye'nin büyük bir kısmında nüfusun yüzde 90-100'ünün kıır nüfusundan müteşekkil olduğu görülmüyor; nitekim sadece İstanbul nüfusunun yüzde 19'u kıır nüfustur. Kıır nüfusunun İstanbul'dan sonra en az olduğu vilâyet yüzde 56 nisbet ile İzmir'dir.

İstanbul ve İzmir hariç diğer bütün vilâyetlerde kıır nüfusu nisbeti yüzde 70'in üstündedir. Bu müşahedelerin Türkiye'de kıır nüfusu hâkimiyetini açık bir şekilde ortaya koyduğuna şüphe yoktur.

K. Rural 3.000
 K. Urban 500
 %50 open rural 2.200
 4 grande villos 600
 6.300

7 million

Tablo 4 A
 Table 4 A

Türkiye Vilâyetlerinde Şehir ve Kırsal nüfusu
 Urban and Rural population in Provinces
 (Şehir olarak 5000 ve daha fazla nüfusa sahip yerleşmeler alınmıştır.)
 Settlements with 5000 population and over are accepted as Urban

Urban	Rural	Vilâyetler Provinces	Şehir nüfusu Urban 1935	Kırsal nüfusu Rural 1935	Şehir nüfusu Urban 1940	Kırsal nüfusu Rural 1940	Şehir nüfusu Urban 1945	Kırsal nüfusu Rural 1945	Şehir nüfusu Urban 1950	Kırsal nüfusu Rural 1950	Şehir nüfusu Urban 1955	Kırsal nüfusu Rural 1955
25	186	Adıyaman	18	109	20	115	19	114	22	159	25	186
23	159	Afyon	42	258	52	264	57	279	66	303	72	335
7	108	Akri	6	87	13	108	14	119	10	147	23	159
14	98	Amasya	32	96	34	102	37	111	38	164	46	181
82	283	Ankara	133	401	167	436	259	437	320	504	526	538
49	192	Antalya	28	220	36	221	36	242	39	272	49	309
27	190	Aydın	38	223	46	236	54	240	64	277	91	324
82	440	Balıkesir	86	396	91	392	106	419	114	451	148	465
—	55	Bilecik	8	118	12	116	8	128	18	119	20	120
71	417	Bingöl	—	66	—	70	—	76	—	97	7	108
28	264	Bitlis	10	46	12	57	11	61	11	78	14	98
44	263	Bolu	14	234	15	242	16	260	18	281	25	294
10	126	Burdur	14	82	14	105	14	111	20	119	26	122
21	171	Bursa	127	316	134	327	146	345	170	376	211	403
91	257	Çanakkale	36	187	58	247	59	258	22	267	29	284
25	151	Çankırı	9	168	10	174	14	183	14	202	18	211
—	122	Çorum	—	112	—	153	—	159	—	163	6	171
28	264	Denizli	36	249	38	265	36	277	39	328	60	343
44	263	Dişarbakır	32	254	35	250	37	281	56	281	60	309
10	126	Edirne	40	174	48	209	47	203	57	238	82	263
21	171	Elâzığ	52	132	67	184	47	151	51	170	66	187
91	257	Erzincan	23	140	30	160	31	167	35	178	49	192
25	151	Erzurum	16	94	12	146	13	159	18	180	27	190
—	122	Eskişehir	33	352	54	317	57	339	61	400	82	440
25	151	Gaziantep	53	180	67	140	87	156	96	186	129	196
91	257	Giresun	83	200	93	214	100	190	116	212	150	221
25	151	Gümüşane	22	238	29	251	25	259	25	279	34	301
—	122	Hakkari	10	152	11	170	9	181	10	189	13	199
25	151	Hatay	—	23	—	36	—	35	—	45	—	55
91	257	İcel	—	—	57	189	51	203	83	214	124	241
25	151	İsparta	57	187	63	195	66	212	77	241	104	269
—	122	İstanbul	32	134	33	139	32	141	40	147	53	159
25	151	İzmir	742	142	804	187	897	181	984	185	1.232	310
—	122	Kars	272	325	284	356	303	371	337	431	413	485
25	151	Kastamonu	38	268	62	295	54	327	43	367	71	417
—	122	Kayseri	29	332	24	346	27	358	25	354	32	362
25	151	Kırklareli	57	231	63	255	74	270	99	278	118	305
—	122	Kırşehir	44	129	69	187	37	141	38	153	55	169
25	151	Kocaeli	14	100	13	107	14	113	19	117	24	135
—	122	Konya	19	143	34	157	43	162	41	178	82	172
25	151	Kütahya	84	486	106	515	117	545	141	598	204	646
—	122	Malatya	34	216	35	224	37	240	38	263	50	281
25	151	Manisa	41	243	50	232	54	241	62	241	78	264
—	122	Maras	114	286	133	296	128	316	139	344	167	397
25	151	Mardin	36	153	35	267	40	222	48	241	59	279
—	122	Muğla	36	194	40	213	26	208	32	237	44	263
25	151	Mus	19	178	28	183	26	195	24	215	33	234
—	122	Nevşehir	5	65	6	68	5	78	7	100	10	126
25	151	Niğde	14	87	19	84	16	93	20	129	22	123
—	122	Ordu	30	171	34	193	32	212	34	222	41	245
25	151	Rize	16	267	17	288	17	316	25	348	30	380
—	122	Sakarya	15	148	15	158	20	152	22	171	25	188
25	151	Samsun	30	143	31	154	35	176	42	210	62	236
—	122	Seyhan	56	282	61	302	69	339	89	387	121	430
25	151	Siirt	100	283	113	263	124	294	161	347	235	398
—	122	Sinop	16	97	22	125	16	118	16	141	21	171
25	151	Sivas	5	187	5	186	5	200	11	215	14	226
—	122	Tekirdağ	45	387	57	411	58	432	70	472	101	490
25	151	Tokat	42	152	40	170	33	170	38	187	48	204
—	122	Trabzon	50	260	50	268	58	283	63	287	78	311
25	151	Tunceli	30	331	33	353	30	365	39	382	48	416
—	122	Urfa	—	110	—	95	—	90	—	106	—	122
25	151	Uşak	57	173	62	183	64	200	68	230	91	257
—	122	Van	18	87	18	109	19	117	20	133	28	138
25	151	Yozgat	9	120	16	97	14	114	19	126	25	151
—	122	Zonguldak	14	248	15	262	12	275	17	307	27	338
25	151	Yekün	41	281	47	303	53	330	67	366	86	406
—	122		3.262	12.883	3.792	14.057	4.045	14.740	4.607	16.332	6.144	17.955

300
 150
 100
 50
 600

538
 700
 231
 199
 241
 305
 135
 646
 279
 123
 245
 490
 338
 4460

(20)

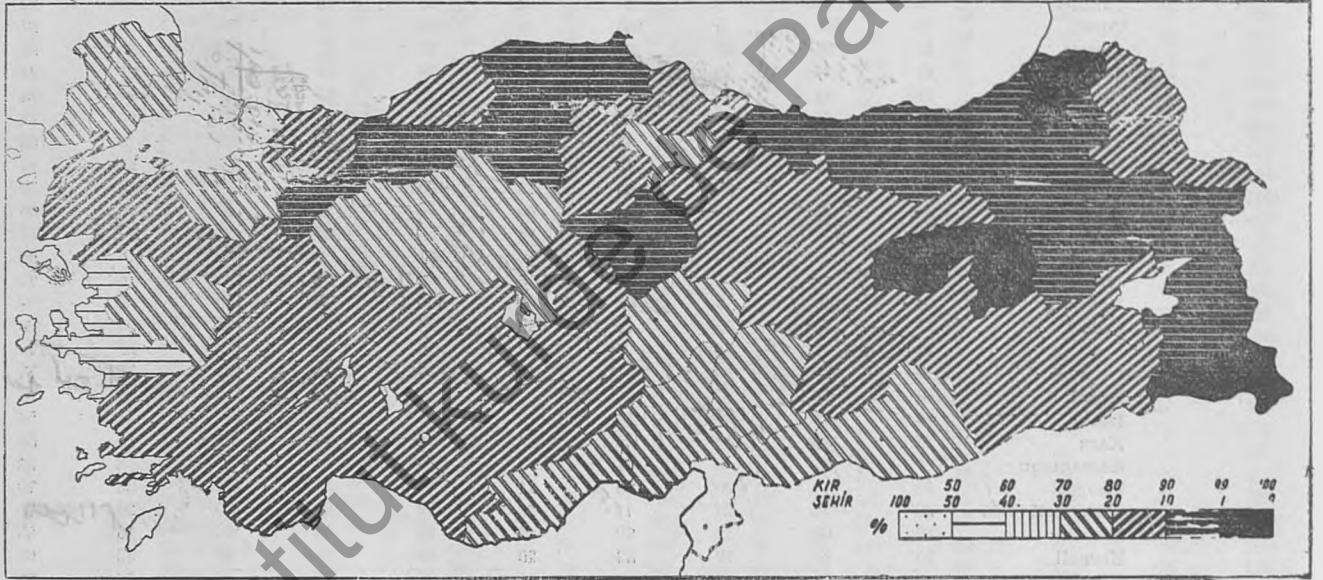
Tablo 4 B
Table
Türkiye vilâyetlerinde Şehir ve Kırsal nüfusu nisbetleri
The Percentages of Rural and Urban Populations in Turkey

Vilâyetler Provinces	Şehir	Kırsal	Şehir	Kırsal	Şehir	Kırsal	Şehir	Kırsal	Şehir	Kırsal
	Urban 1935 %	Rural 1935 %	Urban 1940 %	Rural 1940 %	Urban 1945 %	Rural 1945 %	Urban 1950 %	Rural 1950 %	Urban 1955 %	Rural 1955 %
Adıyaman	15	85	15	85	15	85	12	88	12	88
Afyon	14	86	16	84	17	83	18	82	18	82
Ağrı	6	94	10	90	11	89	6	94	12	88
Amasya	25	75	25	75	25	75	19	81	20	80
Ankara	25	75	28	72	37	63	39	61	50	50
Antalya	11	89	14	86	13	87	13	87	14	86
Aydın	14	86	16	84	18	82	19	81	22	78
Balıkesir	17	83	19	81	20	80	20	80	24	76
Bilecik	5	95	10	90	6	94	12	88	14	86
Bingöl	0	100	0	100	0	100	0	100	6	94
Bitlis	18	82	17	83	15	85	13	87	14	86
Bolu	6	94	6	94	6	94	6	94	8	92
Burdur	15	85	10	90	12	88	15	85	23	77
Bursa	29	71	30	70	30	70	31	69	34	66
Çanakkale	16	84	19	81	19	81	8	92	9	91
Çankırı	5	95	5	95	7	93	6	94	8	92
Çorum	0	100	0	100	0	100	0	100	3	97
Çorum	12	88	12	88	11	89	11	89	15	85
Denizli	11	89	12	88	11	89	16	84	16	84
Diyarbakır	19	81	20	80	19	81	19	81	24	76
Edirne	28	72	27	73	24	76	23	77	26	74
Elâzığ	14	86	16	84	16	84	16	84	20	80
Erzincan	15	85	7	93	7	93	9	91	12	88
Erzurum	9	91	14	86	14	86	13	87	15	85
Eskişehir	28	72	32	68	36	64	34	66	40	60
Gaziantep	29	71	30	70	34	66	35	65	41	59
Giresun	8	92	10	90	9	91	8	92	10	90
Gümüşane	6	94	6	94	5	95	5	95	6	94
Hakkari	0	100	0	100	0	100	0	100	0	100
Hatay	—	—	23	77	20	80	28	72	34	66
İçel	23	77	24	76	24	76	24	76	28	72
İsparta	19	81	19	81	19	81	21	79	25	75
İstanbul	84	16	81	19	83	13	84	16	80	20
İzmir	46	54	44	56	45	55	44	56	46	54
Kars	12	88	17	83	14	86	10	90	14	86
Kastamonu	8	92	6	94	7	93	7	93	8	92
Kayseri	20	80	20	80	21	79	26	74	28	72
Kırklareli	26	74	27	73	21	79	20	80	25	75
Kırşehir	12	88	10	90	10	90	14	86	15	85
Kocaeli	10	90	18	82	20	80	20	80	32	68
Konya	15	85	17	83	18	82	20	80	24	76
Kütahya	14	86	13	87	13	87	13	87	15	85
Malatya	14	86	18	82	18	82	20	80	23	77
Manisa	28	72	31	69	29	71	29	71	30	70
Maraş	20	80	17	83	15	85	16	84	17	83
Mardin	16	84	16	84	11	89	12	88	16	84
Muğla	10	90	13	87	10	90	10	90	12	88
Muş	7	93	8	92	6	94	6	94	7	93
Nevşehir	14	86	18	82	15	85	13	87	15	85
Niğde	15	85	15	85	13	87	13	87	14	86
Ordu	6	94	6	94	5	95	7	93	7	93
Rize	9	91	9	91	11	89	11	89	12	88
Sakarya	17	83	17	83	17	83	17	83	21	79
Samsun	16	84	17	83	17	83	19	81	22	78
Seyhan	26	74	30	70	30	70	32	68	37	63
Siirt	14	86	15	85	12	88	10	90	10	90
Sinop	3	97	3	97	2	98	5	95	6	94
Sivas	11	89	12	88	12	88	13	87	17	83
Tekirdağ	21	79	19	81	16	84	17	83	20	80
Tokat	16	84	16	84	17	83	18	82	20	80
Trabzon	8	92	8	92	8	92	9	91	10	90
Tunceli	0	100	0	100	0	100	0	100	0	100
Urfa	25	75	25	75	24	76	23	77	26	74
Uşak	17	83	14	86	14	86	13	87	17	83
Van	7	93	14	86	11	89	13	87	14	86
Yozgat	5	95	5	95	4	96	5	95	7	93
Zonguldak	13	87	18	82	14	86	15	85	17	83
Yekûn	80.2	79.8	81.3	78.7	81.5	78.5	82.0	78.0	85.5	74.5

Kır nüfusunun kesafet peydah ettiği sahalara gelince; bu sahalarda batı ucu Bilecik'de olan ve Bolu, Çankırı; Kastamonu ve Sinop üzerinden Orta Karadeniz'e varan, daha doğuda Samsun'da inkitaa uğrayıp Ordu'dan itibaren bütün Doğu Karadeniz ile Kuzeydoğu Anadoluyu kaplayan bir kuşak halinde uzanmaktadır. Bu, kır nüfusunun en kesif olduğu kuşağın güneyi bir iki istisna hariç, 80-90 kır nüfusu nisbetiyle kaplıdır. Yukarıda belirtildiği gibi, bu değerler de kır nüfusunun genel nüfustaki değerinden yüksektir. Ve bu derde olan sahalarda gayet geniş yerler kaplamaktadır. Türkiye genel nüfustaki nisbette kır nüfusuna sahip olan bölgeler ise sadece Güney Anadoluda Adana ve çevre-

ve Eskişehir) ve bir de güneyde Adana - Gaziantep kesimidir. Sadece bu nisbetin düşük kır nisbeti değerlerinin bulunduğu sahalarda, sözü geçen değerlerde biraz daha düşme kaydedilmiştir; ki muhtemelen bu düşüş 1935 ile 1940 arasında Türkiye kır nüfusu değerinin yüzde 79,8 den 78,7 ye düşmesini işaret etmiştir.

Müteakip yıllarda gerek Türkiye genel nüfustaki kır nüfusu nisbeti, gerek kır nüfusu nisbetlerinin yüksek olduğu sahaların coğrafi dağılışı, 1950-1955 devresi için, pek mühim bir değişiklik meydana gelmemiştir. Hakikaten 1950 yılında bile 1935 yılı esas karakteri hâkimdir. Sadece Kayseri, Konya ve Marmara bölgesindeki ehemmiyet-

Kır ve Şehirli nisbetleri
1935

Şekil 10
Figure

Percentages of Urban and Rural populations, Kır = Urban, Şehir = Rural
1935

sine inhisar etmektedir. Ayrıca İç Anadoluda Ankara - Eskişehir yer almaktadır. Bu karakterde üçüncü bir saha olarak da Trakya müşahede ediliyor.

1940 yılındaki durumu gösteren haritada da 1935 deki karakterin hemen hemen aynen muhafaza edildiği görülüyor. Nitekim bu haritada Türkiye'nin büyük bir kısmında kır nüfusu nisbeti yüzde seksenin üstündedir. Nisbetin değerinden biraz kaybettiği sahalarda yine aynen, İstanbul ve civarı, Ege, Marmara, İç Anadolu kuzeyi (Ankara

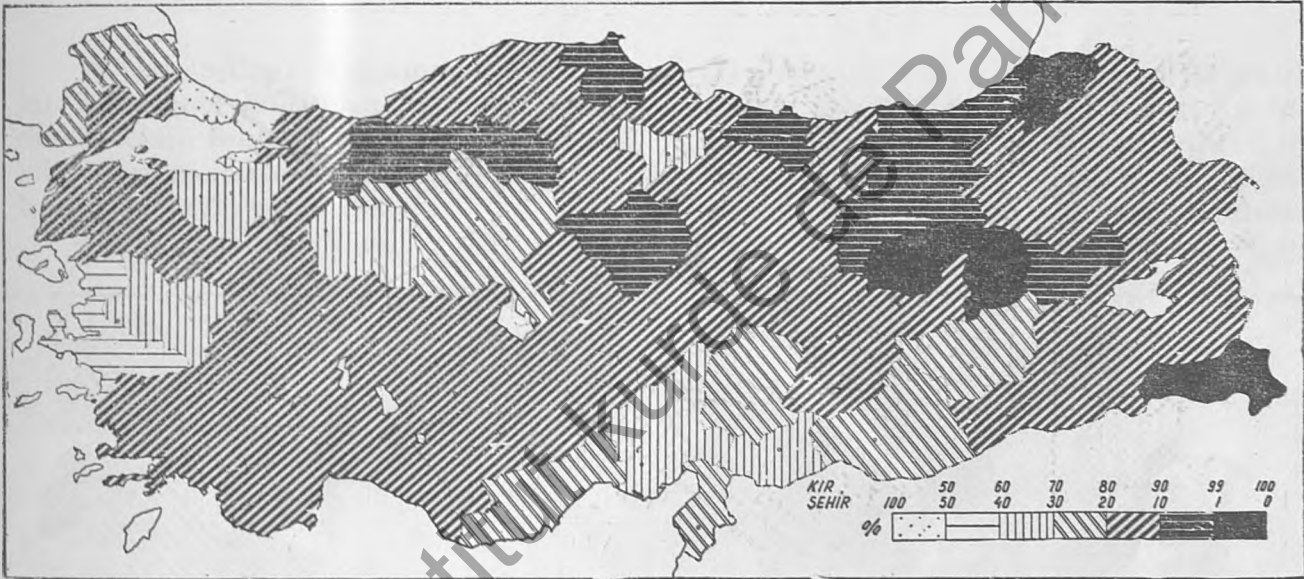
siz değişiklikler hariç Türkiye genel nüfustunda 1935 den 1950 ye kadar yüzde 79,8-78 arasında seyreden kır nüfusu nisbetinin tamamen dağılışa da aksetmiş olduğu görülüyor. Diğer bir ifade ile kır nüfusunun hâkim olduğu görülen Türkiye'de bu nüfusun bütün memlekette yayılmış bulunduğu, ilerde göreceğimiz gibi şehirli nüfusu gibi muayyen şehir ve bölgelere inhisar etmediği müşahede ediliyor. Böylece bir iki vilâyet hariç Türkiye zeminini kır nüfusu teşkil etmektedir.

1955 de, 1950 de genel nüfusta yüzde 78 olan kır nüfusu nisbeti yüzde 74,5 a düşmüştür. Bu düşüş değeri haddizatında ehemmiyetsizdir. Nitekim, bu suretle Türkiye nüfusunun sadece dörtte birini şehirli nüfusu teşkil etmeğe başlamıştır. Tamamen zirai yapıya malik, sanayi sahasında henüz büyük hamlelerin eskimemiş olduğu memleketler nüfusuna has bu hususiyetlerin Türkiye'de henüz değişikliğe uğramaya başladığı görülmüyor. Kır nüfusu genel görünüşünde belirli bir değişiklik vuku bulmamış olduğu halde, kır nüfusu nisbetleri coğrafi dağılışında, bilhassa meydana getirdiği neticeler itibariyle oldukça mühim değişiklikler olmuştur. 1935

tihaklar da olmuştur. Bunlar esas itibariyle ilk sahalara civarında bulunan vilâyetlerdir. Bu suretle Marmara, hattâ Trakya ile Ege bölgesi, Çanakkale hariç, kır nüfusu nisbeti az, geniş bir saha teşkil edecek bir manzara almıştır.

Diğer taraftan İç Anadolu'da da iltihaklar olmuştur. Fakat bu bakımdan en mühim değişikliğin İçel, Seyhan ve Gaziantep tarafında vuku bulunduğu müşahede ediliyor.

Kır nüfusu nisbetinin çok yüksek olduğu sahalara gelince; 1935 den beri en yüksek kır nüfusu değerlerinin bulunduğu Doğu Anadolu, Karadeniz ve bilhassa Akdeniz,

Kır ve Şehir nisbetleri
1940

Şekil 11
Figure

Percentages of Urban and Rural Populations, Kır = Rural, Şehir = Urban
1940

de mevcut olan, fakat bilhassa 1945 den itibaren belirli bir şekilde karşımıza çıkan kır nüfusu nisbetlerinin düşük olduğu sahalara 1955 de çok daha kuvvetli bir görünüm kazanmışlardır. Filhakika, 1940 da en düşük kır nüfusu nisbetleri sırası ile İstanbul (yüzde 19), İzmir (yüzde 56), Bursa - Eskişehir, Seyhan ve Gaziantep (yüzde 60-70) idi; 1955 de bu sahada nisbetler şöyle değişmiştir: İstanbul (20), Ankara (50), İzmir (54), Gaziantep (59), Eskişehir (60). Diğer taraftan kır nüfusu nisbetinin düşük olduğu bu sahalara il-

Güneydoğu Anadolu ile Ege'nin güneyi daima bu karakteri muhafaza etmişlerdir. Kır nüfusu nisbetlerinin %90 ilâ %100 arasında oynadığı bölgelerde de belirli değişiklikler meydana gelmemiştir.

TÜRKİYE KIR NÜFUSU - TÜRKİYE GENEL NÜFUSU

Türkiye kır nüfusu nispeti dağılışının müşahadesi, bize Türkiye Genel nüfus kesa-

feti dağılışının tetkikinde varılan neticelerle kısa bir karşılaştırmaya götürüyor. Altı sayım devresinde Türkiye'de genel nüfus kesafetini gösteren haritalarda, hatırlanacağı üzere başlıca müşahedeler Türkiye'de kesif nüfus sahalarının 1927 deki nüvelerin etrafında ve bir de sonradan, 1945, 1950 ve bilhassa 1955 de teşekkül eden (Ankara, Afyon, Denizli, Adana, Mersin, Gaziantep) yeni sahalarda gelişen kesif nüfuslarla temsil edildiği görülmüştür. Aynı şekilde Türkiye'de nüfusun bilhassa 1945 den sonra, toplandığı, kesafet peyda ettiği belli başlı sahaların Marmara, Ege, İç Anadolu, Eskişehir - Ankara bölümü, Karadeniz ve bilhassa İçel, Seyhan, Gaziantep bölgesi olduğu neticesine varılmıştır.

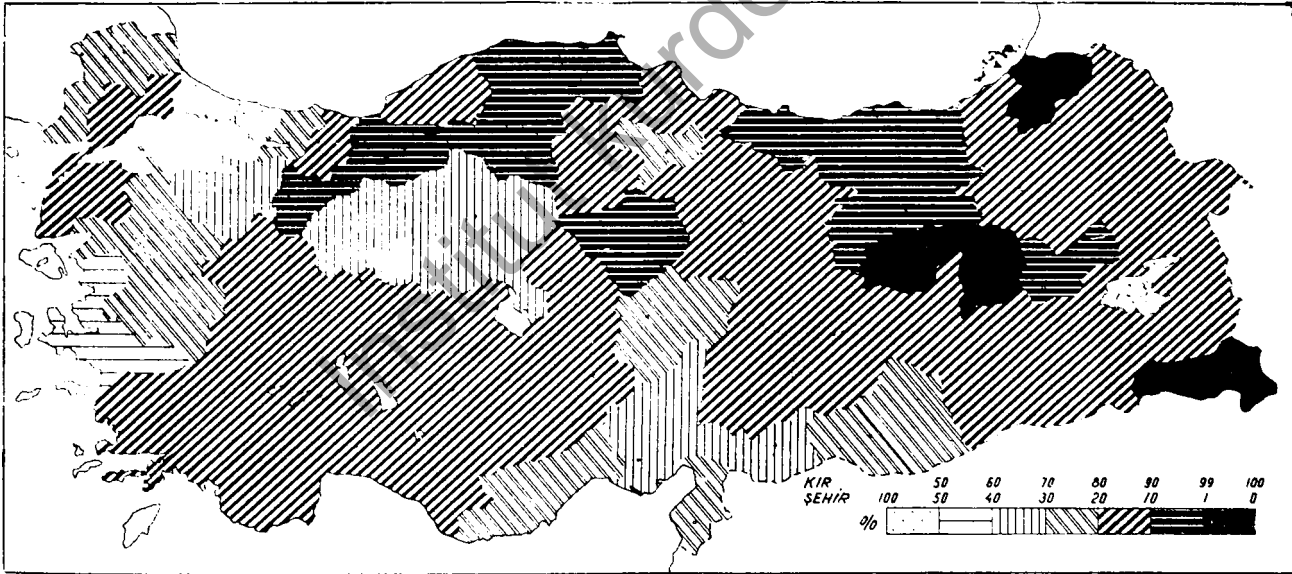
Diğer taraftan, Kır nüfusu nisbetleri dağılışında tesbit edilen hususlara göre de; bu yukarıda sıralanan bölgelerin (Karadeniz kısmen hariç) belirli bir şekilde kır nüfuslarında azalmanın vuku bulduğu anlaşılıyor. Filhalka kır nüfusu nisbetlerinin öteden beri düşük olduğu bölgelerde 1945 den, bilhassa 1950 den beri, genel nüfus kesafetinin artmasına paralel olarak kır nüfusu nispetlerinde, hemen daima bir düşüş meydana gelmiştir. Bir yandan sözü geçen bölgelerdeki nüfus artması, diğer taraftan aynı sahalardaki kır nüfusu nispetlerinin düşmesi, bu bölgelerdeki nüfus kesafeti artışında veya kısaca nüfus artışında şehirlerin gelenlere bilhassa melce olduğu fikrini uyandırıyor.

Türkiye Şehirli Nüfusu

Şehirli nüfusu dağılışının tetkikinde kır nüfusunda kullanılan haritalara tekrar dönülecektir. Bilindiği gibi haritalar Türkiye vilâyetlerinin ihtiva ettikleri şehir ve kır nüfusu nispetlerini göstermektedir.

Haritaların, şehirli nüfusu dağılışı bakı-

olan 1955 de bile, sadece İstanbul'da şehirli nüfusu nispeti %84 dür. Bu nispeti çok büyük bir ara ile İzmir takip etmektedir %46. Bu vilâyetlerden sonra ancak iki, üç vilâyette şehirli nüfusu nispetleri 25 ilâ 29 arasındadır. Diğer bütün geri kalanlarda nispetler %15,

Kır ve Şehir nisbetleri
1945

Sekil
Figure 12

Percentages of Urban and Rural Populations, Kır = Rural, Şehir = Urban
1945

mından top yekûn tetkikinde ilk göze çarpan müşahade memleketimizde yüksek şehirli nüfusu nispetlerinin mevcut olmadığıdır.

Filhakika, en yüksek nispetlere erişilmiş

hattâ %10 nun altındadır. Dört vilâyette ise, etüdde kabul ettiğimiz mânada (5000 ve yukarı yerleşme) şehir mevcut değildir.

Bu duruma göre şehirli nüfusu addedile-

bilecek olan nüfus miktarının âdetâ memleketin muayyen şehirlerine inhisar etmekte olduğu görülüyor. Meselâ 1955 de 6.114.000 olan şehirli nüfusun 2.610.000, hemen hemen yarısı beş vilâyette (İstanbul, İzmir, Ankara, Konya ve Adana) toplanmış bulunuyor. Memleketin geri kalan bütününde şehirli nüfusun memleket içinde yaygın olması da beklenbilirdi.

Şehirli nüfusun inkişafına uygun şartların ancak muayyen şehirlerde gelişmiş olması, bu durumun husule gelmesinde başlıca rolü oynamıştır. Nitekim aşağıda şehirli nüfusu gelişmesinin tetkikinde de görüleceği gibi, sözü geçen şartlara sahip sahalardan hemen daima şehirli nüfusun toplandığı yerleri teşkil etmişlerdir.

Şehirli nüfusunun elimizdeki kayıtlara göre en eski durumu belirten 1935 yılındaki vaziyeti şöyle idi: İstanbul ve İzmir hariç, Türkiyede genel nüfustaki %20 ilâ %30 nispeti ile hafif bir şehirli nüfusa malik olarak karşımıza çıkan sahalardan, Trakya, güney Marmara'da Bursa, Ege'de Manisa, İç Anadolu'da Ankara ve Eskişehir ve nihayet güneyde Seyhan ve civarındaki vilâyetlere inhisar ediyordu. Güneydeki vilâyetlerin düşük nispetlerde de olsa yekpare bir hal arz etmekte olmaları enteresandır. Bu sahalardan dışında Türkiye'de şehirli nüfusu nispetinin 20 nin, hattâ 10 nun üzerine çıktığı vilâyetler çok azdır. Bu duruma göre, 1935 yılında Türkiye'de şehirli nüfusun hemen hemen iki üç vilâyetle temsil edilmiş olduğu söylenebilir.

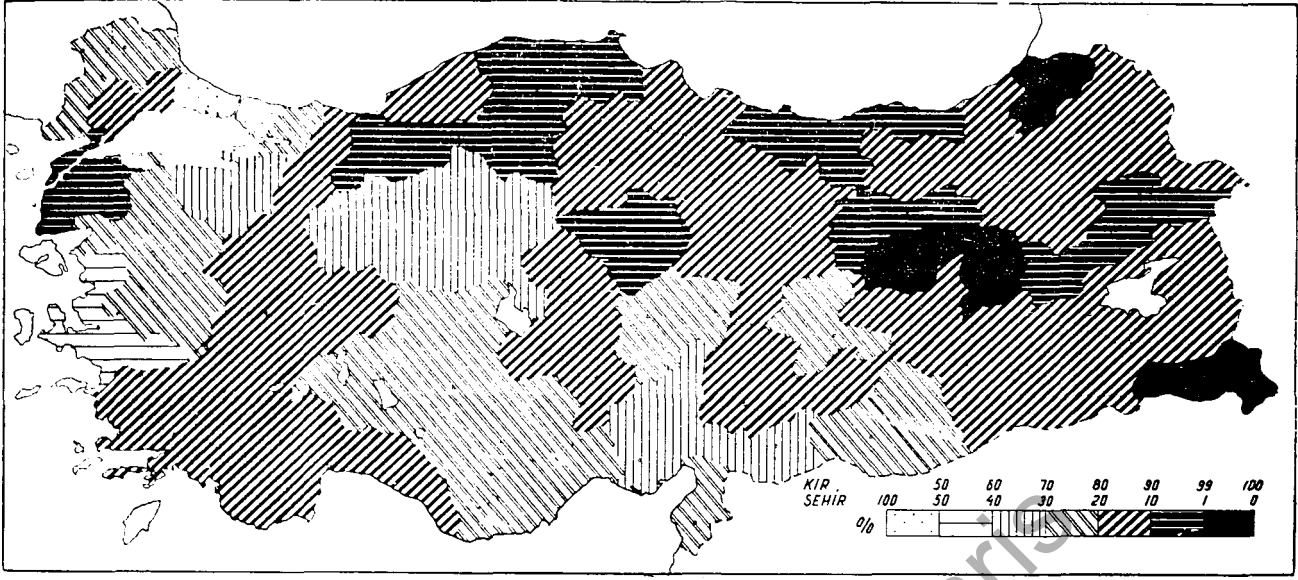
1940 da şehirli nüfusun vilâyetlere dağılışı karakterinde bir değişiklik görülmemektedir. Sadece evvelce oldukça kuvvetli bir şehirli nüfusa sahip olduğu müşahade edilen vilâyetlerde şehirli nüfusun daha da arttığı görülüyor. Meselâ Bursa, Manisa, Amasya, Seyhan ve Gaziantep bunlar arasındadır. Şehirli nüfusu dağılışı bakımından oldukça mühim değişikliklerin 1950 den itibaren vuku bulmağa başladığı anlaşılıyor. Nitekim, bu yıl Marmara ve Ege bölgelerinde, her iki bölgenin büyük bir kısmını kaplayacak şekilde şehirli nüfusun oldukça kuvvetli olduğu geniş bir sahanın meydana geldiği müşahade ediliyor.

Diğer taraftan İç Anadolu'da eskiden beri şehirli nüfusu bulunduğu vilâyetlerde daha kuvvetli şehirli nüfusu topluluklarının geliştiği anlaşılıyor. Güneyde de yine aynı karakterde sahalardan gelişmekte olduğu görülüyor. Bir yandan İç Anadolu'nun kuzeyinde, diğer taraftan güney Anadolu'da 1950 de bilhassa göze çarpan bir hale gelen bu şehirli nüfusu artma halinin Konya gibi İç Anadolu'da en geniş kır nüfusunu barındıran bir vilâyette de yer almaya başlamış olduğu görülüyor. Gerçi Konya'da bu olayın henüz vilâyet genel nüfusunun %20 nin şehirli nüfusu haline gelmesiyle neticelenmişse de, Konya'da 1935 de şehirli nüfusu nispetinin %15 olduğu hatırlanırsa henüz esas itibariyle bütünü ile ziraate dayanan zirai verleşmelerin (köylerin) hâkim olduğu bu saha için belirtmeğe değer bir şehirli nüfusu artışı hâdisesinin başladığı söylenebilir.

Şüphesiz Türkiye'de şehirli nispetinin belirli bir şekilde artmağa, değişmeye başlamış olduğu devre 1955 sayımları ile tesbit edilmektedir. 1955 sayım neticeleri ile meydana getirilen haritanın tetkiki şu sonuçları vermektedir (Şekil 15). 1 — Evvelce esas itibariyle İstanbul ve İzmir civarlarında görülen yüksek şehirli nüfusuna sahip münferit sahalardan 1955 de Marmara ve Ege'yi tamamen kaplayacak şekilde genişlemiş bulunuyor.

2 — İç Anadolu'nun kuzeyinde yine 1935 den beri Türkiye'de şehirli nüfusu nispetinin haddi zatında düşük de olsa oldukça mühim bir değere eriştiği diğer bir sahayı teşkil eden Eskişehir - Ankara bölümü 1955 de %40 ve 50 nispetlerle iyice belirli bir şekilde şehirli nüfusunun toplandığı saha haline geldiğini belli etmiştir. Böylece İç Anadolu kuvvetli şehirleşme hareketlerine sahne olmağa başlamıştır. Diğer taraftan bölgenin diğer kısımlarında da sözü geçen hareketler mevcuttur. Nitekim Konya'da da buna benzer bir durum müşahade ediliyor.

3 — Marmara ve Ege yüksek şehirli nispeti mevcut sahası ile İç Anadolu'nun kuzeyindeki yüksek şehirli nüfusu sahalardan arasında, esas itibariyle reliefe uygun bir şekilde Zonguldaktan başlayıp, güneyde Akdeniz sahillerine kadar inen, büyük bir kısım İçbatı

Kır ve Şehir nisbetleri
1950

Şekil
Figure 13

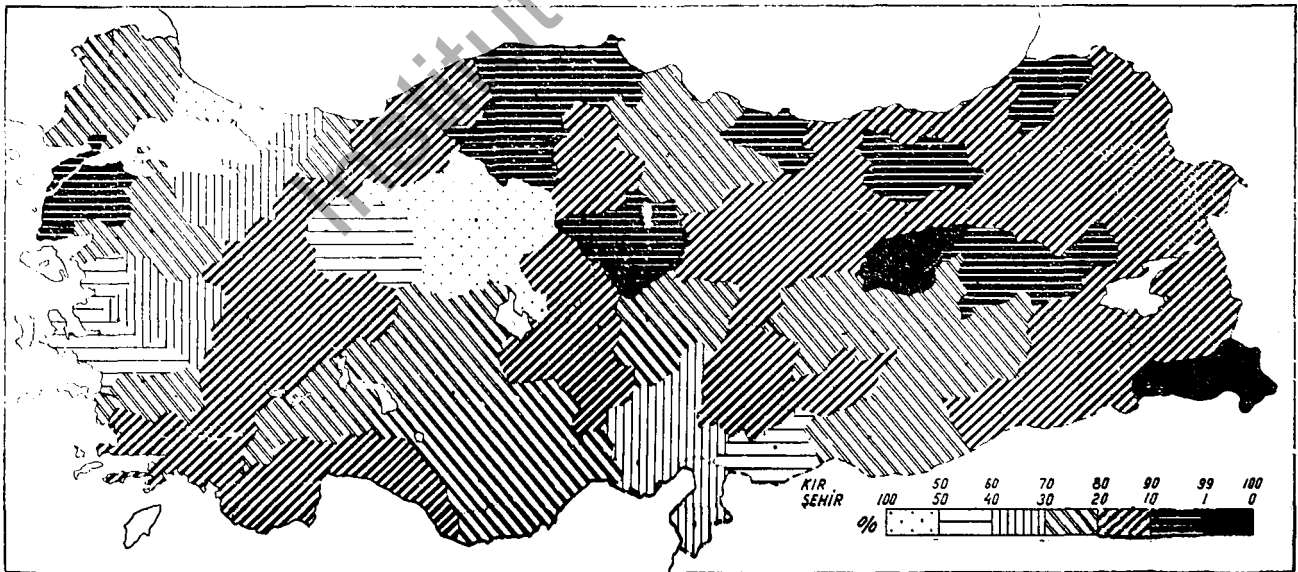
Percentages of Urban and Rural Populations, Kır = Rural, Şehir = Urban
1950

Anadolu sahasına tekabül eden vilâyetlerden müteşekkil, şehirli nüfusunun çok az olduğu bir kuşak uzanmaktadır.

4 — Güneyde Seyhan, Hatay, Gaziantep, Türkiye'de şehirli nüfusu nispetinin yüksek olduğu diğer bir sahayı teşkil etmektedir. Bilhassa 1940 dan itibaren şehirli nüfusu nispetinin artmağa başlamış olduğu bu sa-

ha halen Türkiye'de şehirleşme hareketinin süratle geliştiği başlıca sahalarından biri haline gelmiştir. Diğer taraftan bu sahanın doğusunda uzanan vilâyetlerde de yine 1940 da başladığı tesbit edilen şehirli nüfusu nispeti artma hareketinin 1955 de Doğu Anadoluya doğru geliştiği görülmektedir.

5 — Karadeniz bölgesinin 1935 den be-

Kır ve Şehir nisbetleri
1955

Şekil
Figure 14

Percentages of Urban and Rural Populations, Kır = Rural, Şehir = Urban
1955

ri muhafaza edilen şehirli nüfusu nispetinin çok düşük olma karakteri 1955 de Samsun, Amasya ve Tokat'ta nispetin %20, 22 ve 20 ye çıkması ile hafif bir değişikliğe uğradığı müşahade ediliyor. Şüphesiz bu değişikliğe rağmen halen Karadeniz bölgesi Türkiye'de şehirli nüfusu nisbetinin en düşük olduğu sahalarda başında gelmektedir. Filhakika Doğu Anadolu ve Karadeniz şehirli nüfusu nispetinin çok düşük olduğu vilâyetlerin hemen hemen inkıtasız bir şekilde devam ettiği sahalardır. Burada şunu ilâve etmek yerinde olur: Türkiye'de şehirli nüfusu nispetinin düşük olduğu sahalarda bilhassa 1935 de görülen yekparelik hali 1955 de geniş bir şekilde tadilâta uğramıştır. Yer yer vilâyetlerin bazılarında nispet yükselmiş, bazılarında

da şehirli nüfusu ünitesi meydana gelmiştir. Filhakika, böylece 1955 de nüfuslarında şehirli nüfusu ünitesi mevcut olmayan sadece iki vilâyet kalmıştır (Hakkari ve Tunceli).

Bu duruma göre; Türkiye'de 1955 şehirli nüfusunun toplamış olduğu yerlerin Türkiye genel nüfus kesafet sahalalarına tekabül ettiği görülüyor (Karadeniz bölgesi hariç). Filhakika: Marmara, Ege, İç Anadolunun kuzeyi ve Güney Anadolunun Türkiye'nin başlıca kesif nüfuslu sahalaları olduğu görülmektedir. Buraların aynı zamanda şehirli nüfusu kesafetine de sahne olmuş olmaları, Türkiye kesafet bölgelerinin teşekkülünde kır nüfusu ve şehir nüfusunun birlikte çalışmaları intibahını veriyor.

Tablo : 5

MUHTELİF MEMLEKETLERDE ŞEHİRLİ VE KIR NÜFUSU NİSPETLERİ

Memleket Country	Şehir Urban %	Kır Rural %	Memleket Country	Şehir Urban %	Kır Rural %				
Türkiye	1927	24.2	75.8	Danimarka	1901	38.2	61.8		
	1935	23.5	76.5		1911	40.3	59.7		
	1940	24.4	75.6		1921	44.2	55.8		
	1945	24.9	75.1		1930	58.9	41.1		
	1950	25.2	74.8		1940	63.9	36.1		
İran	1950	20.0	80.0		1945	65.1	34.9		
Japonya	1920	18.1	81.9		Fransa	1950	67.3	32.7	
		1925	21.7			78.3	1901	41.0	59.0
		1930	24.1			75.9	1906	42.1	57.9
		1935	32.9			67.1	1911	44.2	55.8
		1940	37.9	62.1		1921	46.4	53.6	
		1945	27.8	72.2		1926	49.0	51.0	
Avusturya	1934	45.1	54.9	1931		51.2	48.8		
		1951	49.1	50.9		1936	52.4	47.6	
Belçika	1900	52.3	47.7	Almanya		1900	56.1	43.9	
		1910	56.5			43.5	1910	61.7	38.3
		1920	57.3		42.7	1925	64.6	35.4	
		1930	60.5		39.5	1933	67.3	32.7	
		1947	62.7		37.3	1939	69.9	30.1	
Bulgaristan	1900	19.8	80.2		Yunanistan	1907	33.1	66.9	
		1905	19.6			80.4	1921	36.3	63.7
		1910	19.1			80.9	1928	42.5	57.5
		1920	19.9			80.1	1940	47.2	52.8
		1926	20.6		79.4	Macaristan	1900	30.6	69.4
		1934	21.4	78.6	1910		32.3	67.7	
1946	24.6	75.4	1920	33.0	67.0				
			1930	33.2	66.8				

Memleket Country	Şehir Urban %	Kır Rural %	Memleket Country	Şehir Urban %	Kır Rural %		
	1941	36.2	63.8	Cezayir	1906	16.6	83.4
	1949	34.5	65.5		1926	20.2	79.8
Hollanda	1909	40.5	59.5		1931	21.1	78.9
	1920	45.6	54.4		1936	22.0	78.0
	1930	48.7	51.3		1948	23.6	76.4
	1947	54.6	45.4	Tunus	1931	24.9	75.1
Norveç	1900	28.0	72.0		1936	27.0	73.0
	1910	28.8	71.2		1946	32.0	68.0
	1920	29.6	70.4	Kanada	1901	37.5	62.5
	1930	47.3	52.7		1911	45.4	54.6
	1946	50.1	49.9		1921	49.5	50.5
	1950	50.5	49.5		1931	53.7	46.3
Portekiz	1911	24.8	75.2		1941	54.3	45.7
	1940	31.1	68.9		1951	62.1	37.9
İspanya	1900	32.2	67.8	Meksika	1930	33.5	66.5
	1910	34.8	65.2		1940	35.1	64.9
	1920	38.4	61.6	A. B. D.	1900	39.7	60.3
	1930	42.6	57.4		1910	45.7	54.3
	1940	48.5	51.5		1920	51.2	48.8
	1950	60.5	39.5		1930	56.2	43.8
İsveç	1900	21.5	78.5		1940	56.5	43.5
	1910	24.8	75.2		1950	63.7	36.3
	1920	29.5	70.5	Porto - Rico	1899	14.6	85.4
	1930	38.4	61.6		1910	20.1	79.9
	1940	44.4	55.6		1920	21.8	78.2
	1945	49.5	50.5		1930	27.7	72.3
	1950	56.3	43.7		1935	29.7	70.3
İngiltere	1901	77.0	23.0		1940	30.3	69.7
	1911	78.1	21.9		1950	40.5	59.5
	1921	79.3	20.7	Arjantin	1895	37.4	62.6
	1931	80.0	20.0		1914	52.7	47.3
	1951	80.7	19.3		1947	62.5	37.5
Mısır	1937	25.1	74.9	Brezilya	1940	31.2	68.8
	1947	30.1	69.9		1950	36.5	63.5
Güney Afrika Birliği	1904	23.2	76.8	Venezuela	1936	35.0	65.0
	1911	24.7	75.3		1941	39.0	61.0
	1921	25.1	74.9		1950	49.8	50.2
	1936	31.4	68.6	Hindistan	1931	11.1	88.9
	1946	36.3	63.7		1941	12.8	87.2
	1951	42.4	57.6		1951	17.3	82.7

Türkiye'de Nüfus Artışı, İç göçler ve Şehirleşme

Buraya kadar Türkiye genel nüfusunun, kır nüfusunun ve şehirli nüfusunun dağılışı incelendi. Her şeyden evvel, Türkiye'de nüfus dağılışı tipindeki tekâmülün müşahadesine çalışılan bu bölümlerde Türkiye genel nüfus dağılışını incelerken vilâyet kesafetleri kır ve şehir nüfuslarını incelerken de vilâyet nüfuslarının nispetleri kullanılmıştır. Çalışmada bütün sayım yılları da ele alındığı için böylelikle Türkiye'de 1927 den itibaren nüfusunun kesafet peyda ettiği veya seyreklediği sahaların oldukça açık bir şekilde müşahadesi kabil olmuştur. Filhakika Türkiyenin, gerek genel nüfusunun, gerek kır ve şehirli nüfuslarının bugünkü dağılışı şekli ve geçirmiş oldukları tekâmül devreleri ve bilhassa bugünün kesafet sahaları hakkında mevcut malzeme nispetinde malûmat sahibi olmuş bulunuyoruz. Bilhassa, nüfus dağılışı tesbitinde esas alınan kilometre kareye düşen nüfus esası ile de beliren Türkiye'de nüfusun toplandığı veya kesafet artmasının ağır cereyan ettiği sahaların daha iyi bir şekilde müşahadesi, diğer bir deyişle nüfus artışının tetkiki ise, bu bölümün esasını teşkil etmektedir. Bilindiği gibi, kesafet bölgelerinin tesbitinde esas alınan kilometre kareye düşen nüfus miktarı vilâyetlerin nüfusları ile arazilerine göre değerlendirilerek, dolayısıyla nüfus artışını veya eksilişinin nispetini iyi bir şekilde aksettirmemektedir. Bu nispetin bilhassa muhtelif sayım devreleri arasındaki durumlarının tespiti ise muhte-

lif bölgelerde nüfusun artış ve eksilişi hakkında bilgi edinmemize, diğer taraftan muhtelif bölgelerin Türkiye genel nüfusunun artması ve Türkiye'nin kalabalık bölgelerinin meydana gelmesindeki paylarını ortaya koyabilir.

Tablo : 6

GENEL NÜFUS ARTIŞ NİSPETLERİ

Vilâyetler	(% olarak)				
	1935 - 1940	1940 - 1945	1945 - 1950	1950 - 1955	1935 - 1955
Adıyaman	7	-1	35	17	68
Afyonkarahisar	6	6	10	10	36
Ağrı	29	11	17	15	93
Amasya	6	9	37	12	77
Ankara	13	15	18	29	100
Antalya	5	9	12	15	47
Aydın	8	4	16	22	60
Balıkesir	0	8	8	9	27
Bilecik	2	6	0	3	12
Bingöl	6	9	28	19	75
Bitlis	23	4	25	24	100
Bolu	4	8	8	7	29
Burdur	24	6	11	13	65
Bursa	4	7	11	12	40
Çanakkale	37	4	9	8	41
Çankırı	4	7	10	6	29
Çorum	37	4	3	5	53
Çorum	6	3	17	10	41
Denizli	-1	11	6	10	29
Diyarbakır	20	-3	18	17	61
Edirne	36	-21	12	14	37
Elâzığ	16	4	8	13	48
Erzincan	44	9	15	9	96

Vilâyetler	(% olarak)				
	1935 - 1940	1940 - 1945	1945 - 1950	1950 - 1955	1935 - 1955
Erzurum	3	7	16	13	36
Eskişehir	13	17	16	15	23
Gaziantep	9	6	13	13	31
Giresun	7	2	7	10	29
Gümüşane	12	5	5	7	31
Hakkari	60	3	30	22	140
Hatay	---	3	17	23	48
İçel	6	8	14	17	53
İsparta	4	1	8	13	28
İstanbul	12	9	8	32	74
İzmir	7	5	14	17	51
Kars	17	7	8	19	60
Kastamonu	3	4	2	4	10
Kayseri	10	8	10	12	47
Kırklareli	48	30	7	17	30
Kırşehir	5	6	7	17	40
Kocaeli	18	7	7	16	57
Konya	9	7	12	15	49
Kütahya	3	7	9	10	33
Malatya	1	5	3	13	21
Manisa	7	4	9	17	41
Maraş	7	30	7	17	79
Mardin	10	8	15	14	34
Muğla	7	5	8	12	36
Muş	6	12	30	27	94
Nevşehir	2	6	37	3	44
Niğde	13	8	5	12	42
Ordu	8	9	12	10	45
Rize	6	1	12	10	31
Sakarya	7	14	19	18	72
Samsun	7	12	17	16	63
Seyhan	2	11	22	25	65
Siirt	30	9	17	22	70
Sinop	1	7	10	6	25
Sivas	8	5	10	9	37
Tekirdağ	8	3	10	12	30
Tokat	3	7	3	11	25
Trabzon	8	1	7	10	30
Tunceli	14	5	18	15	11
Urfa	7	8	13	17	51
Uşak	21	7	13	9	58
Van	12	13	13	21	36
Yozgat	6	4	13	13	40
Zonguldak	9	9	13	14	53
Genel artış nisbeti	10	5.4	11.4	15	39.4

Nüfusun tabii artışı hakkında ancak vasıtalı olarak bilgi edinmeye çalışılan bu şekle göre gene 1935 den itibaren sayımlar kullanılmıştır. Devreler 1935 ilâ 1940, 1940 ilâ 1945, 1945 ilâ 1950 ve 1950 ile 1955 olarak alınmıştır. İlk olarak vilâyetlerin 1935 yılında sahip oldukları nüfus miktarları 100 telâk-

ki edilerek 1940 daki nüfus miktarları 1935'e nispetleri hesap edilmiştir. Böylece ilk 5 yıllık devredeki artış nispetleri elde edilmiş, müteakkip sayım devrelerinde bu ameliye kullanılarak 1940, 1945'e, 1945'in 1950'ye ve nihayet 1950 nin 1955'e olan nispetleri hesap edilmiştir. Kullanılan usulün daha iyi anlatılabilmesi için bir misal verelim: Ankara'nın 1935 deki nüfusu 534.000, 1000 telâkki edilecek 1940 nüfusu olan 603.000 olan nispeti hesap edilerek %13 bulunmuştur. Bu Ankara nüfusunun 1935 ilâ 1940 arasındaki devrede artış değerini göstermektedir. 1940 da 603.000 olan Ankara nüfusu 1945 de 695.000'e yükselmiştir. Artış %15 olmuştur. 1945 deki 195.000 nüfus 1950 de 824.000'e, artış da %18'e, nihayet 1955 de 1.064.000 olarak artış son beş yılda %29'u bulmuştur.

Bu suretle elde edilen değerlerle dört harita meydana getirilmiştir. Artış tekâmülünün takip edilmesini mümkün kılan bu haritalardan başka, bir de yirmi yıllık devre içinde nüfus artışının topyekûn mütalâasını yapabilmek için, aynı usulle 1935-1955 arasındaki artış nispetleri hesap edilerek bir beşinci harita meydana getirilmiştir (Şekil 15, 16, 17, 18 ve 19).

Derhal ehemmiyetle belirtmek lâzımdır ki; Türkiye'de nüfus artışının dağılış tipinin tetkikine tahsis edilen bu bölümde, sadece 1935 - 1955 arasındaki devredeki nüfus hâdiseleri üzerinde durulabilecektir. Diğer bir deyişle, Türkiye'de en çok 1935 de tesbit edilen durumda hasıl değışmelerin tetkiki bahis mevzuudur. Filhakika 1935 de yüz olarak kabul edilen değerle o yılki dağılış esas alınmış bulunuyor.

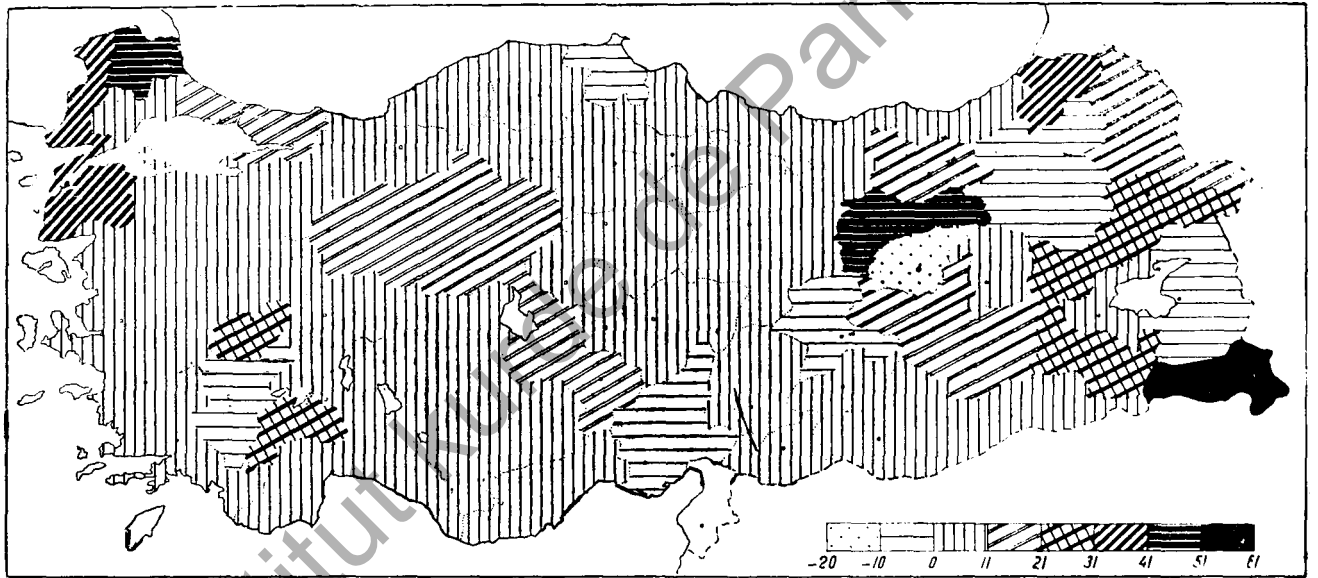
Türkiye nüfus artış nispetlerinin dağılışı :

Türkiye nüfusunun mühim bir karakterinin devamlı çoğalma göstermekte olduğunu belirtmiştik. 28 yıl içinde 13 milyondan fazla artan nüfus miktarının Türkiyenin esas itibariyle hemen her tarafında vuku bulan artışlarla elde edildiği diğer bir müşahade idi. Filhakika 1927, bilhassa 1935 den itibaren Türkiye'de o zamanda memleketin en kesif

nüfuslu sahaları olarak görünen bölgeler de kesafet artarken, aynı zamanda, bütünü ile memlekete şamil artış da vukubulmuştur. Bu suretle eski kesafet sahaları daha kesifleşmiş, diğer taraftan eskiden seyrek nüfuslu olan sahalar da kesafet artışına sahne olmağa başlamışlardır. Kilometre kareye düşen nüfus esasına göre tertiplenen haritalarda bu husus açık olarak görülmektedir. Fakal asıl bilinmesi istenen nüfus artışında memleketin muhtelif bölgelerinin vilâyetlerinin rolü, ancak vilâyetlerde nüfus artış nispetlerine göre tertip edilen haritaların yardımı ile olabilmektedir.

rede Türkiye genel nüfusu yüzde on artmıştır. Artışın coğrafi dağılışında bu değerin çok üstüne erişilen sahaların mevcudiyetine rağmen, değerin altına düşen, hattâ yüzde 10-14 nispetinde nüfus kaybeden sahaların varlığı müşahade ediliyor. Meselâ Tunceli (14), Van (12) büyük miktarda nüfus kaybeden mühim sahalar. Erzurum, Seyhan, Malatya, Sivas ve batıda Denizli yüzde 1-5 nüfus kaybına uğramışlardır.

Bu vilâyetler hariç, bütün Türkiye vilâyetlerinde nüfus yüzde 1-60 arasında artmıştır. Dikkat edilirse nispetler bir hayli değişik-

1935 - 1940 devresinde nüfus artışı nisbetleri (% olarak)

Şekil 15
Figure

The percentages of population increase between 1935 - 1940

1935 - 40, 1940 - 45, 1945 - 50 ve 1950 - 55 devrelerine ait tertip edilen haritalarda vilâyet genel nüfuslarının artış nispetleri mevcuttur. Sözü geçen devreler arasında Türkiye genel nüfusu artış nispetleri ile vilâyetlerdeki artış nispetlerinin karşılaştırarak tetkiki, Türkiye'de nüfusu çok artan, az artan ve hiç artmayan veya eksilen sahaların tesbitine, dolayısıyla, bilâhare kıır ve şehir nüfusunun ayrı ayrı ele alınması ile iç göçler ve şehirleşme hâdiselerinin aydınlanmasına zemin hazırlamaktadır.

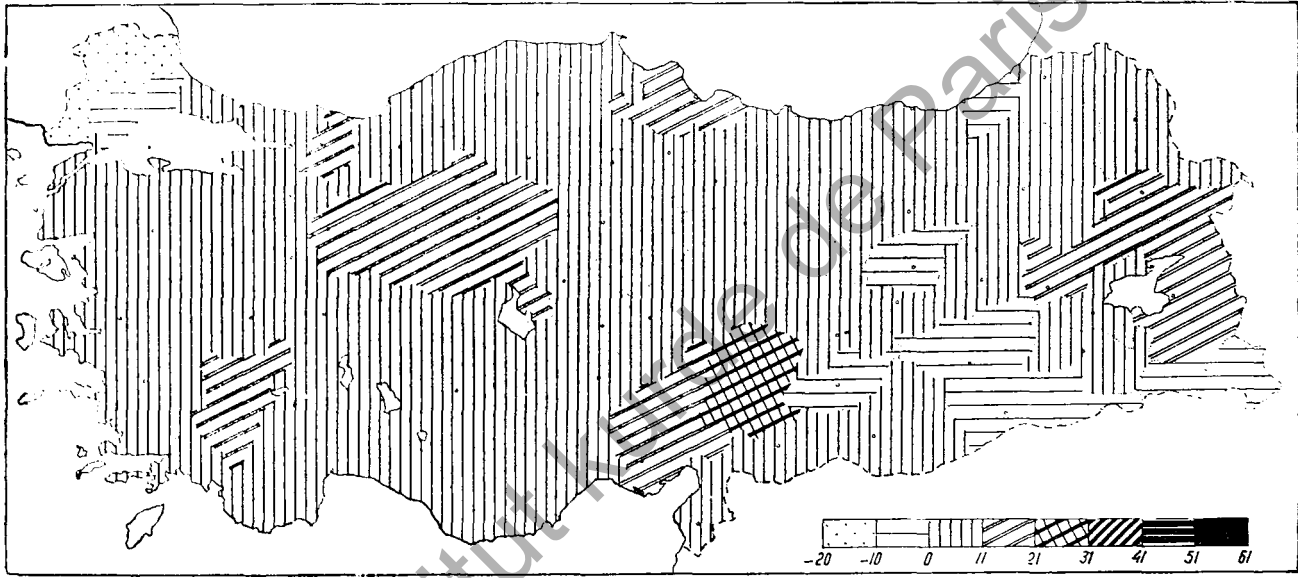
1935 - 40 yılları arasındaki beş yıllık dev-

tir ve her ne kadar yüzde birlik bir artış bile kaydedilen vilâyetler nüfusu artan vilâyetlere dahil edilmişlerse de sözü geçen devrede Türkiye ortalama artış nispeti olan yüzde onun çok altında hattâ yaklaşan vilâyetlerin Türkiye'nin diğer vilâyetleri lehine nüfus kaybetmiş olmaları çok muhtemeldir. Ancak bu şekilde, yüzde 40-50, hattâ 60 lık artışları izah etmek mümkündür. Fakat şunu da derhal ilâve etmek lâzımdır; 1935-40 arasındaki devrede genel nüfus artış nispetinin çok üstünde değerlerle nüfusu mühim miktarda artan vilâyetlerin sayısı fazla değildir.

Diğer bir müşahede ortalama artış nispetinin altında artış kaydededilen sahalarda Türkiye'nin hemen hemen yarısını kaplayacak şekilde, Ege, Güney Marmara, İç Anadolu, Akdeniz, Karadenizin ve Güney Anadolu'da yayılmakta olmasıdır. Nüfusun çok artmış olduğu sahalarda ise üç grup teşkil etmektedir. En geniş saha Doğu Anadolu, ikinci saha İç Anadolu'nun kuzey kısmı, son bir saha da kuzey Marmara bölümü ve Trakya'dır.

Doğu Anadolu'da yüksek nispetlerin vuku bulunduğu sahalarda başında Hakkâri gelmektedir. Doğu Anadolu kuzeyindeki ve Trakya'daki sahalarda askerî birliklerle ilgili

fuslanan vilâyetler İstanbul, Eskişehir ve Ankara'dır. Bu vilâyetlerdeki artışın, aşağıda görüleceği üzere diğer devrelerde de devam etmesi ve aynı zamanda yeni vilâyetlerin sahneye çıkması, iktisadî faaliyetlerle ilgili iç göçlere dikkati çekmektedir. 1940-45 arasındaki devrede Türkiye genel nüfus artışı nispetinin yüzde 5,4 e düşmüştür. Buna uygun olarak nüfus artış nispetlerinin coğrafi dağılışı da bu nispet civarında bir yeknesaklık göstermektedir. İkinci Cihan Harbine tekabül eden bir devredeki yeknesaklık enteresandır. Harb devresinin meydana getirdiği iktisadî ve sosyal durumun bunda mühim rol oynadığına

1940 - 1945 devresinde nüfus artışı nispetleri (% olarak)

Şekil 16
Figure

The percentages of increase in population between 1940 - 1945

olduğu 1940 - 1945 haritasındaki değişikliklerle belirlemektedir¹⁸. Yukarıda da belirttiğimiz gibi 1935-40 arasındaki devrede, Türkiye'de muhtemelen zikredilen sebeplerle ilgili olan nüfus artışının yüksek nispetleri muayyen bazı vilâyetlerle görülmektedir. Askerî sebepler dışında (bilhassa Doğu ve Trakya'da) nü-

¹⁸ Sarç; "Garnizon Şehirleri" adını verdiği askerî birliklerin nüfus üzerinde mühim roller oynadığı şehirler hakkında bilgi vermektedir. Bak: Sarç, Ö. C. "Türkiye'de Şehirleşme Temayülleri" İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası 9 uncu yıl, Ekim 1947 - Ocak 1948, No. 1-2, s. 30-54.

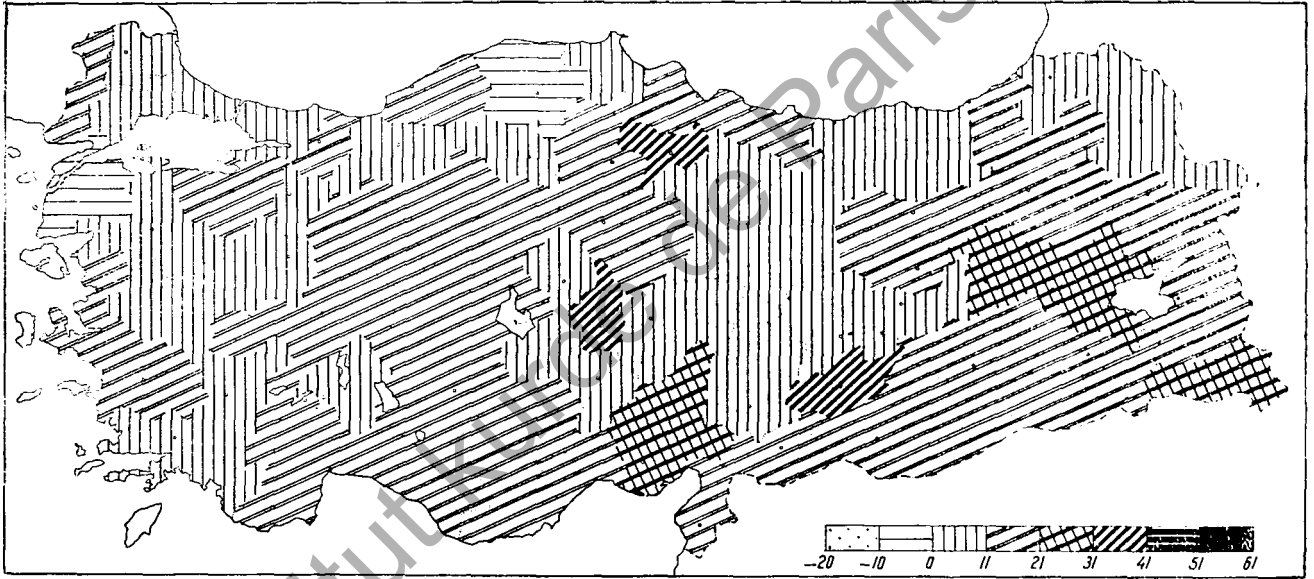
şüphe yoktur. Bu devrede sadece Ankara, Eskişehir ve Adanın dikkati çeken bir nüfus topladıkları görülüyor. Diğer taraftan Doğu ve Trakya'da evvelce yüksek nispetlerin mevcut olduğu sahalarda azalma, bu sahalarda hemen civarında ise yüksek nispetler meydana geldiği müşahede edilir. Bu durumun askerî hareketle ilgili olduğu kuvvetle muhtemeldir. Bu devrede en enteresan hâdise güneyde Seyhan, kuzeyde ise Samsun'un yüksek nispetlerle irtaya çıkması ve müteakkip senelerde de bunu muhafaza etmesidir. 1945 de genel nüfus artışı nispeti yüzde 11,4 e yükselmiş bu-

lunuyor. Nispetin dağılışında ise çok daha mühim değişiklikler vuku bulmuştur.

Bu devrede nüfus kaybetmiş iki vilâyet var; Çanakkale, Kastamonu. Çanakkale'deki vaziyetin askerî birliklerle ilgisi olduğu muhakkaktır. Kastamonu'ya gelince; 1935 den beri daima genel nüfus artışının altında olan değerlerle gayet ağır artışın cereyan etmesi, dolayısıyla dışarıya nüfus veren bir vilâyet halinde bulunması halinin daha kuvvetle devam etmekte olduğu ileri sürülebilir. Aynı hal bu devrede yüzde 1-7, 8 artış nispeti ile nüfusu az miktarda artmış olduğu müşahade edilen diğer bir çok vilâyetler için

Edirne'de nüfusu artan sahalar meydana gelmiştir. Samsun ve civarı ile güneyde Seyhan, Gaziantep kesiminde de bu devre sonunda vukua gelmiş olan nüfus toplanmaları evvelki bölümde etraflı olarak incelenen kesafet bölgelerine uygunluk göstermektedir.

1945-50 arasındaki devrede o zamana kadarki en yüksek artış nispetine erişerek (%11,4) sür'atli artma hususiyetini kazanmaya başlayan Türkiye nüfusunun 1950-55 arasında çok daha fazla bir şekilde artmış olduğu görülüyor. Bu devrede Türkiye nüfusu yüzde 15 artmıştır. En yüksek artışların vuku bulduğu sahaların başında İstanbul, Trakya

1945 - 1950 devresinde nüfus artışı nisbetleri (% olarak)

Şekil 17
Figure

The percentages of increase in population between 1945 - 1950

de varittir. Meselâ Yozgat, Gümüşane, Çoruh, Giresun ve Trabzon gibi. Buna mukabil ortalama artış nispetinin bir hayli üstündeki değerlerle nüfusu belirli bir şekilde artan vilâyetlerin adedi bir hayli fazla olduğu gibi, bunlar aynı zamanda iki geniş saha teşkil edecek şekildedir.

İç Anadolu ve Akdeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu ayrıca, yüzde 20 nin üstünde artış nispeti ile üç vilâyet dikkati çekmektedir. Amasya, Nevşehir (sayfa altı notu 9 da verilen izahata bakınız).

Aynı devrede Ege'de İzmir, Trakya'da

ve Marmara'nın doğusu, Ege'de Aydın, İzmir ve güney kısmı, İç Anadolu'nun büyük bir kısmı, bilhassa Ankara, güneyde Seyhan ve Hatay, Doğu Güneydoğu Anadolu'nun hemen hemen bütünü.

Görülüyor ki 1950-55 arasındaki devrede Türkiye genel nüfus artışına hemen bütün bölgeler aynı değerde iştirak etmişlerdir. Filhakika bu devrede nispeten az nüfus çoğalmasının vuku bulduğu sahalar, sadece eskiden beri az artış gösteren Orta ve Doğu Karadeniz ile Güneydir. Bundan başka bir de Güney Marmara'nın batı kısmı ile İçbatı

Anadolu eşiğinde kalan vilâyetler. Sadece bu sahalarda artış nispetleri Türkiye Genel Nüfusu artış nispetinden düşüktür.

1950-55 devresinde müşahede edilen başlıca hususlar şöylece sıralanabilir:

1 — Genel nüfus artışı o zamana kadarki en yüksek seviyeye varmıştır.

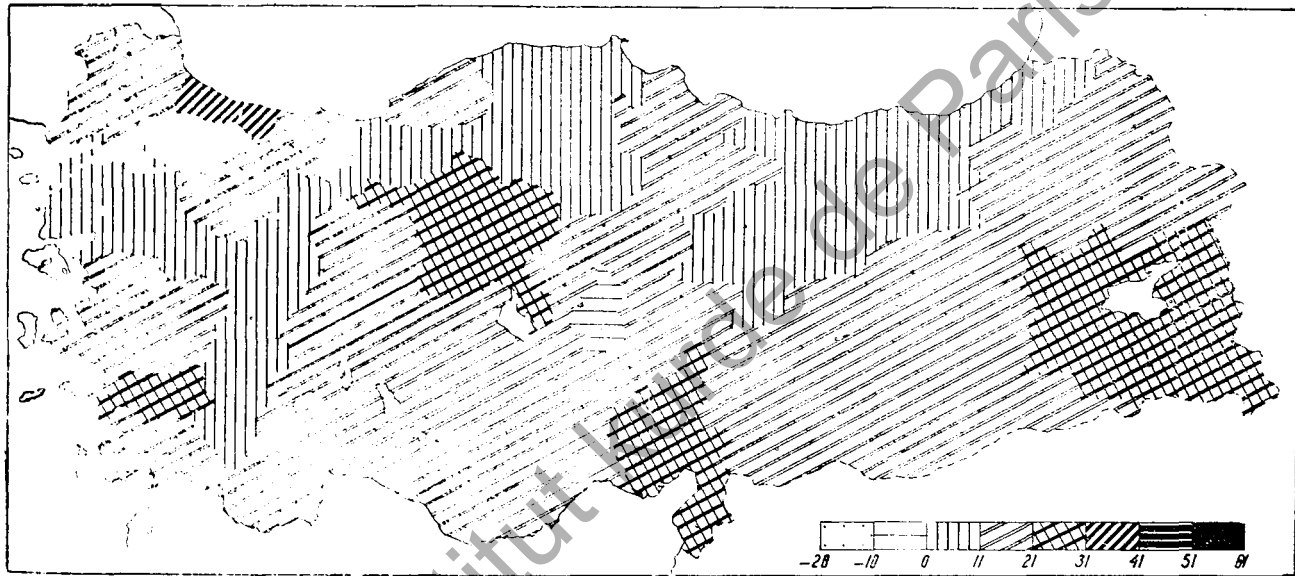
2 — Artış nispetleri Türkiye'nin heyeti umumiyesinde yüksektir.

3 — Bazı muayyen sahalarda evvelki devrelerde kaydedilmeyen nisbette yüksek nüfus artışına sahne olmuşlardır.

Genel nüfus artış nispeti - Genel nüfus kesafeti:

umumiyetle, bilhassa 1950 den evvel düşük artış nispetlerinin bulunduğu sahalarda halinde olduğu görülüyor. Filhakika Türkiye'nin nispeten yeni bir kesafet sahası olan İç Anadolu kuzeyi hariç diğer kesafet sahalarda kuvvetli nüfus artışları ancak 1950-55 devresinde vuku bulmağa başlamıştır. Nitekim bu son devrede Türkiye'nin Karadeniz bölgesi hariç hemen bütün kesif nüfus sahalarda Türkiye genel nüfus artış nispetinin bir hayli üstünde olan değerlerle nüfus artışı kaydedilmiştir.

Karadeniz yüksek kesafet sahasına gelince; 1927 den beri Türkiye'nin başlıca kala-

1950 - 1955 devresinde nüfus artış nispetleri (% olarak)

Şekil 18
Figure

The percentages of increase in population between 1950 - 1955

Genel nüfus artış nispetlerini gösteren haritalarla genel nüfus kesafetlerini gösteren haritaların birlikte mütalâası bazı enteresan müşahedelerin yapılmasına imkân veriyor.

İlk ve mühim müşahede; 1935-40 devresinden itibaren Türkiye'de nüfusun seyrek olduğu sahalarda hemen daima yüksek artış nispetlerinin mevcut olmasıdır. Meselâ Türkiye'nin her sayımda en seyrek nüfuslanmış sahaları olarak karşımıza çıkan Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yine daima Türkiye'nin en yüksek artış nispetleri vuku bulmuştur. Diğer taraftan başlıca kesafet sahalalarının ise

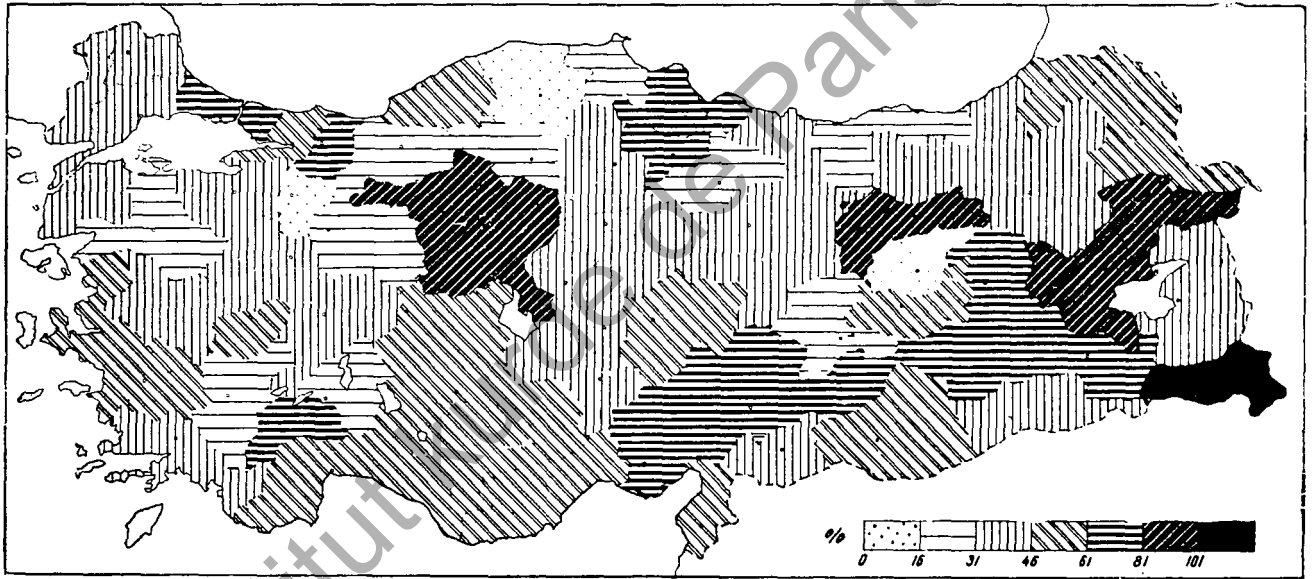
balık bölgeleri arasında yer alan bu sahada yukarıda belirttiğimiz husus açık bir şekilde müşahede ediliyor. Bu saha Samsun hariç, daima düşük bir artış nispeti ile karşımıza çıkmaktadır. Yüksek kesafet ile düşük artış nisbeti hâdisesinin birlikte tekerrürünün 1950-55 devresinde dahi değişmediği bu sahadaki durum bize Türkiye'de nüfus artışında daha açık bir ifade ile nüfusun muhtelif bölgelere dağılışında rol oynayan âmillerin hakkında bazı ip uçları vermektedir.

Türkiye'de toprak azlığının şiddetle hissedildiği bu bölgede barınan kesif nüfusa rağmen

men, (tabii nüfus artışında Türkiye'de yer yer büyük farklar yaratacak hâdise olmadığı bilinmektedir) dolayısıyla yüksek olması lâzım gelen tabii nüfus artışının sayım neticelerinde görülmemesi, bölgede bilhassa coğrafyacılara tarafından yakinen bilinen nüfus kaybı hâdisesine sebep olmaktadır. Bu görüş Samsun'un durumuna bir göz atmakla daha da vazıhlaşabilir. Karadeniz'in bilhassa 1935 den itibaren en kesif nüfuslu, müteakip yıllarda da iktisadî faaliyetler bakımından en faal merkezi halinde inkişaf eden Samsun, Türkiye'de diğer kesif nüfuslu sahalarda bilhassa yakın devrelerde vukua gelen, yüksek nüfus artışı-

bilhassa 1950 den sonra gelişerek hem kesafetin, hem de artış nispetlerinin yüksek olduğu sahalara halini almışlardır. 1950 den itibaren eski kesafet sahalarda da yüksek artış nispetlerinin vuku bulmakta olması bu görüşümüze teyit etmektedir. Belirtilen müşahedelerimiz etraflı bir şekilde iç göçler ve şehirleşme meseleleri ile birlikte müteakip bölümde ele alınacağı için Türkiye nüfus artışı nisbetleri ile kesafet bölgeleri haritalarının karşılaştırılmasından ortaya çıkan neticeleri şöyle hülasa edebiliriz:

Türkiye'de nüfus artışı tekâmülü bakı-

1935 - 1955 devresinde nüfus artışı nisbetleri (% olarak)

Şekil 19
Figure

The percentages of increase in population between 1935 - 1955

na 1940-45 den itibaren sahne olmaya başlamıştır.

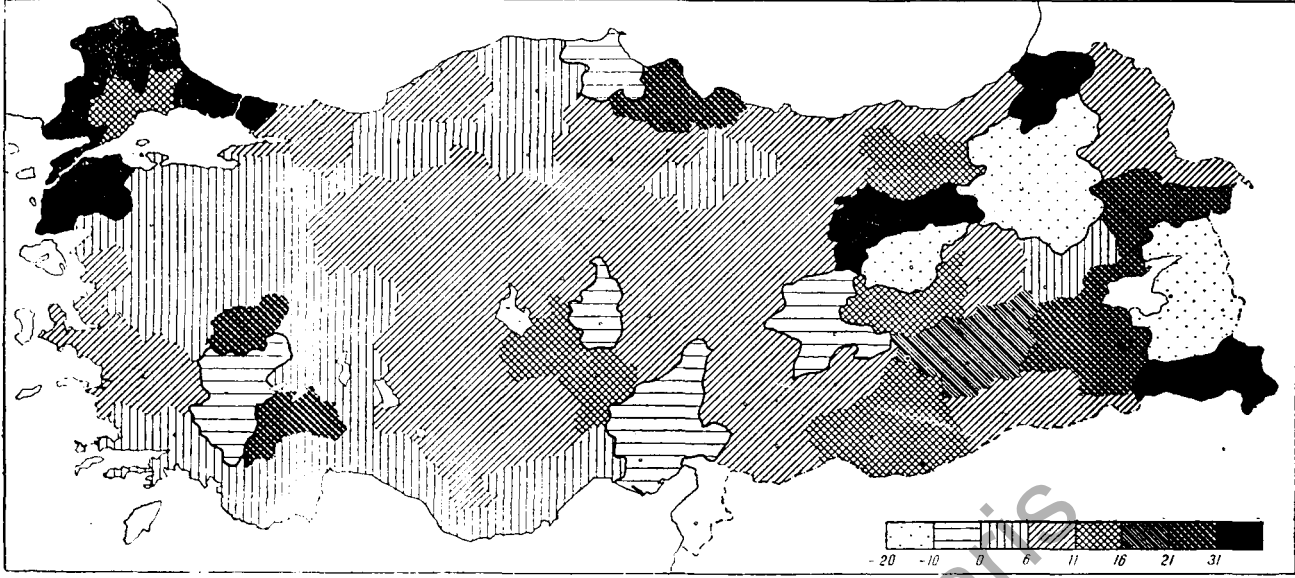
Aynı hâdiseler bize Türkiye'de eskiden beri kesif nüfus topluluklarının bulunduğu yerde mevcut iktisadî faaliyetlerin yeni nüfus kütleleri için 1945-50 devresine gelinceye kadar çekici rol oynamadıkları, buna mukabil adı geçen faaliyetlerin yeni geliştiği sahalara ilk plânda kuvvetli cazibe merkezleri olduğu fikrini veriyor. Nitekim Samsun ve Zonguldak'tan başka Eskişehir, hattâ Ankara, güneyde Seyhan, Gaziantep iktisadî faaliyetlerin

mından dört grup saha ayırt edilebilmektedir:

1 — Nüfus kesafeti yüksek, buna mukabil artış nispeti düşük olan sahalara (Karadeniz bölgesi).

2 — Nüfus kesafeti yüksek, nüfus artışı nispeti de yüksek. İlk olarak iktisadî faaliyetlerin yeni yeni gelişmeye başladığı sahalara (Samsun, Zonguldak, Eskişehir, Seyhan v.s.), ve yeniden iktisadî faaliyetlerin yer aldığı eski kesafet sahalara (İstanbul, İzmir ve civarı).

3 — Nüfusu seyrek, buna mukabil nü-

1935 - 1940 devresinde kırsal nüfus artış nispetleri

Şekil 20
Figure 20

The percentages of increase in Rural Population between 1935 - 1940

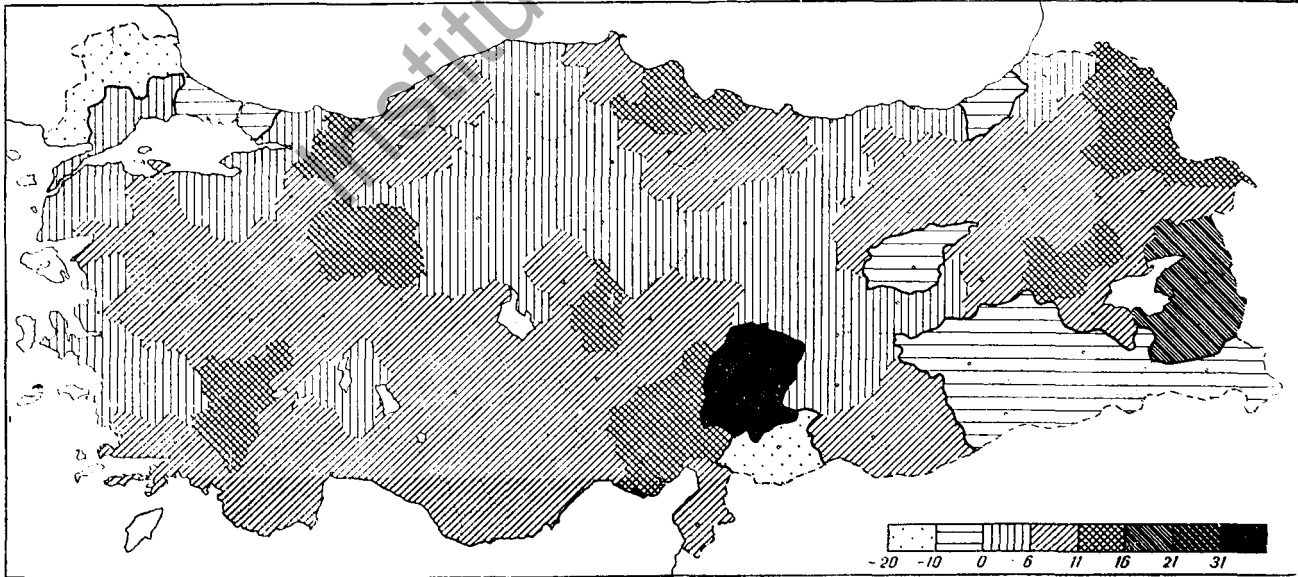
fus artış nispetinin çok yüksek olduğu sahalarda (Doğu Anadolu).

4 — Nüfus kesafeti vasat, nüfus artışı da vasat olan sahalarda (İç Anadolu, Akdeniz bölgesi ve Güneydoğu Anadolu'nun büyük bir kısmı).

1935-1955 arasında genel nüfus artışı:

1935-1955 yılları arasındaki 20 yıllık devrede Türkiye'nin genel nüfusunda yüzde

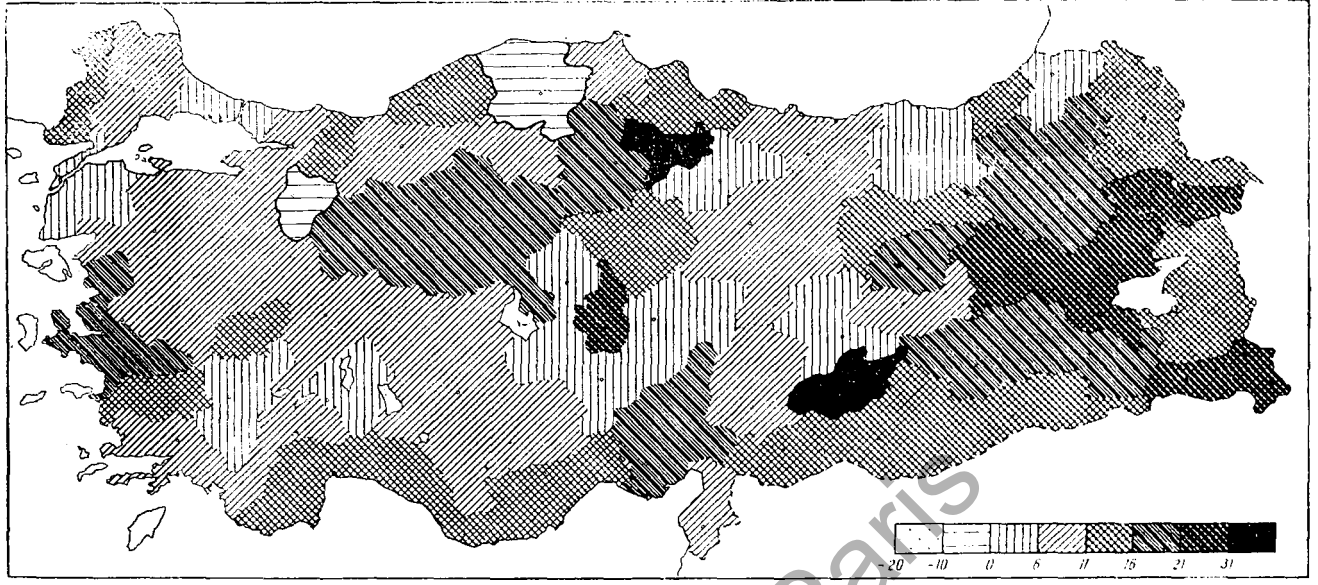
39,4 değerinde bir artış vukua gelmiştir. Haritada (Şekil 19) açık olarak görüldüğü gibi sözü geçen devre zarfında Türkiye'de nüfusu artıran hiçbir vilâyet mevcut değildir. Elhakika, Türkiye nüfus artışının sayımlar arasındaki devreler halinde incelenmiş olduğu bahisde müşahede edilen yer yer nüfus kaybetmiş olan sahalarda, artış 20 yıllık devre zarfında ele alındığı takdirde, ortadan kalkmaktadır. Böylece her şeyden evvel Tür-

1940 - 1945 devresinde kırsal nüfus artış nispetleri

Şekil 21
Figure 21

The percentages of increase in Rural Population between 1940 - 1945

1945 - 1950 devresinde kır nüfusu artış nispetleri

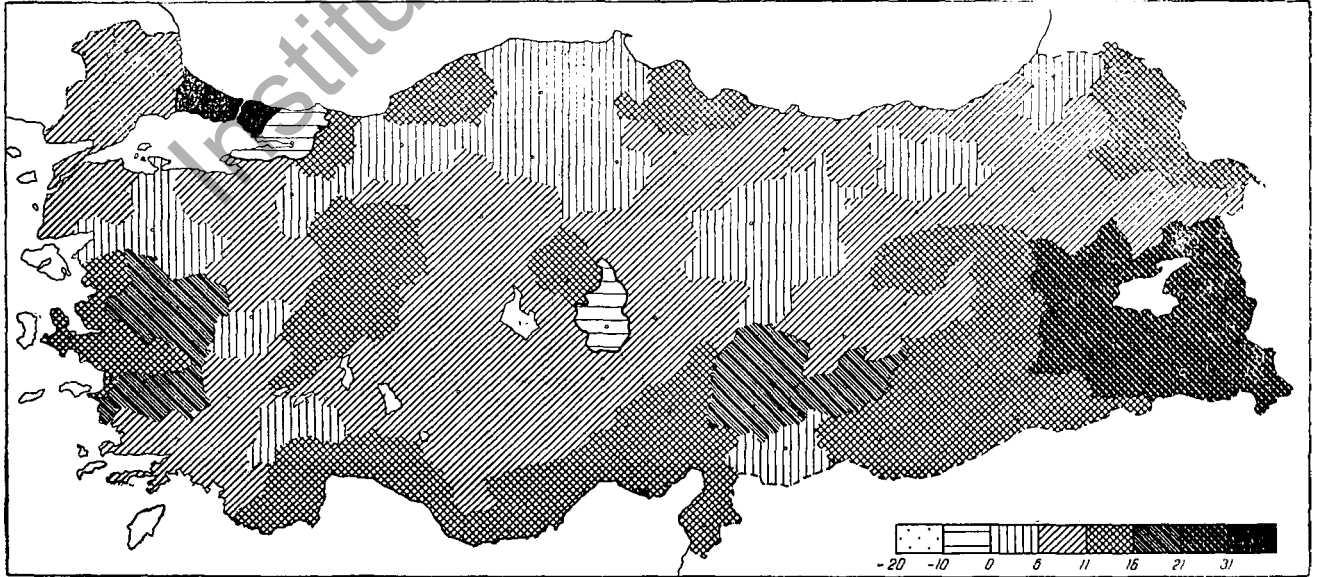
Şekil 22
Figure 22

The percentages of increase in Population between 1945 - 1950

kiye nüfus dağılımında 1935-1955 arasında esas iki husus belirlemektedir. A - Sayım yılları arasında vukua gelen nüfus hareketleri; nüfus kaybeden veya ortalama artışın çok üstüne çıkan yani fazla nüfus artışının vukua gelmesi. B - 20 yıllık devrede Türkiye'nin her yerinde nüfusun artmış olmasıdır.

Tesbit edilen bu iki husus aynı zamanda şu noktalar hakkında da temel bilgi vermektedir. Türkiye'de 20 yıllık devrede mu-

ayen bazı bölgelerin ortalama artışın çok üstünde nüfus artışına sahne olmalarına rağmen henüz nüfus kaybetmiş olan sahalarda müşahade edilmediğidir. Bu sayım yılları arasında kalan devreler zarfında devre devre ve yer yer nüfus kaybeden sahalardaki hareketlerin henüz istikrar bulmadığı fikrini veriyor. Filhakika eğer nüfus kaybediş hâdisesi devamlı olsaydı bahis konusu sahalarda 1935 - 1955 devresini gösteren haritada nüfusu art-

1950 - 1955 devresinde kır nüfusu artış nispetleri

Şekil 23
Figure 23

The percentages of increase in Rural Population between 1950 - 1955

mamış sahalar halinde karşımıza çıkması gerekirdi.

Bununla beraber yine 1935-1955 devresinde bir yandan nüfusu yüzde 80-100 ve hattâ 100 den fazla artan, diğer taraftan sözü geçen devrenin ortalama artış değeri olan 34.4 nispetinin bir hayli altında bulunan değerlerle nüfusu ancak artan sahaların mevcudiyeti, Türkiye'de ilk sahalar lehine bir nüfus hareketinin mevcudiyetine dikkati çekiyor. Nitekim bu müşahedemiz evvelki bahiste, 1950-1955 devresinde gerek şehir ve gerek kırsal nüfusunun artış nispetlerinin incelenmesi esnasında varılan neticelerle teyit edilmektedir. Bu husus üzerinde iç göçler ve şehirleşme kısmında daha fazla durulacaktır.

1935-1955 devresinde yüksek artış değerlerinin İstanbul ve Ankara hariç, esas itibarıyla Türkiye'nin seyrek nüfuslu sahalarında kaydedilmiş olduğu müşahede ediliyor. Filhakika Seyhan'dan doğuya doğru bütün Doğu Anadolu, diğer taraftan Akdeniz ve İç Anadolu'nun büyük bir kısmında nüfus fazla artmıştır (Bak: tablo 5). Bunlara ilâveten Sakarya ile Samsun nüfusu sür'atle artan sahalardır.

Kırsal nüfus artış nispetleri:

Aynen Türkiye genel nüfus artış nispetlerinin incelenmesinde takip ettiğimiz usulle kırsal nüfus artışını da tetkik etmek lâzımdır. Böylelikle Türkiye genel nüfusunun en büyük kısmını teşkil eden kırsal nüfusta büyük artış değerlerinin vasatî artışlar ve nihayet eğer varsa nüfus kaybeden sahaların tesbit edilmesi mümkün olacaktır. Bunun ise gerek genel nüfus besleyen sahaların, gerekse kırsal nüfus artış dağılımının anlaşılmasındaki değeri açıktır. (Şekil: 20, 21, 22 ve 23.)

1935-1940 devresinde Türkiye kırsal nüfusunda yüzde 8,9 nispetinde bir artış kaydedilmiştir. Aynı devrede Türkiye genel nüfusunda yüzde 10 nispetinde bir artış kaydedilmiş olduğu hatırlanırsa, kırsal nüfus ile genel nüfusun benzer artışlar kaydettikleri görülür. Türkiye nüfusunun 3/4 ünün kırsal nüfustan müteşekkil olması ile ilgili olan bu hal, artış nispetlerinin dağılımında da müşahede ediliyor. Filhakika 1935-1940 devresin-

de Türkiye kırsal nüfusunda en yüksek artışların vuku bulunduğu sahalar genel nüfusta da yüksek artışların kaydedildiği sahalara tekâbüll ediyor. Meselâ hemen bütün seyrek nüfuslu sahalar yüksek nüfus artış nispetlerinin vuku bulunduğu yerlerdir. Buraların, bilhassa hudut ve hududa yakın vilâyetlerin, en yüksek artışlara sahip olması şüphesiz askerî birliklerle alâkalıdır. Aynen genel nüfusta olduğu gibi yüksek kesafet sahalarında da nüfus az artmıştır.

Tablo : 7

KIR NÜFUSU ARTIŞ NİSPETLERİ

Percentages of Increase in rural population in provinces.

(Vilayets)

Vilâyetler	(% olarak)				
	1935 - 1940	1940 - 1945	1945 - 1950	1950 - 1955	1935 - 1955
Adıyaman	6	1	40	17	71
Afyonkarahisar	2	6	9	11	30
Ağrı	24	10	24	8	80
Amasya	6	9	48	10	100
Ankara	9	0	15	7	34
Antalya	0	10	12	14	40
Aydın	6	2	15	17	45
Balıkesir	0	7	8	3	17
Bilecik	0	10	-7	0	2
Bingöl	6	9	28	11	64
Bitlis	24	7	28	26	110
Bolu	3	7	8	1	26
Burdur	28	6	7	2	50
Bursa	4	5	9	7	28
Çanakkale	32	5	3	6	52
Çankırı	4	5	10	4	26
Çorum	37	4	3	5	53
Denizli	6	4	18	5	38
Denizli	-2	12	0	10	22
Diyarbakır	20	-2	17	11	51
Edirne	40	-18	13	10	42
Elâzığ	14	4	7	8	37
Erzincan	54	9	13	6	102
Erzurum	-10	7	18	10	25
Eskişehir	8	11	19	11	51
Gaziantep	7	-11	12	4	10
Giresun	6	3	8	8	27
Gümüşane	12	6	4	5	31
Hakkari	60	-3	30	22	140
Hatay	-	7	6	13	28
İçel	4	9	14	12	44
İsparta	4	1	4	8	19
İstanbul	32	-3	2	68	118
İzmir	9	4	16	13	50
Kars	10	11	12	14	56
Kastamonu	4	3	-1	2	9
Kayseri	10	6	3	10	32
Kırklareli	45	-25	9	10	31

(Tablo 7 den devam)

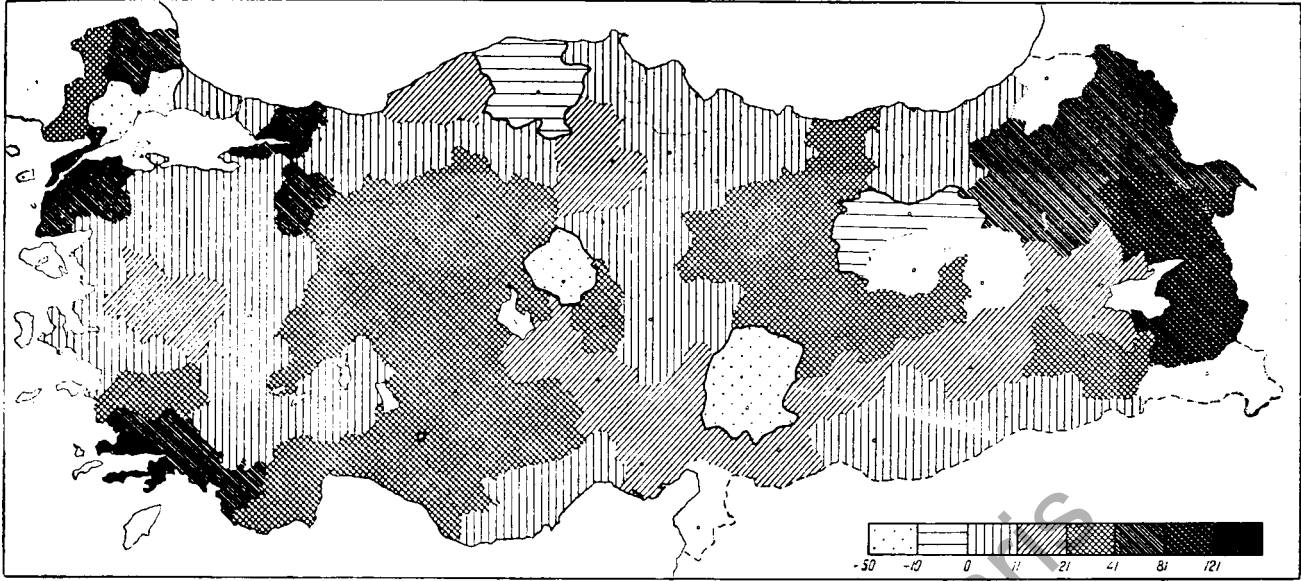
Vilâyetler	(% olarak)				
	1935 - 1940	1940 - 1945	1945 - 1950	1950 - 1955	1935 - 1955
Kırşehir	7	6	4	15	35
Kocaeli	10	3	10	-4	20
Konya	6	6	10	8	33
Kütahya	4	7	10	7	30
Malatya	-4	4	0	10	9
Manisa	4	7	9	16	40
Maraş	9	33	8	16	83
Mardin	10	-2	14	11	36
Muğla	3	6	10	9	32
Muş	5	15	28	26	94
Nevşehir	-4	11	28	-4	41
Niğde	13	10	5	10	43
Ordu	8	10	10	9	42
Rize	7	-4	13	10	27
Sakarya	8	14	14	12	65
Samsun	29	12	14	11	52
Seyhan	-7	12	18	15	40
Siirt	29	-6	20	22	76
Sinop	-1	8	7	5	21
Sivas	6	5	9	4	27
Tekirdağ	12	0	10	9	34
Tokat	3	6	1	8	20
Trabzon	8	2	5	9	26
Tunceli	-14	-5	18	15	11
Urfa	12	9	15	12	49
Uşak	25	7	14	4	59
Van	-19	18	11	20	26
Yozgat	6	5	12	10	37
Zonguldak	8	9	11	11	45
Genel artış nispeti	8.9	5	10.8	9.9	39.4

1935-1940 devresinde bazı vilâyetlerin mühim miktarlarda nüfus kaybettikleri görülmüyor. Hudut civarlarındakilerin muhtemelen askerî hareketlerle ilgili olmasına mukabil Denizli, Sinop, Nevşehir bölümü, Malatya ve bilhassa Seyhan'daki kır nüfusu azalma hâdisesinin izahı müşküldür. 1940-1945 devresinde kır nüfusunda genel olarak yüzde 5 nispetinde bir artış vukua gelmiştir. Artışın dağılımına gelince ilk mühim müşahede 1935-1940 devresinde dikkati çeken büyük artış değerlerinin kaydedildiği vilâyetde askerî birliklerle izah edilen bu artışın sarîh olmasıdır. Diğer taraftan genel nüfus artışı haritasında müşahede edilen seyrek nüfus sahalarının daima yüksek artışların vuku bulduğu sahalar olma hali bu devrede de görülüyor. Filhaka 1940-1945 devresinde nüfusu en çok artan sahalar İç Anadolunun güney kısmı, Akdeniz ve Doğu Anadoludur. En fazla artış

yüzde 60 olarak Marmara'da görülüyor. Seyhan bu kısımda nüfusu fazla artan diğer bir vilâyettir. Nüfusu en çok artan Maraş vilâyetinin yanında Gazianteb'in dikkati çekecek derecede (yüzde 20) kır nüfusu kaybetmiş olması aynı şekilde Van ile Hakkâride de buna benzer bir durumun mevcudiyeti Türkiye'de bazı komşu vilâyetler arasında zaman zaman mahalli tetkiklerle sebepleri anlaşılabilir olan, nüfus mübadelelerinin vuku bulmakta olduğu fikrini veriyor.

1940-1945 devresinde Türkiye'de kesif nüfus sahalarında henüz belirli bir nüfus artışının başlamamış olduğu görülüyor. İkinci Cihan Harbinin henüz sona ermiş olduğu devrenin başına isabet eden sayım yılı, Türkiye'de iktisadî ve ticarî faaliyetlerin en ağır inkişaf etmekte olduğu bir devredeki durumu kaydetmiştir. Filhakika 1940-1945 devresi harbin tesirlerinin en fazla hissedildiği, dolayısıyla şehirlerin iktisadî faaliyetlerin gelişmesi ile cazip sahalar halinde görülmelerinin henüz başlamadığı bir devredir. Bu devrede bundan evvelki devrede de olduğu gibi yüksek kesafet bölgelerine dikkati çeken bir nüfus akımı olmadığı anlaşılıyor. Bu fikir 1945-1950 durumunun tetkiki ile daha kuvvetlenmektedir. Harb sonrası Türkiyesinde sınaî ve ziraî sahada, dolayısıyla ticarî sahada tahakkukuna girilen teşebbüslerle gelişen iktisadî durum kır nüfusunun bir yandan Türkiye'de eskiden beri kesif nüfusla meskûn olan bölgelerine, diğer taraftan yukarıda sözü geçen faaliyetlerin yeni yeni yer almakta olduğu vilâyetlere yönelmesine sebep olmuştur. Bu suretle Türkiye kesafet bölgelerinde belirli nüfus artışı kaydedilirken kır nüfusunun seyrek olduğu sahalar da bir nüfus azalmasının mevzu bahis olmamasına gelince, bu hususta kır nüfusunda gittikçe sür'atle geçim seviyesinin artmakta olması, dolayısıyla çocuk vefatının azalması hâdisesi akla gelebilir.

1945-1950 devresinde nüfusu fazla artan sahalar, nüfus artışını gösteren haritada açık olarak görüldüğü gibi, İzmir, İç Anadolunun kuzeyi, Seyhan ve Doğu Anadolunun kısmı azamıdır. İç Anadolu kuzeyi ile Seyhan'daki artış bilhassa nazarı dikkati çekiyor. Bu devrede sadece Kastamonu ve Bilecik az miktar-

1935 - 1940 devresinde şehirli nüfusu artış nispetleri

Şekil 24
Figure 24

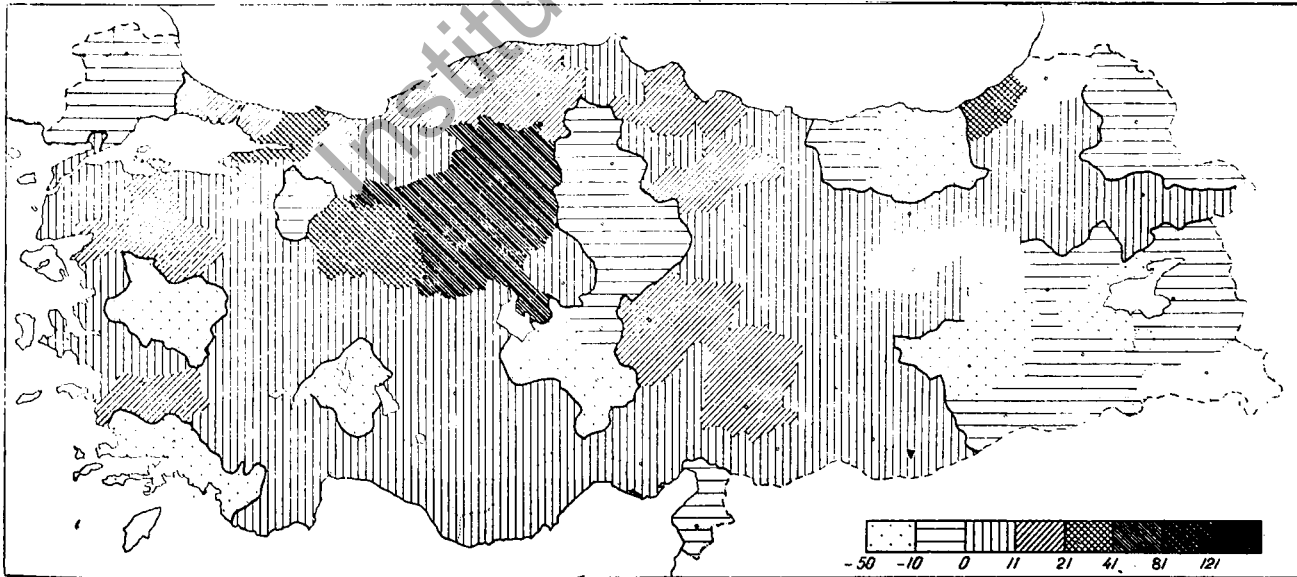
The percentages of increase in Rural Population between 1935 - 1940

da kır nüfus kaybına uğramıştır. Akdeniz sahili kuşağının ancak 1945-1950 devresinde belirli bir kır nüfusu artışına maruz kaldığı tesbit ediliyor. Bundan başka evvelki devrelerde gayet az artışın, hattâ yer yer nüfus kaybının vukua gelmiş olduğu Güneydoğu da bu devrede yeknesak bir artış nispetinin meydana geldiği müşahade edilmektedir.

1950-1955 devresindeki durumun tetkinde müşkülâtla karşılaştık. Bilindiği gibi

1955 sayımlarının henüz teferruatlı neticeleri yayınlanmamıştır. Diğer bir deyişle, her vilâyetteki yerleşme yerleri ihtiva ettikleri nüfus miktarları ile birlikte yayınlanmamıştır. Bu sebeple kır ve şehir nüfusu hududu olarak kabul ettiğimiz 5.000 ve daha yukarı nüfuslu yerleşmelerin tesbiti, dolayısıyla, evvelki devrelerdeki gibi şehir ve kır nüfusunu ayırmak kabil olmamıştır.

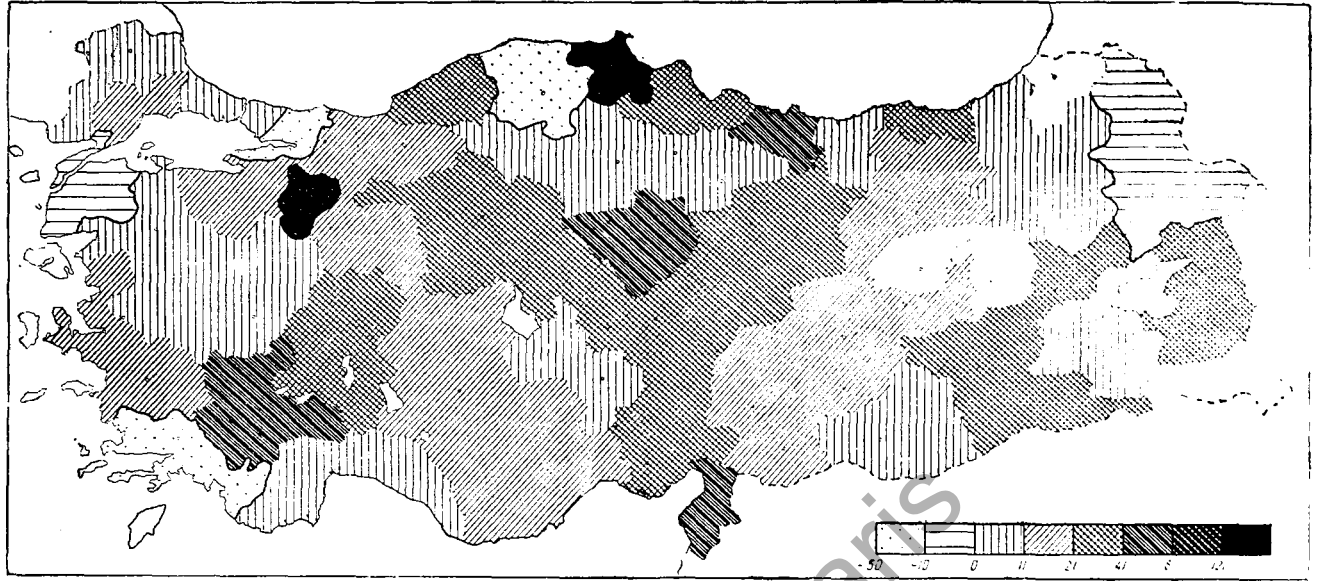
1950 den sonra nüfus artışında kaydedi-

1940 - 1945 devresinde şehirli nüfusu artış nispetleri

Şekil 25
Figure 25

The percentages of increase in Rural Population between 1940 - 1945

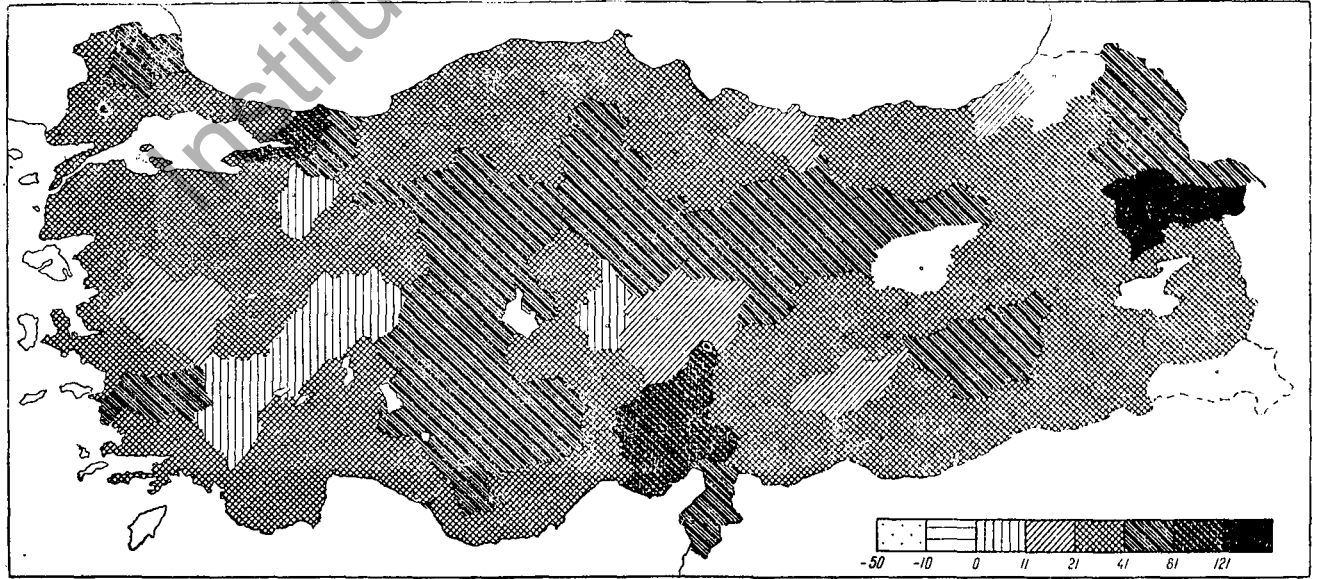
1945 - 1950 devresinde şehirli nüfusu artış nispetleri

Şekil 26
Figure 26

The percentages of increase in Rural Population between 1945 - 1950

len gelişmenin tetkikinin ehemmiyeti bizi mevcut bilgilerle bir diğer harita meydana getirmeye sevketti. 1955 sayımı ile ilgili kır ve şehir nüfusuna ait malûmat vilâyetlerde; şehirler nüfusu ile nahiye ve köyler nüfusu halindedir. Şehir olarak vilâyet ve kaza merkezlerinin esas alındığı anlaşıldığı halde nahiye ve köy başlığı altında toplanan nüfus miktarlarının ne büyüklükte yerleşme merkezlerini ihtiva ettikleri anlaşılamamaktadır.

Tabiatıyla bu yüzden şehir nüfusu haricinde kır nahiye ve köy nüfuslarına dahil edilmiş olan muhtemelen 5.000 ve daha fazla nüfuslu yerleşmelerin tesbiti ve şehir nüfusuna ithali mümkün olamamıştır. Meselâ İstanbul'da 1955 sayımında nahiye ve köy nüfusu olarak 310 bin kişinin mevcut olduğu bildiriliyor. 1950 de (5.000 ve yukarı nüfusa sahip olanlar çıkmak şartıyla) İstanbul'da 185.000 kır nüfusu vardı. Şimdi ise kır nüfusu olarak ş-

1950 - 1955 devresinde şehirli nüfusa artış nispetleri

Şekil 27
Figure 27

The percentages of increase in Rural Population between 1950 - 1955

hir nüfusu dışında kalan ve yukarıda zikrettiğimiz mahzurları ihtiva eden nahiye ve köy nüfusunu kullanmak icabediyor. Bu duruma göre İstanbul kır nüfusunun beş yıllık devrede yüzde 68 nispetinde bir artış gösterdiği hesap ediliyor. Bu artışın normal olmadığı 1955 sayım neticelerinin ihtiva ettiği mahzur ile yükselmiş olduğunu bir kere daha belirttikten sonra yerinde yapılmış olan müşahedelerle de bu durumun teyit edilmiş olduğunu ilâve edelim. Meselâ İstanbul civarında yeni gelişen Taşlıtarla (muhtemelen 30.000 den fazla, nitekim 1950 de Eyüp nahiye ve köylerinin nüfusu sadece 11.366 kişi olmasına mukabil, 1955 de birden 40.876 ya çıkması ile dikkati Taşlıtarla üzerine çekiyor). Sağmalcılar (şimdi 40.000 i geçiyor) v.s.

1955 sayımı neticelerinde belirtilen mahzurlara rağmen, kullanılarak 1950 - 1955 devresini gösteren harita meydana getirilmiştir. Haritada en göze çarpan olay, kır nüfusunun gerek kesafetin fazla olduğu, gerek seyrek nüfus sahalarında oldukça yüksek değerlerde artış göstermesidir. Filhakika 1945 - 1955 devresinde de müşahede edilen bu halin devam etmekte olduğu görülüyor. Seyrek nüfus sahalarındaki artış nispetinde muayyen yerlerde bir yükselme olduğu ayrıca dikkati çekiyor. 1950-1955 devresinde Türkiye kır nüfusunda yüzde 15 bir artma olmasına rağmen bu devre zarfında Türkiye'nin büyük bir kısmında kır nüfusu artış nispeti yüksek değildir. Devre nüfus artışında en göze çarpan hususiyet bilhassa Van gölü civarındaki Türkiye'nin nüfus kesafeti bakımından en seyrek olan sahasında, devrenin en yüksek artışlarının vuku bulmuş olmasıdır (yüzde 20 - 30). Aynı şekilde kuvvetli artışlar yine maruf seyrek sahalar olan Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz sahil kuşağında kaydedildiği diğer mühim bir müşahededir. İç Anadolunun kuzeyinde bulunan sahada evvelki devrede görülen artış kuvvetini kaybetmiştir.

Şehir nüfusu artış nispeti:

Genel ve kır nüfusunda kullanılan esaslara göre şehirli nüfusun artışının incelenmesinde varılan neticelere geçmeden 1935 den itibaren şehirli nüfusun artışının kır nüfusu artışından belirli bir şekilde fazla olduğunu

zikretmek lâzımdır. Filhakika 1935-1940 da kır nüfusu yüzde 8, 9 artmış, halbuki şehirli nüfus aynı devre zarfında yüzde 16,2 artmıştır. Diğer devrelerde her iki nüfus ünitesinde artış şu seyri takip etmiştir: 1940-45 de kır yüzde 5 e, şehir ise yüzde 6, 7 ye, 1945-50 de kır yüzde 10, 8 e, şehir yüzde 14, 1950-55 de kır 9, 9, şehir ise yüzde 33,4. (Şekil: 24, 25, 26 ve 27.)

1935 yılında Türkiye'de 3.262.000 şehirli nüfus vardı (5.000 esasına göre). Bu miktar 1940 da 3.792.000 e yükseldi. Yüzde 16,2 değerinde olan bu yükselişe rağmen Türkiye'de hâlâ hiç şehirli nüfusun bulunmadığı vilâyetlerin mevcut olduğu görülüyor. Filhakika Bingöl, Çoruh, Tunceli ve Hakkâri'de bu devre zarfında hiç şehirli nüfusu mevcut değildir. Diğer taraftan belirli artış sahalarının da hemen hemen hudut vilâyetlerine inhisar ettiği görülüyor. Bu devrede şehirli nüfusu artışları esas itibariyle bazı muayyen vilâyetlerde, anormal bir şekilde vukubulmuştur. Bunlar da Muğla, Çanakkale, Kırklareli, Bilecik ve doğuda bilhassa Van'dır. Bu vilâyetler dışında şehirli nüfusu artışı çok düşük değerlerde olarak yaygındır. Bu arada İç Anadolunun yekpare bir şekilde hafif bir şehirli nüfusu artışına maruz kaldığı görülüyor.

1935-1940 devresinde bazı vilâyetler mâhim miktarda nüfus kaybetmişlerdir. Tekirdağ, Kırşehir, Maraş, Kastamonu, Erzincan. 1940-45 devresinde Türkiye'de şehirli nüfusun dağılışında bir hayli değişikliklerin vuku bulunduğu anlaşılıyor. Heyeti umumiyesi ile evvelki devreye nazaran çok düşük bir artış kaydedilmiştir. Fakat diğer taraftan, geniş sahalarda belirli nüfus eksilmeleri, ancak mahdut vilâyetlerde artış vukua gelmiştir. Şehirli nüfusu kaybına uğrayan sahaların (Doğu Anadolu hariç) birbirlerinden ayrı ve Türkiye'ye yaygın bir manzara arz etmelerine rağmen şehirli nüfusu artan vilâyetlerin muayyen bir bölgede bulunmakta olması dikkati çekiyor. Bu devrede Ankara ve Eskişehirde yüzde 80 ve 40 değerinde şehirli nüfusu artmıştır. Böylece Ankara'da şehirli nüfusu 1940 da 167.000 iken 1945 de 259.000 e, Eskişehir'de 1940 da 67.000 iken 1945 de 87.000 e yükselmiştir.

Tablo : 8
ŞEHİRLİ NÜFUSU ARTIŞ NİSPETLERİ
 Percentages of Increase in (rural) population in provinces.
 (Vilayets)

Vilâyetler	(% olarak)					Vilâyetler	(% olarak)				
	1935 - 1940	1940 - 1945	1945 - 1950	1950 - 1955	1935 - 1955		1935 - 1940	1940 - 1945	1945 - 1950	1950 - 1955	1935 - 1955
Adıyaman	11	-5	16	14	39	Kars	63	-13	-20	65	87
Afyonkarahisar	24	10	33	9	72	Kastamonu	-17	13	-7	28	10
Ağrı	117	8	-29	130	234	Kayseri	10	17	34	19	107
Amasya	6	9	3	21	44	Kırklareli	57	-46	2	45	25
Ankara	25	55	23	64	295	Kırşehir	-7	7	36	26	71
Antalya	28	0	8	25	75	Kocaeli	80	26	-5	100	330
Aydın	21	17	19	42	140	Konya	26	10	20	45	143
Bahkesir	6	17	8	30	72	Kütahya	3	6	3	31	47
Bilecik	50	-50	130	10	150	Malatya	22	8	15	26	90
Bingöl	—	—	—	—	700	Manisa	17	-4	9	20	47
Bitlis	20	-9	0	27	170	Maras	-3	14	20	23	64
Bolu	7	7	13	40	80	Mardin	10	-35	23	37	22
Burdur	0	0	43	30	86	Muğla	47	-7	-8	38	74
Bursa	5	9	16	24	66	Muş	20	-20	40	40	100
Çanakkale	61	2	-63	32	-20	Nevşehir	35	-16	25	10	57
Çankırı	10	40	0	28	100	Niğde	13	-6	6	21	37
Çoruh	—	—	—	—	—	Ordu	6	0	47	20	88
Çorum	15	-15	8	54	67	Rize	0	33	10	14	33
Denizli	9	6	49	9	88	Sakarya	3	13	20	52	107
Diyarbakır	12	-2	21	44	105	Samsun	9	13	29	36	116
Edirne	29	-30	8	30	27	Seyhan	11	10	30	108	135
Elâzığ	30	3	13	40	110	Siirt	40	-40	0	31	31
Erzincan	-25	8	14	50	70	Sinop	0	0	120	28	180
Erzurum	64	6	7	35	149	Sivas	27	2	21	44	125
Eskişehir	27	30	11	34	143	Tekirdağ	-5	-17	15	27	14
Gaziantep	12	8	16	29	81	Tokat	0	16	9	24	56
Giresun	32	-14	0	36	55	Trabzon	10	-10	30	23	60
Gümüşane	10	-8	12	30	30	Tunceli	—	—	—	—	—
Hakkari	—	—	—	—	—	Urfa	9	3	6	34	59
Hatay	—	-11	63	50	117	Uşak	0	6	5	40	56
İçel	10	5	17	35	83	Van	80	-13	36	32	178
İsparta	3	-3	25	32	66	Yozgat	7	-25	42	60	93
İstanbul	8	12	10	25	66	Zonguldak	15	13	26	28	110
İzmir	4	7	11	23	52	Genel artış nispeti	16.2	6.7	14	33.4	88

1945-1950 devresinde Türkiye'de şehirli nüfusu artışında muayyen bazı bölgelerin hususiyetlerinin teşekkül etmekte olduğu müşahade ediliyor. Bu devrede şehirli nüfusu heyeti umumiyesinde evvelki devrenin bir mislinden fazla (yüzde 14.0) bir artış nispeti kaydedilmiştir. Fakat asıl mühim olanı bu artışa hemen bütün İç Anadolunun ve bunun dışında Orta Karadeniz, Göller yöresi ve güneyde Seyhan ve Adananın iştirak etmiş olmasıdır. Artık böylece bu devreden itibaren Türkiye'de şehirli nüfusun artmakta olduğu bölgele- rin belirmeğe başladığı görülüyor.

Nitekim Türkiye'de şimdiye kadar kay-

dedilen en kuvvetli şehirli nüfus artışının vuku bulduğu (yüzde 33.4) devre olan 1950 - 1955 devresinde yine esas itibariyle sözü geçen sahalarda şehirli nüfusu artmasına şahit oldukları görülüyor. Bu devrede İç Anadolu ve Seyhan ve Hatay şehirli nüfusun en fazla arttığı sahalardır. Diğer taraftan Türkiye'nin öteden beri şehirli nüfus kesafeti yüksek olan Marmara ve Ege bölgelerinde de bu son devrede şehirli nüfusu artışının belirmeye başlaması, İç Anadolunun kuzeyi ile güneydeki Seyhan - Hatay bölümü ile birlikte şehirli nüfusunun toplanmağa başlamış olduğu başlıca dört bölge ayırt edilebilir.

İç Göçler

Yeryüzünde nüfus dağılımının bugünkü manzarasını kazanmasında tarih boyunca devam edegelen göçlerin çok büyük rolü olmuştur. Hemen daima daha iyi yaşama şartlarının aranmasına yönelen göçlerin en mühimi esas itibariyle 19. asır sonu ve 20. asrın başında vuku bulanıdır. Bilindiği gibi bilhassa 1846 - 1932 arasında vuku bulan göçlerle 50 milyondan fazla Avrupalı Kuzey ve Güney Amerika, Avustralya ve Güney Afrika'ya yayılarak oraların iskânına sebep olmuşlardır. 18. hattâ 17. asıra kadar giden bu göçlerin bugün yeryüzü nüfus dağılımında meydana getirdikleri manzara meydandadır¹⁹.

Milletlerarası göçlerin dünya nüfus dağılımı üzerinde yaptıkları tesir gibi, "İç Göçler" adı verilebilecek olan bir memleket veya bölge dahilindeki nüfus hareketlerinin ilgili bölgedeki nüfus dağılımı üzerinde mühim tesirleri vardır. Modern zaman göçleri adı verilen 18. ve 19. asır göçlerinden beri yeryüzünde bilhassa daha iyi geçim şartlarına erişmek gayesiyle yapılan göçler azalmıştır. Filhakika, bir yandan büyük sanayi inkılâbı ve ilk zamanlar sebep olduğu buhran, diğer taraftan

gayet müsait şartlar vadeden yeni sahaların mevcudiyetinin farkına varılması, modern göçler adı verilen göçlere sebep olmuştur. Devrimizde artık bilinmeyen ve insanların el atmadıkları sahalar hemen hemen kalmamıştır. Yeryüzünde insanın yaşamasına uygun şartların mevcut olduğu sahaların bilinmesi ve iskânı ile iktisadî kaygılarla tahrik edilen milletler ve kıtalar arası göçlerin azalmasına mukabil, siyasî sebepler ve harpler yine mühim miktarlarda nüfus kütesinin yer değiştirmesine sebep olmuştur ve olmaktadır. Meselâ II. Cihan Harbi Avrupa'da 40 ilâ 50 milyonluk bir nüfus kütesinin yerinden oynanmasına âmil olmuştur. Bununla beraber, siyasî göçler hariç, yeryüzünde geçmişteki göçlerin benzerlerini tahakkuk ettirecek cezbedici sahaların pek mevcut olmadığı söylenebilir. Nitekim bugün milletlerarası incelemelere tâbi olan mevzulardan biri eskiden beri yerleşmeye müsait olmadığı kanaati beslenen sahaların iskâna açılmasına çalışmaktır. Meselâ Unesco'nun kurak bölgeler toplantıları tamamen bu gaye ile yapılmaktadır.

Milletlerarası göçlerin gittikçe ehemmiyetini kaybetmesine karşılık, memleket içi göçler yer yer ehemmiyetini muhafaza etmekte, bazı memleketlerde henüz başlamakta, hattâ bazı memleketlerde ise daha başlamamış olduğu müşahade edilmektedir.

İç göçlerde de aynen milletlerarası göçlerdeki prensipler hâkimdir. Filhakika; iç

¹⁹ Göçlere ait kısa fakat derli toplu malûmat için bak: W. S. Woytinsky and E. S. Woytinsky, **World Population and Production**. New-York, 1953, s. 66-110.

Vernor C. Finch, Glenn T. Trewartha, Arthur H. Robinson, Edwin H. Hammond; **Elements of Geography, Physical and Cultural**, Fourth Edition, New-York, 1957, s. 223-229.

Tablo 9
Table

Doğum yerine göre nüfus miktarları
Home-born and out-born population by provinces

1 — Aynı vilâyette doğanların sayısı 1 — The number of home-born population in provinces
2 — Başka vilâyetlerde doğanların sayısı 2 — The number of out-born population in provinces

Vilâyet Total	1935	1945	1950	Vilâyet Total	1935	1945	1950
Afyon	1 299.248	335.609	372.273	Gaziantep	1 283.506	290.058	328.343
	2 9.970	10.971	11.263		2 14.530	15.759	13.073
Ağrı	1 107.207	133.504	155.455	Giresun	1 260.154	283.626	299.555
	2 21.469	13.648	8.404		2 10.189	7.049	5.530
Amasya	1 128.113	147.870	163.669	Gümüşane	1 162.667	190.130	203.994
	2 11.796	15.275	15.736		2 7.180	7.162	5.984
Ankara	1 334.025	695.526	819.693	Hakkari	1 35.124	44.207	
	2 86.215	169.070	198.692		2 1.945	2.383	
Antalya	1 242.609	278.178	311.442	Hatay	1 254.141	296.799	
	2 7.692	8.838	10.995		2 15.780	16.141	
Aydın	1 261.078	294.407	335.663	İçel	1 244.236	279.484	317.929
	2 18.887	24.493	31.235		2 21.214	20.673	18.969
Balıkesir	1 481.372	524.748	563.221	İstanbul	1 883.599	1.078.400	1.166.477
	2 20.792	39.395	29.706		2 228.847	403.256	411.378
Bilecik	1 125.421	136.053	137.030	İzmir	1 596.850	673.581	768.411
	2 4.547	6.352	5.493		2 83.714	101.917	114.591
Bingöl	1 75.510	97.328		İsparta	1 166.441	172.543	186.316
	2 3.611	10.734			2 6.059	5.783	8.566
Bitlis	1 71.950	88.634		Kars	1 305.536	381.176	410.236
	2 6.979	6.526			2 22.342	36.607	17.042
Bolu	1 248.027	276.367	303.111	Kastamonu	1 361.191	385.410	412.016
	2 14.000	15.142	16.873		2 5.942	5.658	5.964
Burdur	1 95.809	125.792	136.555	Kayseri	1 310.458	370.089	403.661
	2 4.077	4.361	5.262		2 13.477	18.073	16.521
Bursa	1 442.760	491.899	545.919	Kırklareli	1 172.697	178.203	191.376
	2 22.475	34.091	35.724		2 20.164	13.696	9.991
Çanakkale	1 222.792	317.254	289.429	Kırşehir	1 145.932	157.565	181.899
	2 16.395	68.503	19.658		2 2.880	3.045	4.389
Çankırı	1 177.587	197.356	217.188	Kocaeli	1 335.292	416.058	474.644
	2 3.302	8.787	7.675		2 35.239	55.679	55.728
Çoruh	1 271.900	159.328	174.972	Konya	1 569.684	661.887	741.026
	2 5.816	6.467	7.875		2 19.749	28.680	29.147
Çorum	1 284.773	312.723	341.353	Kütahya	1 312.330	384.625	422.815
	2 8.183	6.129	6.219		2 3.255	13.472	13.307
Denizli	1 285.918	315.934	340.377	Malatya	1 410.162	428.660	483.568
	2 8.964	9.749	8.611		2 12.800	12.511	14.771
Diyarbakır	1 214.142	249.949	293.738	Manisa	1 426.237	472.789	520.091
	2 19.758	23.000	23.573		2 20.865	29.971	34.636
Edirne	1 184.840	198.271	221.268	Maraş	1 188.877	261.550	288.843
	2 10.171	8.656	7.233		2 6.986	8.908	7.203
Elâzığ	1 256.189	198.081	213.330	Mardin	1 229.921	234.457	269.490
	2 10.864	16.160	14.178		2 8.324	6.918	4.712
Erzincan	1 157.344	171.863	197.770	Muğla	1 196.772	220.678	241.640
	2 10.843	12.286	15.115		2 8.746	9.985	6.610
Erzurum	1 385.245	395.876	461.090	Muş	1 143.899	82.699	107.286
	2 14.895	31.063	41.981		2 6.954	11.034	16.312
Eskişehir	1 183.235	244.251	276.164	Niğde	1 247.376	296.584	331.470
	2 16.792	36.796	34.296		2 5.800	7.317	7.796

Vilâyet Total		1935	1945	1950
Ordu	1	283.054	333.000	373.028
	2	9.847	5.437	7.444
Rize	1		171.929	181.512
	2		1.719	3.221
Samsun	1	337.817	407.541	475.660
	2	35.560	47.031	63.686
Seyhan	1	383.645	418.740	508.518
	2	52.737	53.155	71.613
Siirt	1		133.627	156.703
	2		7.548	8.963
Sinop	1	192.303	205.276	225.621
	2	4.084	4.118	5.739
Sivas	1	432.633	490.493	542.000
	2	25.920	20.568	19.881
Tekirdağ	1	194.252	202.606	224.821
	2	13.534	10.486	7.621
Tokat	1	309.863	340.749	388.923
	2	18.187	14.430	14.081
Trabzon	1	360.679	395.384	422.279
	2	15.411	11.460	12.340
Tunceli	1		90.446	105.759
	2		3.605	5.076
Urfa	1	229.551	263.855	298.394
	2	9.620	10.513	5.757
Van	1	143.434	127.858	145.144
	2	8.297	14.012	8.004
Yozgat	1	261.821	287.371	324.464
	2	7.812	7.169	11.464
Zonguldak	1	322.108	383.481	426.684
	2	21.383	45.413	33.249
Başka vilâyetlerde doğanların sayısı		1.104.177	1.347.402	1.691.930
Total of Out - Born population				

göçlerde de asıl muharik kuvvet geçim kaygısı, daha iyi geçim şartlarının bulunabileceği sahalara erişmektir. Ve yine siyasî âmiller, siyasî kararlar da, nüfusun bir memleket dahilindeki bir yerden diğer bir yere oynamasında başlıca sebep olabilmektedir. Siyasî sebeplerin rol oynamadığı iç göçlerde esas itibarıyla 3 istikamet tesbit edilmiştir²⁰.

²⁰ BOURDAN, Jean: "L'exode rurale et ses causes." *Proced W. P. V.* 1954, s. 511-516.

CHEVALIER, Louis: "Localisation Industriel et Peuplement." *POPULATION* premier Année, No. 1, Janvier - Mars, 1946, s. 21-34(Paris.

KINGSLEY, Davis: "Internal Migration and Urbanisation in relations to economic development". *Proced*, 1954, s. 749-759.

CHEVALIER, Louis: *Démographie Generale*. Paris, 1951, s. 390-403.

LANDRY, Adolphe: *Traité de Démographie*, Paris, 1949, s. 474-485.

A - Kırlardan şehirlere, B - Kırlardan kırlara, C - Şehirlerden şehirlere. Şehirde olan hareketler ehemmiyetsizdir. Kırdan kıra vukua gelen nüfus hareketleri bilhassa yeni iskân edilen veya yeni ziraat sahaları işletmeye açılan memleketlerde mühim nüfus hareketlerine sebep olur. Meselâ Amerika Birleşik Devletlerinde kırlardan kırlara olan nüfus hareketleri açık bir şekilde müşahade edilmiştir. Bilindiği gibi bu memlekette iskân esas itibarıyla doğudan başlamış, demiryolları v.s. inkişafı iç ve batı bölgelerdeki sahaların ziraate açılması ile batıya doğru ilerlemiştir²¹. Meselâ, Hindistan'da sulama ve bataklikların ıslahı yeniden geniş nüfus kütlelerine yeni ziraat sahaları temin etmiş ve dolayısıyla bu sahalar mühim miktarda nüfus çekmiştir²². Diğer bir misal de Irrawaddy deltasıdır²³.

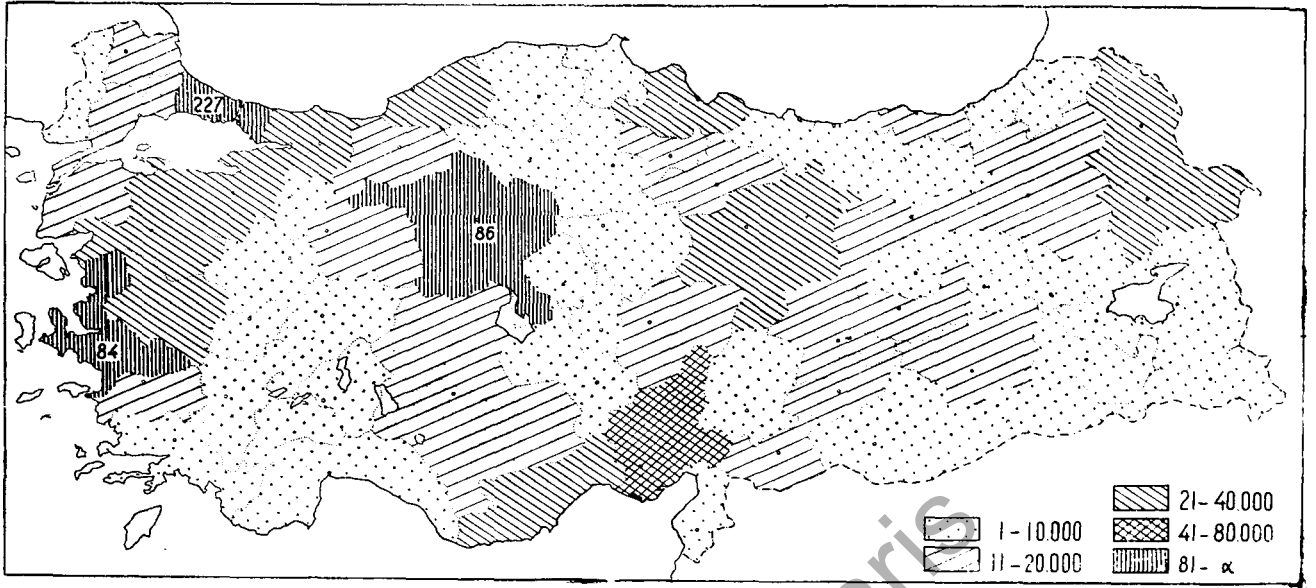
İç göçlerin en mühimi kırlardan şehirlere doğru olanıdır. Esas itibarıyla sanayileşme ve onun doğurduğu hâdiselerle ilgili olan bu olay bilhassa büyük sanayi inkılabı ile başlamıştır. 19. asırda cemiyetin bünyesinde vuku bulan en büyük inkılâplardan biri, nüfusun geniş ölçüde şehirleşmiş olması ve ekseriyetin evvelce köylerde otururken gitgide şehirlerde toplanmasıdır; köylerin artan nüfusu şehirlere göç etmiş, şehir sâkinlerinin sayısı gittikçe kabarmış, bilhassa muayyen merkezler çok büyümüş, buna karşılık köylerde yaşayanların miktarı, bazan mutlak olarak sabit kalsa bile genel nüfusa nisbetle bir çok memleketlerde ehemmiyetli surette gerilemiştir.

Kırlardan şehirlere kütle halinde nüfus hareketleri "iç göçlerle" temsil edilen bu nüfus hareketleri evvelâ sanayileşmeye ilk başlayan memleketlerde müşahade edilmiştir. Bu suretle Avrupa'da İngiltere, Almanya, Belçika ve Fransa gibi eski sanayi memleketlerinde sanayi ve bütünü ile iktisadî faaliyetlerin geliştiği merkezler nüfus toplayan başlıca sahalardan olmuşlardır. Bu hâdiseler, yukarıda zikredildiği gibi başlıca sanayi memleketlerinde

²¹ WOYTINSKY: a. g. e., s. 100-110.

²² KINGLEY, Davis: *The Population Of India and Pakistan*.

²³ DUDLEY, Stamp: *Asia*. London, 1946, s. 352-353.

Başka vilâyette doğmuş olan nüfusun dağılışı. 1935

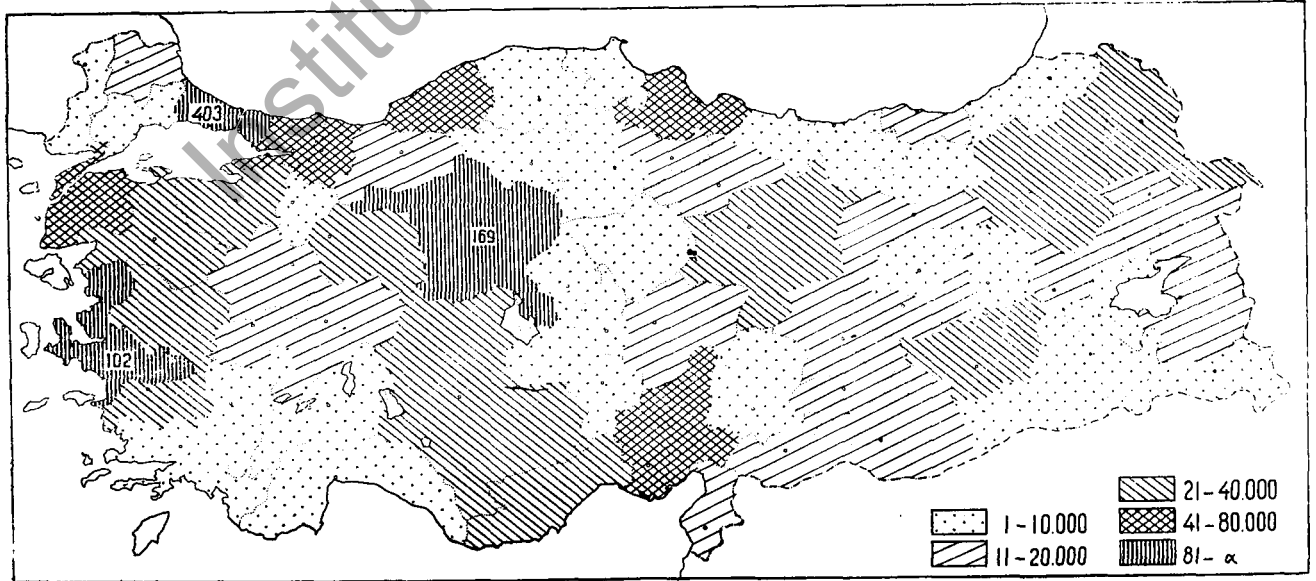
Şekil Figure 28

Distribution of Out-Born population by Provinces (vilâyet) in 1935

büyük sanayinin tekâmülüne paralel olarak gelişmiştir.

Memlekette veya bölgede sanayi ile ilgili iktisadî faaliyetlerin inkişafı iyice olgunlaştıktan sonra iç göçlerin eski kuvvetli temposunu muhafaza etmediği ve aynı zamanda mahiyet değiştirdiği müşahede edilmiştir. Filhakika, ilk zamanlar hemen münhasıran kırlardan sanayi ve diğer iktisadî faaliyetlerin gelişmiş ol-

duğu merkezlere yönelen göçler sanayi ve iktisadî faaliyetlerin olgunlaşması v.s. sebeplerle adı geçen faaliyetlerin yer aldığı merkezler arasında hattâ bu merkezlerle kırlar arasında cereyan etmeğe başlamıştır. İktisaden gelişmiş eski sanayi memleketlerinde esas itibariyle ekonomik merkezler arasında tekâmül ve vesair hususlara bağlı olarak bu neviden iç göçler gelişirken: sanayi ve bütünüyle ekonomik

Başka vilâyette doğmuş olan nüfusun dağılışı. 1940

Şekil Figure 29

Distribution of Out-Born population by Provinces (vilâyet) in 1940

Tablo 10
Table

Kır nüfusunun doğum yerlerine göre tasnifi
The number of Rural population by birth place

1 — Vilâyet merkez kazasında doğanlar
2 — O vilâyetin başka kazasında doğanlar
3 — Başka vilâyetlerde doğanlar

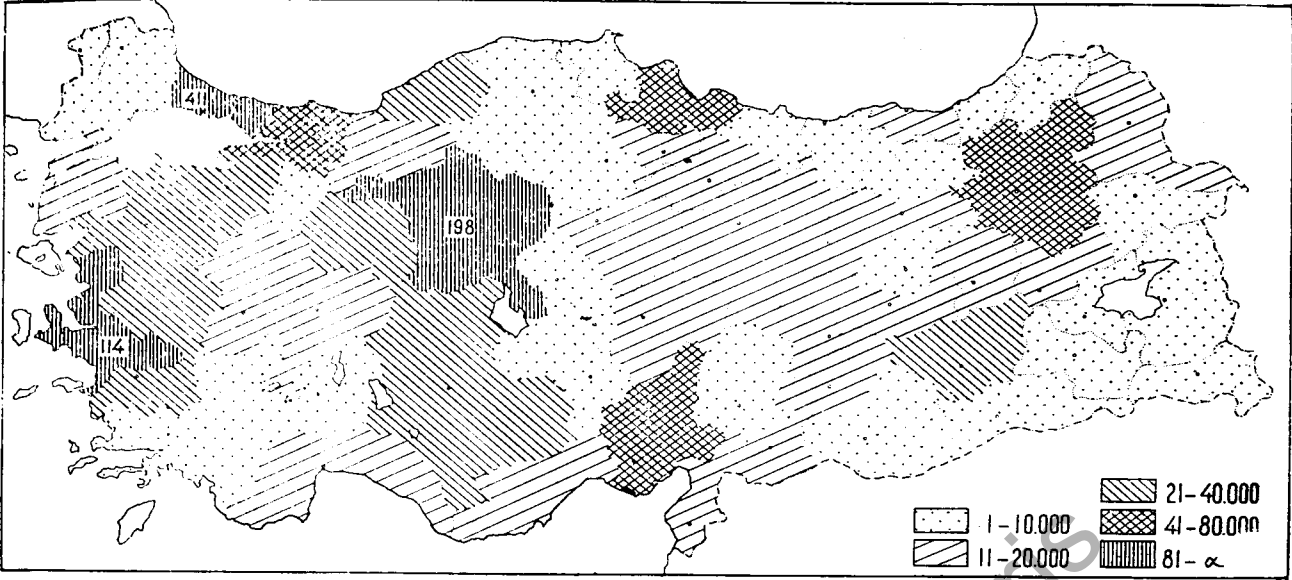
1 — Born in central district of the provinces
2 — Born in other districts of the provinces
3 — Born in other provinces

Vilâyet Province		1935		1945		1000 nüfusa düşen for every thousand inhabitants		Vilâyet Province		1935		1945		1000 nüfusa düşen for every thousand inhabitants	
						1935	1945			1935	1945	1935	1945	1935	1945
Afyon	1	260.487	296.978	270	200	Çorum	1	244.427	274.018	196	138	2	2.654	2.143	
	2	4.043	2.005				3	5.797	3.735						
	3	7.152	5.754												
Ağrı	1	74.234	109.277	2375	909	Denizli	1	252.267	283.095	270	236	2	7.868	4.820	
	2	5.033	3.562				3	7.034	6.653						
	3	18.739	9.324												
Amasya	1	94.286	109.739	630	550	Diyarbakır	1	170.032	195.768	359	348	2	2.629	3.528	
	2	1.199	1.154				3	6.119	6.644						
	3	5.642	6.012												
Ankara	1	380.597	421.703	410	442	Edirne	1	90.028	120.150	590	420	2	2.833	3.796	
	2	9.682	8.673				3	3.314	5.085						
	3	16.077	19.414												
Antalya	1	200.249	235.285	240	250	Elâzığ	1	216.689	158.385	259	590	2	5.337	2.752	
	2	12.639	11.272				3	5.743	9.503						
	3	4.954	5.537												
Aydın	1	197.016	221.372	600	440	Erzincan	1	132.214	150.485	490	480	2	2.257	1.071	
	2	4.947	3.864				3	6.445	7.397						
	3	11.566	10.820												
Balıkesir	1	352.084	409.292	334	524	Erzurum	1	332.866	320.772	280	385	2	6.967	9.728	
	2	14.366	12.230				3	9.249	12.708						
	3	11.990	21.583												
Bilecik	1	102.988	115.921	370	455	Eskişehir	1	117.837	140.692	460	710	2	1.941	2.754	
	2	4.046	1.758				3	5.156	9.922						
	3	3.742	5.201												
Bitlis	1		54.219	660		Gaziantep	1	194.540	180.074	420	370	2	3.594	2.524	
	2		2.430				3	7.966	6.777						
	3		4.050												
Bolu	1	220.211	250.544	591	560	Giresun	1	232.600	262.856	296	160	2	5.189	3.307	
	2	3.342	2.660				3	6.870	4.244						
	3	12.967	13.734												
Burdur	1	78.640	107.863	320	300	Gümüşane	1	141.564	178.203	340	360	2	2.042	1.612	
	2	943	696				3	4.880	6.087						
	3	2.513	2.726												
Bursa	1	275.478	303.267	383	446	Hakkari	1		30.495	570		2	7.587	8.743	
	2	7.587	8.743				3		1.763						
	3	10.766	13.868												
Çanakkale	1	166.641	212.886	1020	2570	Hatay	1		194008	290		2	7.701	6.138	
	2	7.701	6.138				3		5.906						
	3	12.464	54.282												
Çankırı	1	164.923	178.220	100	200	İstanbul	1	36.130	86.012	1300	8400	2	3.785	6.641	
	2	939	675				3	5.238	74.880						
	3	1.872	3.457												
Çoruh	1	246.408	149.477	190	427	İzmir	1	262.159	199.000	1200	840	2	11.083	10.384	
	2	5.425	3.085				3	32.152	25.421						
	3	4.711	6.467												

Vilâyet Province		1000 nüfusa düşen for every thousand inhabitants		1000 nüfusa düşen for every thousand inhabitants		Vilâyet Province		1000 nüfusa düşen for every thousand inhabitants			
		1935	1945	1935	1945			1935	1945		
İçel	1	175.503	207.164			Ordu	1	260.695	316.370		
	2	5.035	3.298	560	280		2	3.976	2.224	280	110
	3	10.186	5.884				3	7.358	3.488		
İsparta	1	142.857	149.363			Rize	1		156.590		
	2	1.315	1.340	240	270		2		292		114
	3	3.445	4.060				3		1.719		
Kastomnu	1	327.452	351.788			Samsun	1	252.432	310.719		
	2	5.564	4.983	120	103		2	6.254	6.585	770	870
	3	3.938	3.687				3	19.476	26.928		
Kayseri	1	240.234	291.048			Seyhan	1	239.860	259.180		
	2	3.180	2.682	280	76		2	13.770	6.638	1250	920
	3	6.891	2.277				3	31.214	22.941		
Kırklareli	1	76.447	94.938			Siirt	1	105.065	110.181		
	2	2.157	1.524	1150	880		2	2.702	2.748	360	390
	3	8.030	7.943				3	3.615	4.303		
Kırşehir	1	129.151	141.141			Sinop	1	181.451	195.040		
	2	608	649	150	129		2	1.985	1.591	170	150
	3	1.955	1.858				3	3.037	2.915		
Kocaeli	1	226.386	279.080			Sivas	1	365.407	424.165		
	2	8.079	9.757	1070	1440		2	10.016	6.246	530	230
	3	24.657	40.468				3	19.673	9.330		
Konya	1	479.921	537.696			Tekirdağ	1	93.594	119.145		
	2	10.979	7.466	210	230		2	2.879	3.738	690	440
	3	10.491	12.586				3	6.228	5.218		
Kütahya	1	304.709	334.333			Tokat	1	248.772	285.911		
	2	2.522	3.080	107	220		2	6.803	5.204	480	310
	3	3.255	7.345				3	12.113	9.016		
Malatya	1	357.703	370.469			Trabzon	1	315.979	354.860		
	2	6.409	2.678	225	98		2	7.566	5.907	220	120
	3	8.133	3.665				3	7.162	4.310		
Manisa	1	309.712	332.628			Tunceli	1		84.611		
	2	7.036	7.231	370	486		2		1.637		400
	3	11.470	16.593				3		3.228		
Maraş	1	152.955	220.104			Urfa	1	169.307	188.939		
	2	1.504	3.440	300	202		2	7.846	4.880	310	280
	3	4.501	4.589				3	5.276	5.388		
Mardin	1	196.577	206.189			Van	1	116.160	97.535		
	2	4.760	4.442	290	240		2	4.225	1.918	540	1030
	3	5.813	5.167				3	6.580	9.324		
Muğla	1	169.730	194.919			Yozgat	1	235.601	262.176		
	2	3.978	3.688	450	360		2	2.388	2.869	230	210
	3	7.735	6.820				3	5.386	5.400		
Muş	1	124.768	63.378			Zonguldak	1	280.823	299.758		
	2	3.726	1.738	500	1700		2	7.895	8.103	420	570
	3	6.066	10.274				3	11.719	17.219		
Niğde	1	209.509	246.699								
	2	1.836	1.600	160	190						
	3	3.418	4.764								

gelişmenin yeni yeni yer almağa başladığı memleketlerde, bugünün başlıca sanayi memleketlerinde esas itibariyle 19. asırda görülen

karakterde, iç göçler cereyan etmektedir. Hem münhasıran iktisadî faaliyetlerle ilgili olan bu neviden iç göçlerin yer almağa baş-

Başka vilâyette doğmuş olan nüfusun dağılışı. 1950

Şekil 30
Figure

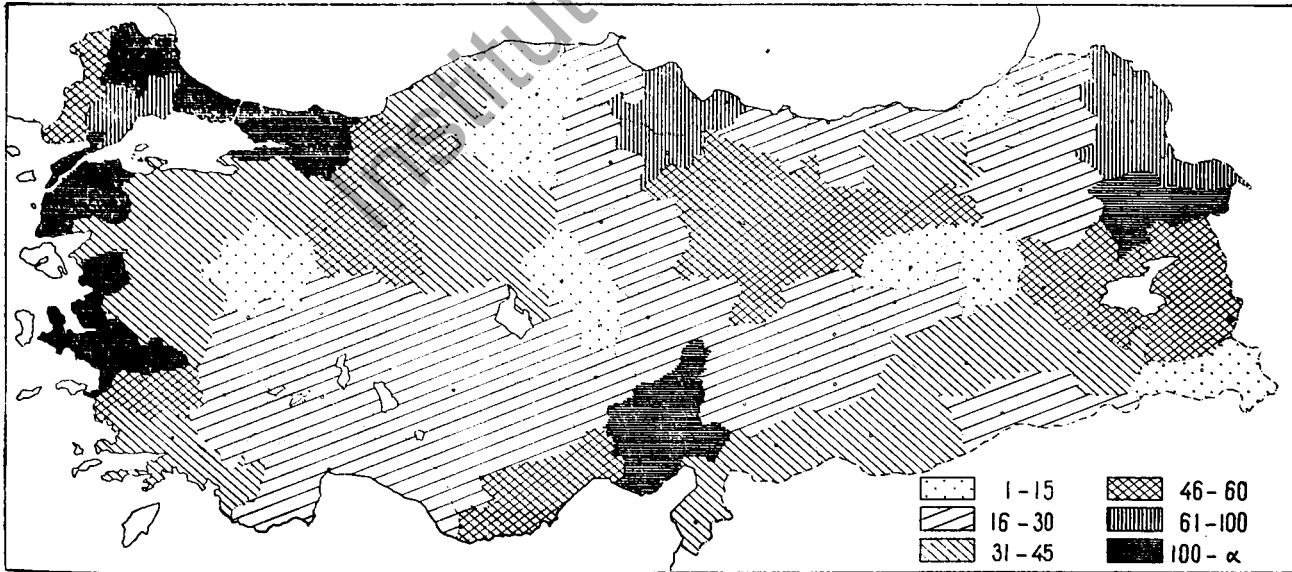
Distribution of Out-Born population by Provinces (vilâyet) in 1950

ladığı bu yeni memleketlerde gerek sanayileşme, gerek ziraî islahat iç göçlerin başlıca sebepleri halindedir²⁴.

İç göçlerin gittikçe kuvvetlenerek yer almakta olduğu memleketlerden biri de Türkiye'dir.

²⁴ DAVIS, Kingsley: Internal Migration and Urbanisation.

Evvelki bölümlerde, Türkiye'de nüfus artışı bakımından farklı bölge ve şehirlerin mevcut olduğunu müşahade ettik. Bazı bölge ve şehirlerde, tetkik devresi zarfında normal nüfus artış nisbetleri ile mukayese edilemeyecek derecede nüfus artışının vuku bulmuş olması Türkiye'de "iç göçler" in belirli bir karakter kazanmakta olduğu fikrini veriyor. Me-

Kır'da 1000 nüfusa düşen başka vilâyette doğanlar sayısı. 1935

Figure 31
Şekil

Number of Out-Born population for every thousand inhabitants in rural areas (in 1935)

selâ 1950-55 arasındaki 5 yıllık devrede Seyhan vilâyetinin şehirli nüfusu yüzde 108 nisbetinde, Kocaeli yüzde 100 nisbetinde artmıştır. Sadece bu misaller bile Türkiye'de mühim miktarda nüfus hareketlerinin vukubulmakta olduğunu gösteriyor.

Bu bölümde, bu nüfus hareketlerini mümkün olduğu kadar yakından tetkik etmek istiyoruz.

Bilindiği gibi nüfus istatistiklerinin en kısır olduğu saha İç Göçlerle ilgili olan kısımdır. Bütün gayretlere rağmen henüz yüzü nüfusunun bile yüzde 8'i hakkında hiç, geri kalanın da büyük bir kısmı hakkında pek az malûmat sahibi olunması, iç göçler gibi çok daha dikkatli ve teferruatlı kayıtlar isteyen bilgilerin teminindeki güçlüğü kendiliğinden ortaya çıkarır.

Filhakika, iç göçlere ait çalışmalar bütün ehemmiyetine rağmen yeni yeni ve ancak sayıları mahdud memleketlere inhisar etmektedir²⁵. Bu çalışmalarda kullanılan istatistik malûmatın mahiyeti ve teferruatı çok değişiktir. Bu mevzuda en ileri duruma bir misal olarak Büyük Britanya'yı zikredebiliriz. Halen bu mevzuda Britanya'daki araştırmacılar büyük kolaylıklara sahiptirler. Filhakika, İngiltere, iç göçlerin tetkikini mümkün kılan geniş istatistik malûmatın mevcut olduğu nadir memleketlerden biridir. İngiltere'de

²⁵ SHINICHI, Mikara: "Internal migration in Japan", Proceed. W. P. C. 1954, s. 597-610.

BRINLEY, Thomas: "The changing pattern of migration in Great Britain" Proceed. W. P. C. 1954, s. 654-665.

DOROTHY SWAINE, Thomas: "Some aspects of a study of population redistribution and economic growth in the United States", Proceed. W. P. C. 1954, s. 667-713.

GEORGE W., Barclay: "Urban growth and population redistribution", Proceed. W. P. C. 1954, s. 715-724.

ERNANI THIOTEO de Barras: "L'importance demographique social et economique de l'urbanisme au Brezil", Proceed. 1954, s. 749-759.

RENE ESPINOSA, Olvera: "Movimientos Migratorios Internos de Mexico 1940-1949", Proceed. 1954, s. 803-809.

NOEL P., Gist: "Selective Migration in Urban India", Proceed. 1954, s. 811-822.

NISHWAMBHAR, Nath: "Urbanization in India with special reference to Growth of cities", Proceed. 1954, s. 843-850.

İkinci Cihan Harbine kadar iç göçler üzerinde çalışmaya imkân veren iki nevi istatistik vardı; a - Nüfus sayımları, b - İşsizlik sigortası sistemi. Bunlara ilâveten 1939 eylülünde yeni bir teşkilât daha mükemmel kayıtlar tutmaya başladı. Bu teşkilât national register'dir. Bu teşkilâtın kurduğu sisteme göre Britanya'da her vatandaş bir hüviyet kartı taşımağa ve ikametgâhını değiştirdiği zaman yeni ikametgâhın bulunduğu semtteki National Register bürosuna müracaat ederek kaydını yaptıрмаğa mecburdur. Böylelikle nüfusun bir yerden diğer bir yere intikalini cins, yaş ve aynı zamanda müddet bakımından da takibe imkân bulunuyor.

İngiltere'deki bu mükemmel istatistik kolaylığına rağmen bir çok memleketlerde iç göçlerin tetkikinde sadece nüfus sayımlarının verdiği yerleşme yerlerinin nüfuslarına ait malûmat kullanılmaktadır. Meselâ Brezilya ve Meksika'da sayım devreleri arasında şehir nüfuslarının mukayesesi iç göçler tetkikinde hemen yegâne kaynak halindedir. Hindistan'da ise vilâyetlerde bulunan başka vilâyetlerde doğmuş olanların miktarı esas alınmaktadır²⁶.

Görülüyor ki iç göçlerin tetkikinde hemen her iktisadî ve beşerî meselede olduğu gi-

²⁶ KINGSLEY, Davis: The Population of India and Pakistan.

HANS HARMSEN: "Werden die Grosstadte im Westentschen Bundesgebiet weiter wachsen oder schrumpfen", Proceedings of the Worlde Population Conference 1954, Papers Volume II United Nations Publication 1955, s. 511-516.

KURT, Horstmann: "Internal migration in the Federal Republic of Germany" Proceed. W. P. C. 1954, s. 557-571. Tafsilâtli dahili göç istatistiklerinin billhassa 1950 den itibaren neşredilmeye başlandığı bildiriliyor.

SHIGEO Nojiri: "The true nature of development of industrialization and internal migration in Japan", Proceed. W. P. C. 1954, s. 643-651. Müellif Japonya'da sanayileşme ile şehirleşme münasebetlerini aydınlatılmasına tahsis ettiği bu yazısında sanayi, dolayısıyla şehirlere kır nüfusunun gelmiş olduğunu bildirerek billhassa bu olayın kır nüfusunda bir azalmaya sebep olmadığını belirtiyor. Kır nüfusunun hemen daima eski seviyesini muhafaza etmekte olmasına bakarak şehirlerin ancak kır nüfusu fazlasını çekmiş olabileceklerini ileri sürüyor.

E. Mesaros: "Quelques aspects de la migration interne dans la République Populaire Roumaine", Proceed. W. P. C. 1955, s. 835-8.

Tablo 11
Table

Şehirler nüfusunun doğum yerlerine göre tasnifi
The number of urban population according to birth-place

1 — O şehirde doğanlar

2 — O vilâyetin başka kazasında doğanlar

3 — Başka vilâyette doğanlar

1 — Born in city of that provinces

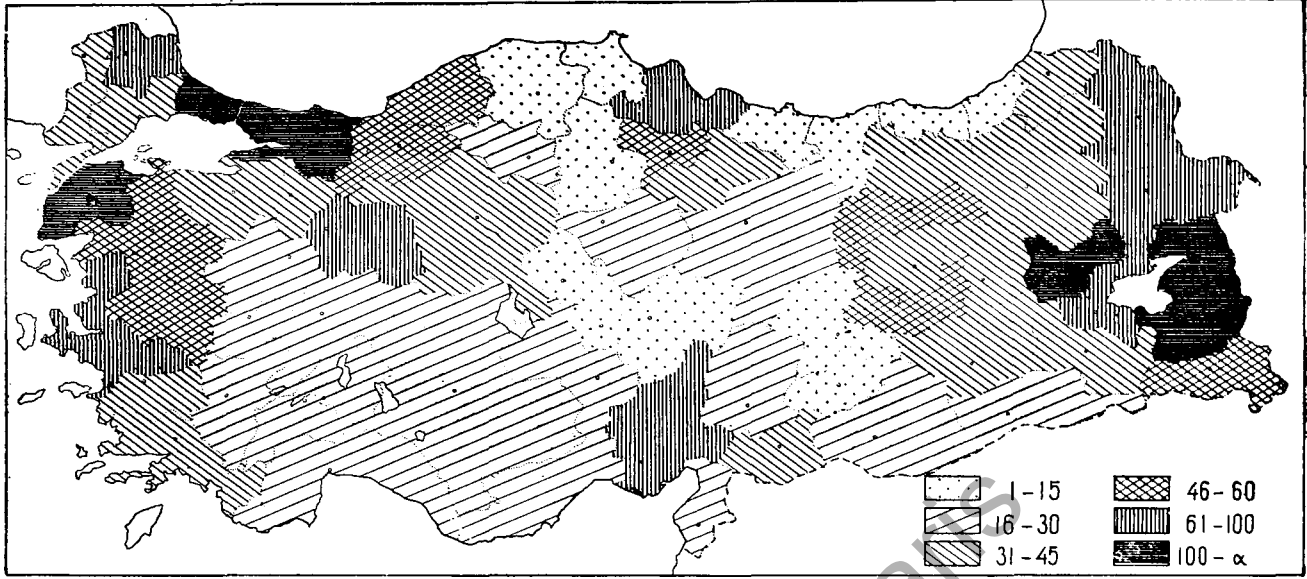
2 — Born in other districts of that provinces

3 — Born in other provinces

Şehir City		1000 nüfusa düşen for every thousand inhabitants		1935	1945	Şehir City		1000 nüfusa düşen for every thousand inhabitants		1935	1945
		1935	1945					1935	1945		
Afyon	1	20.220	22.714	140	240	Bolu	1	5.885	5.105	170	280
	2	566	520				2	701	535		
	3	2.818	5.217				3	1.040	1.408		
Ağrı (Karaköse)	1	2.363	4.077	1350	930	Burdur	1	11.428	12.151	140	134
	2	902	693				2	366	401		
	3	2.730	3.724				3	1.564	1.635		
Amasya	1	7.254	8.193	360	485	Bursa	1	38.639	41.955	195	270
	2	478	162				2	3.477	4.926		
	3	3.387	4.262				3	9.843	16.315		
Merzifon	1	8.863	9.998			İnegöl	1	7.613	9.541		
	2	413	292				2	505	526		
	3	2.767	5.001				3	1.012	1.271		
Ankara	1	29.040	50.900	1450	2014	M. Kemal Paşa	1	9.536	10.271		
	2	10.411	17.321				2	509	494		
	3	70.138	141.100				3	854	1.508		
Kırıkkale	1		2.919			Karacabey	1		7.024		
	2		2.423				2		392		
	3		8.556				3		1.129		
Antalya	1	14.483	16.341	150	174	Çanakkale	1	4.193	5.155	780	2370
	2	2.893	3.246				2	1.695	1.667		
	3	2.738	3.301				3	3.931	14.221		
Aydın	1	8.954	10.269	457	440	Çankırı	1	7.935	8.565	175	663
	2	1.444	1.441				2	248	379		
	3	3.052	5.199				3	1.430	5.330		
Nazilli	1	7.806	9.708			Rize	1	13.223	12.954		
	2	897	1.541				2	295	101		
	3	2.823	6.593				3	1.105	000		
Söke	1	6.061	7.747			Çorum	1	16.424	17.251	83	86
	2	371	256				2	1.408	732		
	3	1.446	1.881				3	2.066	2.039		
Balıkesir	1	18.417	19.896	235	405	İskilip	1	10.208	9.901		
	2	1.308	1.976				2	151	53		
	3	3.401	8.748				3	320	355		
Ayvalık	1	3.226	4.969			Denizli	1	12.039	13.565	136	190
	2	447	763				2	2.272	2.572		
	3	1.310	1.532				3	1.930	3.096		
Bandırma	1	6.900	7.949			Diyarbakır	1	18.407	22.251	680	680
	2	680	1.451				2	1.923	1.913		
	3	2.166	4.363				3	13.639	16.360		
Edremit	1	6.208	6.562			Edirne	1	20.805	18.830	229	184
	2	1.458	988				2	334	413		
	3	2.105	3.169				3	4.857	3.571		
Bilecik	1	1.969	2.343	400	550	Elâzığ	1	14.750	15.112	300	410
	2	348	297				2	2.600	1.491		
	3	805	1.151				3	5.121	6.657		
Bitlis	1		7.413		360	Erzincan	1	10.628	7.238	390	690
	2		390				2	780	309		
	3		2.929				3	4.398	4.889		

Şehir City		1000 nüfusa düşen for every thousand inhabitants		1000 nüfusa düşen for every thousand inhabitants		Şehir City		1000 nüfusa düşen for every thousand inhabitants		1000 nüfusa düşen for every thousand inhabitants	
		1935	1945	1935	1945			1935	1945	1935	1945
Erzurum	1	24.443	28.087			Tire	1	14.387	16.153		
	2	2.607	3.821	210	570		2	1.055	1.190		
	3	5.646	18.355				3	1.691	1.981		
Eskişehir	1	22.323	32.383			Urla	1		5.119		
	2	1.265	2.533	505	766		2		836		
	3	11.639	26.874				3		1.783		
Gaziantep	1	43.462	54.189			Mersin	1	12.066	16.644		
	2	1.632	1.611				2	3.375	2.519	324	350
	3	4.868	6.558				3	7.615	10.470		
Nizip	1		9.052			Tarsus	1	18.058	22.164		
	2		230				2	550	756		
	3		675				3	3.413	4.319		
Kilis	1	22.285	24.832			İsparta	1	14.509	14.381		
	2	255	138				2	728	487	170	114
	3	1.696	1.749				3	2.614	1.723		
Giresun	1	8.404	8.046			Kars	1	7.522	10.405		
	2	1.775	1.364	330	310		2	2.796	2.537	510	570
	3	3.319	2.805				3	5.125	7.404		
Gümüşane	1	2.479	2.586			Kastamonu	1	9.447	10.291		
	2	282	200	210	500		2	2.403	1.882	96	90
	3	372	1.075				3	1.740	1.548		
Bayburt	1	8.030				Tosya	1	9.534	10.081		
	2	309					2	213	235		
	3	1.928					3	264	423		
Hakkari	1		1.926			Kayseri	1	37.617	38.523		
	2		33		50		2	1.603	2.282	133	300
	3		182				3	6.164	15.485		
Antakya	1		24.213			Develi	1	9.421	10.861		
	2		499				2	148	105		
	3		2.437				3	422	311		
İskenderun	1		8.314			Kırklareli	1	8.498	7.223		
	2		2.114		280		2	187	236	1010	480
	3		7.437				3	8.442	2.501		
İstanbul	1	417.719	414.461			Lüleburgaz	1	3.111	4.643		
	2	5.163	17.170	497	751		2	220	429		
	3	210.182	322.133				3	3.692	3.252		
Kartal	1		3.521			Kırşehir	1	12.630	12.024		
	2		2.218				2	394	365	70	92
	3		6.243				3	925	1.187		
İzmir	1	68.987	83.411			Kocaeli (İzmit)	1	6.427	12.006		
	2	7.171	11.631	416	481		2	1.678	1.794	830	670
	3	45.143	61.037				3	6.627	9.468		
Bergama	1	8.774	9.741			Adapazarı	1	12.169	15.650		
	2	404	431				2	1.192	1.623	300	336
	3	2.058	2.937				3	3.955	5.743		
Buca	1		4.082			Konya	1	19.768	42.073		
	2		565				2	1.536	5.254	127	200
	3		2.625				3	2.690	9.370		
Bornova	1		4.934			Ereğli	1		10.351		
	2		262				2		1.027		
	3		2.216				3		2.934		
Menemen	1	8.592	5.625			Akşehir	1	7.985	9.577		
	2	452	479				2	435	308		
	3	607	1.775				3	1.122	1.928		
Ödemiş	1	14.227	14.266			Karaman	1		9.311		
	2	694	602				2		986		
	3	2.063	2.142				3		1.862		

Şehir City		1000 nüfusa düşen for every thousand inhabitants				Şehir City		1000 nüfusa düşen for every thousand inhabitants			
		1935	1945	1935	1945			1935	1945	1935	1945
Kars	1	232.923	299.204			Siirt	1	12.756			
	2	18.773	16.521	690	940		2	135		247	
	3	17.216	29.203				3	3.245			
Kütahya	1	13.687	13.739			Seyhan (Adana)	1	49.678	69.505		
	2	489	584	177	320		2	2.132	2.447	370 344	
	3	2.321	4.427								
Uşak	1	15.020	15.915			Ceyhan	1	5.103	8.006		
	2	782	815	80	107		2	972	536		
	3	1.300	1.700				3	3.113	4.102		
Malatya	1	20.865	29.400			Osmaniye	1	7.455			
	2	1.832	3.199	190	260		2	476			
	3	4.291	8.483				3	2.213			
Adıyaman	1	9.496	9.617			Sinop	1	3.168	3.304		
	2	411	209	30	30		2	434	310	330 400	
	3	376	363				3	1.047	1.203		
Manisa	1	16.648	19.321			Sivas	1	24.481	29.279		
	2	1.058	919				2	2.763	3.854	230 325	
	3	4.799	5.547				3	6.247	10.738		
Akhisar	1	9.198	12.452			Tekirdağ	1	8.804	8.613		
	2	892	605	233	242		2	610	645	520 347	
	3	2.017	3.470				3	4.962	1.857		
Salihli	1		5.733			Çorlu	1	4.361	5.037		
	2		1.470				2	277	387		
	3		1.939				3	2.344	3.411		
Turgutlu	1	11.301	13.922			Tokat	1	14.878	15.045		
	2	630	668				2	859	772	210 180	
	3	2.579	2.422				3	4.732	4.105		
Maraş	1	26.035	27.886			Zile	1	13.205	14.466		
	2	421	561	93	154		2	222	186		
	3	2.485	4.319				3	1.342	1.309		
Mardin	1	19.413	16.130			Trabzon	1	17.069	18.771		
	2	450	539	125	100		2	3.676	3.618	390 323	
	3	2.511	1.781				3	8.249	7.150		
Muğla	1	9.041	8.491			Urfa	1	27.436	32.227		
	2	520	349	110	340		2	885	530	103 87	
	3	1.011	3.165				3	3.141	3.454		
Muş	1	3.636	4.071			Bilecik	1	9.771			
	2	571	163	200	200		2	134			
	3	888	760				3	865			
Niğde	1	8.921	9.434			Siverek	1	13.625	16.363		
	2	764	441	100	74		2	291	84		
	3	1.862	1.298				3	1.203	806		
Nevşehir	1	13.144	14.569			Van	1	6.378	8.428		
	2	240	157				2	680	631	240 510	
	3	520	646				3	1.717	4.688		
Bor	1		9.196			Yozgat	1	10.423	9.137		
	2		165				2	627	303	219 189	
	3		609				3	2.426	1.769		
Ordu	1	6.643	7.698			Zonguldak	1	4.434	11.269		
	2	358	403	340	270		2	5.529	7.111	960 1004	
	3	2.489	1.949				3	9.664	13.674		
Samsun	1	11.079	13.757			Karabük	1	1.795			
	2	1.970	2.824	840	840		2	412			
	3	13.943	18.049				3	7.851			
Bafra	1	5.671	7.348			Kozlu	1	3.042			
	2	353	451				2	4.308			
	3	2.141	2.054				3	6.669			

Kır'da 1000 nüfusa düşen başka vilâ-yette doğanların miktarı. 1945

Şekil
Figure 32

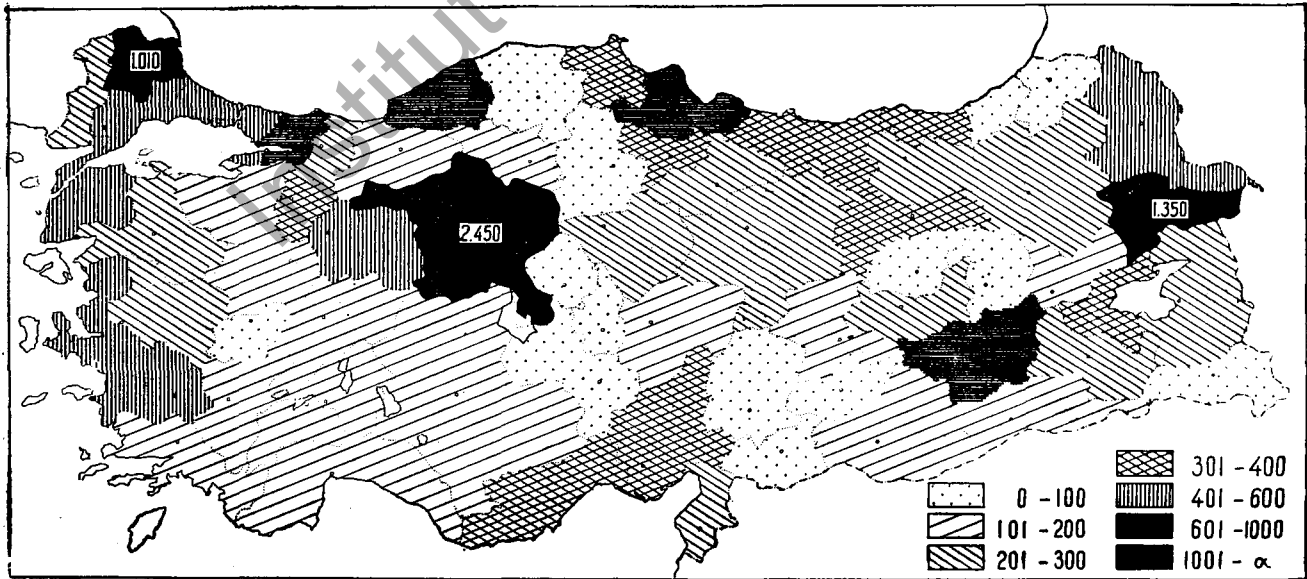
Number of Out-Born population for every thousand inhabitants in rural areas. (in 1945)

bi dünya memleketleri arasında malzeme bakımından bir birlik yoktur. Buna rağmen sözü geçen mevzuda faydalı çalışmalar ortaya konulmuştur.

Türkiye'de bildiklerimize göre, doğrudan doğruya iç göçlerle ilgili neşriyat henüz yoktur. Bunda şüphesiz ilgili istatistik malü-

matın yokluğu, hiç olmazsa kâfi olmayışı başlıca âmildir. Bununla beraber Türkiye'de iç göçler mevzuu hakkında doğrudan doğruya olmasa bile, bilgi edinilebilecek malzeme mevcuttur.

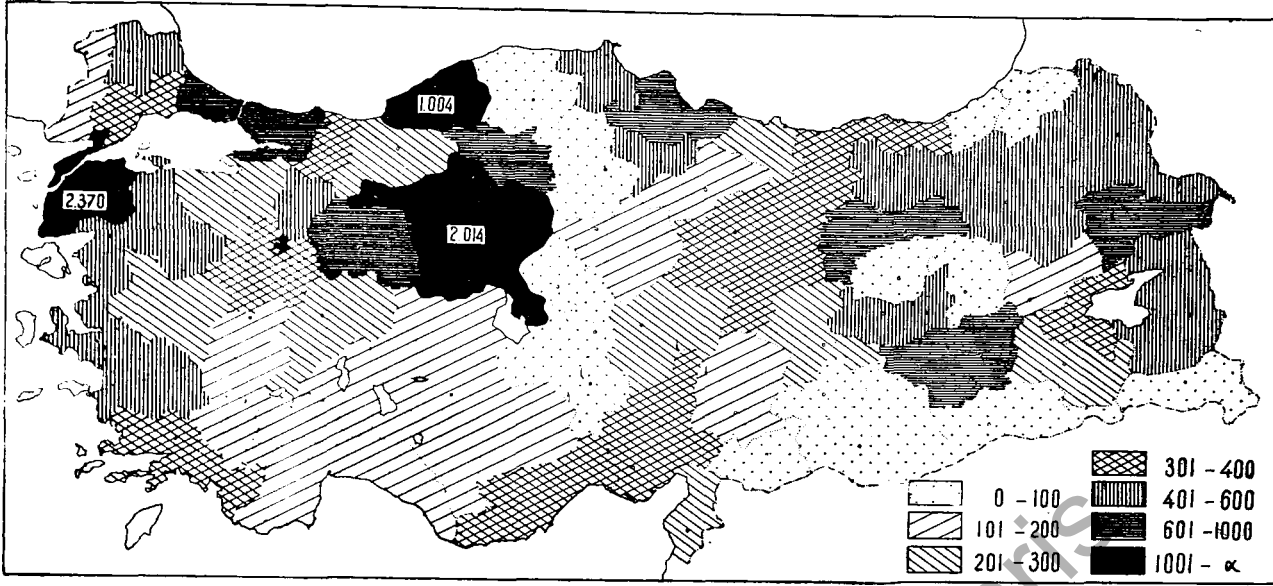
Filhakika, memleketimizde 1927 den beri muntazam nüfus sayımları yapılarak vilâ-

Şehir'de 1000 nüfusa düşen başka vilâ-yette doğanların miktarı. 1935

Şekil
Figure 33

Number of Out-Born population for every thousand inhabitants in the cities. (in 1935)

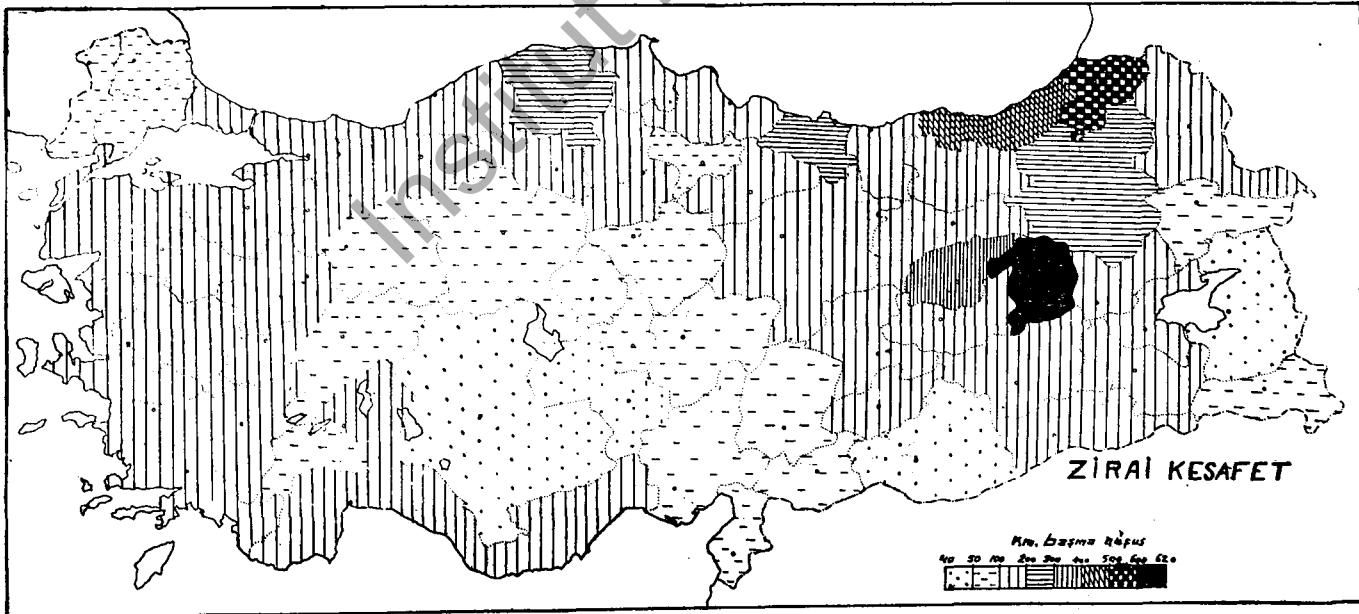
Şehir'de 1000 nüfusa düşen başka vilâ-yette doğanların miktarı. 1945

Şekil
Figure 34

Number of Out-born population for every thousand inhabitants in the cities. (in 1945)

yet ve şehirlerin nüfusları tesbit edilmiştir. Böylece bariz nüfus hareketlerinin bu neviden sayımlarla da müşahedesi kabil olabilir. Nitekim, bazı Lâtin Amerika memleketlerinde sadece şehir ve kırsal yerleşmelerinin nüfuslarındaki değişiklikler takip edilerek "iç göçler" hakkında bilgi edinilmiştir.

Türkiye'de yukarıda belirttiğimiz ve evvelki bölümlerde yer yer kullanılan şehir ve kırsal yerleşmelerinin muhtelif sayım yıllarına ait nüfuslarına ilâveten, daha faydalı bir istatistik olarak, bazı sayım devrelerine ait "vilâyetlerde yaşayan başka vilâyetlerde doğanların adedi" de mevcuttur.

(Tümertekin'den)

Şekil
Figure 35

Agricultural Density. Persons per kilometer Square (After Tümertekin)

Tablo 12
Table

Başka memleketlerde doğanlardan kırdaki yaşayanların sayısı
Foreign - Born population in rural areas

Vilâyet Province	1935	1945	Vilâyet Province	1935	1945
Afyon	3.407	2.242	- Kars	18.564	13.888
- Ağrı	1.313	2.136	Kastamonu	398	299
Amasya	1.947	1.584	Kayseri	3.872	4.856
Ankara	4.949	4.568	Kırklareli	53.679	47.047
Antalya	1.783	1.047	Kırşehir	166	134
Aydın	9.546	8.991	Kocaeli	32.638	29.015
Balıkesir	37.304	19.897	Konya	5.865	4.878
Bilecik	10.543	8.512	Kütahya	1.844	1.239
Bolu	3.672	2.215	- Malatya	322	126
- Bitlis	?	472	Manisa	24.274	27.116
Burdur	116	130	Maraş	515	313
Bursa	48.865	38.890	- Mardin	254	137
Çanakkale	24.491	21.079	Muğla	4.346	2.932
Çankırı	79	165	- Muş	4.181	2.269
Çorum	639	299	Niğde	6.084	5.368
Çorum	1.046	2.176	Ordu	910	580
Denizli	1.404	1.204	Rize	?	225
- Diyarbakır	720	3.222	Samsun	16.913	13.275
Edirne	50.544	39.801	Seyhan	12.151	5.570
- Elâzığ	5.242	3.746	- Siirt	?	185
- Erzincan	284	342	Sinop	958	732
- Erzurum	3.059	1.797	Sivas	3.647	5.396
Eskişehir	11.226	10.853	Tekirdağ	59.401	47.331
Gaziantep	1.821	745	Tokat	5.746	4.271
Giresun	1.528	788	Trabzon	290	483
Gümüşane	681	334	- Tunceli	?	208
- Hakkari	?	113	- Urfa	264	238
Hatay	?	2.228	- Van	7.107	4.815
İstanbul	20.763	35.466	Yozgat	4.785	5.350
İzmir	51.090	39.767	Zonguldak	1.068	649
İçel	1.510	1.141			
İsparta	391	488	Total yekân	572.774	469.358

Kingsley'in Hindistan iç göçlerini inceleyen kullandığı yegâne malzeme olan "başka vilâyetlerde doğanların" sayılarının tesbiti ve uğradığı değişikliklerin takibi iç göçler hakkında oldukça isabetli müşahedelerin yapılabilmesine imkân veriyor. Fakat, derhal belirtmek lâzımdır ki, bu neviden bilgi maa-lesef 1927 den itibaren yapılan her sayımda toplanmamış, diğer taraftan sayımdan sayıma da mahiyetlerinde değişiklik olmuştur. Bununla beraber, aşağıda görüleceği gibi, yine de tetkik için faydalı olmuşlardır.

Türkiye'de, her vilâyette bulunan "Türkiye'nin diğer vilâyetlerinde doğanlara" ait ilk bilgi 1935 sayımlarında verilmektedir.

1935 Genel Nüfus Sayımının kat'î ve mufassal neticelerini ihtiva eden her vilâyete ait ciltlerde bahis mevzuu bilgiler şu şekilde verilmektedir:

1. Aynı kazada doğanlar
2. Aynı vilâyetin başka kazasında doğanlar
3. Başka vilâyette doğanlar
4. Ecnebi memlekette doğanlar.

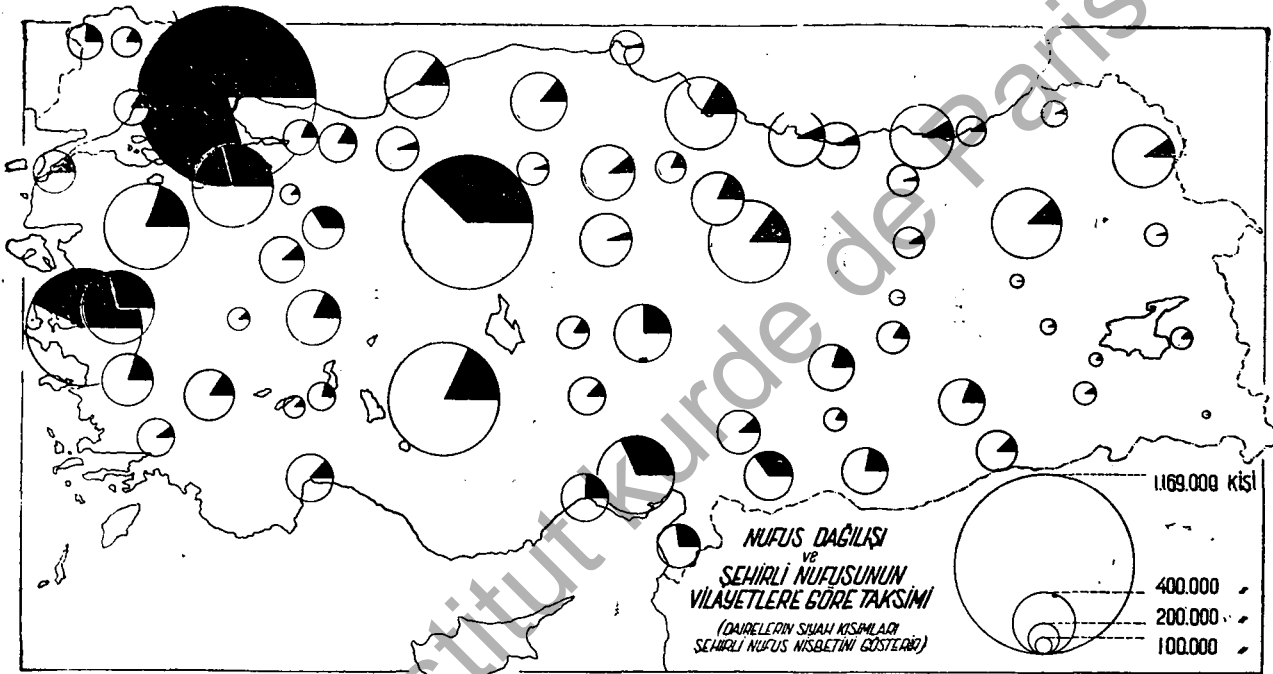
Bu malûmat gerek vilâyet yekûnu, gerek şehirlere ait olarak verilmiştir. Bilindiği gibi, 1935 sayımlarının mufassal tasnifinde vilâyetlerin 10.000 den az nüfuslu olan bütün kasa-ba, nahiye ve köyleri birlikte mütalâa edilmiştir. Böylece etüdümüzün bu kısmında, şehir

ve kır üniteleri kabul etmiş olduğumuz 5.000 esasına göre ayarlanamamıştır. 1940 sayım neticelerinde ise bu mevzuda hiç bir bilgi yoktur.

1945 sayımında 1935 esasına yakın bir şekilde aynı bilgiler yer almıştır. 1950 sayımlarına gelince, bu sayımın henüz sadece bazı total neticeleri neşredilmiştir. Fakat çalışmamıza esas olan malûmat, eksik ve evvelki sayımla mukayese kabiliyeti az olmakla beraber, İstatistik Umum Müdürlüğünün teşekküre borçlu olduğumuz yardımı ile elde edilmiş bulunmaktadır.

ritalarda şehir ve kır üniteleri nüfuslarının her 1000'ine düşen başka vilâyetlerde doğanların miktarı görülmektedir. Bu arada kır ve şehir ünitelerinin bu defa sayımlarda kabul edilen esaslara göre kullanıldığını belirtmek lâzımdır.

Kısaca izah edilen durumdan da anlaşılacağı üzere, Türkiye'de ancak 1935 den itibaren iç göçlere ait bazı müşahedelerin yapılması kabil olacaktır. Bu suretle her şeyden evvel, 15 yıllık devre zarfındaki durumun tesbitine çalışılabileceği gibi, bilâhare yeni sayımların vereceği bilgilerle, hâdisenin takibine de bir zemin hazırlanmış olacaktır.

Şekil
Figure 36

1955 sayımına ait bu mevzu ile ilgili bir yayın mevcut değildir.

Eldeki bilgilerle yedi adet harita meydana getirilmiştir (Şekil 28, 29, 30, 31, 32, 33 ve 34). 1935, 1945 ve 1950 yılında her vilâyette bulunan "Türkiyenin başka vilâyetlerinde doğmuş olan" nüfusu göstermektedir. Tersimde esas olarak mutlak miktarlar alınmıştır. Şekil 31, 32, 33, 34 de kır ve şehir ünitelerindeki, başka vilâyetlerde doğanların miktarları esas alınarak tertip edilmiştir. Bu ha-

Diğer taraftan şunu da belirtmek gerekir; mevzu bahis 15 yıllık devrenin büyük bir kısmı İkinci Cihan Harbinin içinde ve tesirinin devam ettiği bir zamanda geçmiştir. Harbin, askere alma vesaire gibi doğrudan doğruya tesirinden başka çok daha mühim olan iktisadî gelişme üzerine yaptığı tesirler iç göçlerin lâyikiyle müşahedesinde güçlükler yaratmıştır. Buna ilâveten şunu da belirtmek gerekiyor; Türkiye'deki nüfus hareketlerinin ancak beşer yıllık devreler içindeki durumları

tetik edilebiliyor, mevzuun her yıla ait durumunun tetkiki mümkün olmadığı gibi, şüphesiz çok mühim bir husus olan bir yıl içindeki periodik (muvakkat) göçler hakkında da malûmat sahibi olamıyoruz.

1935 de Türkiye'de doğdukları vilâyetler dışında yaşayan nüfusun en büyük kısmı başlıca 3 büyük vilâyette toplanmıştır (Şekil 28). Filhakika; 1935 yılında Türkiye'de, doğdukları vilâyetin dışında yaşayan 1.104.177 kişinin 398.776 sı İstanbul, Ankara ve İzmir'de bulunuyordu (Tablo 9). Bu vilâyetlere Seyhan da katılabilir. Seyhan 52.732 kişi ile Türkiye vilâyetleri arasında yabancı nüfus yaşama bakımından dördüncüdür. Böylece Seyhanın da ilâvesiyle Türkiye'de doğdukları vilâyetler dışında yaşamakta olan nüfusun 2/5 sinin dört vilâyette toplanmış olduğu anlaşılır. Hakikaten bu vilâyetler dışında tablo 9'da görüleceği üzere sadece Kocaeli, Samsun ve Sivas hariç, hiç bir vilâyette başka vilâyette doğanlar sayısı 25.000 nin üstüne çıkmamaktadır. Türkiye'nin diğer bir çok vilâyetlerinde ise, başka vilâyetlerde doğanlar sayısının çok az olduğu müşahede ediliyor. Filhakika bütün Doğu Anadolu, Samsun ve Zonguldak hariç, bütün Karadeniz bölgesi İç Anadolu ve Akdeniz sahil kuşağı başka vilâyette doğanların çok az bulunduğu bölgelerdir.

Gerek doğdukları vilâyetler dışında yaşayanların genel nüfustaki miktarının az olması, gerek bunların esas itibariyle muayyen şehirlere inhisar etmiş olmaları 1935 yılında Türkiye'de doğum yerleri dışında yaşayan nüfusa ait başlıca müşahadelerdir. Harple ilgisi olmayan 1935 yılındaki duruma ait müşahadeler müteakip yıllarda vuku bulan değişikliklerin tesbitinde faydalı olacaktır. Diğer bir deyişle, 1935 yılı esas alınıp, bilâhare vukua gelen değişiklikler takip edilecektir.

1945 yılında doğdukları vilâyetler dışında yaşayan nüfusun 1.347.402 ye yükseldiğini görüyoruz. Bu suretle 1935 - 1945 arasındaki 10 yıllık devre zarfında Türkiye'de yeniden 243.225 kişi yaşadıkları yerleri terk ederek yeni yerleşme yerlerine göç etmişlerdir. Eğer bu müddet zarfındaki yıllık miktarı hesap edersek yılda ortalama 24.000 miktarında bir nüfus kütesinin hareketi mevzuubahis olur.

1945 de Türkiye nüfusunun 18.785.000 olduğu hatırlanırsa, yukarıda bildirilen 24.000 kişinin mühim bir miktar addedilemeyeceği ortaya çıkar. Hâdisenin başka vilâyetlerde doğanların coğrafî dağılışı üzerine de belirli tesirler icra etmediği anlaşılıyor. Filhakika; 1945 de doğdukları vilâyet dışında yaşayan nüfusun dağılışı şekli hemen hemen 1935 deki duruma aynen uymaktadır. 1935 de de yabancı nüfusun toplanmış olduğu başlıca vilâyetlerde bu nüfusun bir miktar daha artmış olduğu, diğer taraftan yine 1935 de yabancı nüfusun çok az bulunduğu sahalarda aynı karakterin devam ettiği görülüyor. Bu durum, başka vilâyette doğanların memleket dahilindeki dağılışına tesir ve aynı zamanda onu tahrik eden sebeplerde 1935 den beri belirli bir değişiklik olmadığı fikrini veriyor.

Bu devrede 1935 yılında Türkiye'nin en az başka vilâyette doğan nüfus barındıran sahaları olarak tesbit edilen Doğu Anadolu, Karadeniz, İç Anadolu ve Akdeniz bölgelerinde yabancı nüfus miktarı artmadığı gibi, aksine nüfus kaybeden vilâyetler de vardır. Meselâ, Ordu'da 1935 de 9.847 başka vilâyette doğan varken, 1945 de bu miktar 5.437 ye, Trabzon'da 1935 de 15.411 iken 1945 de 11.460 a, Tokat'ta 1935 de 18.187 iken 1945 de ise 14.430 a düşmüştür.

Mevzuubahis 10 yıllık devre zarfında Türkiye'de doğdukları vilâyetler dışında yaşayan nüfus miktarı ve dağılışı hakkında yapılan müşahadeler, diğer taraftan bu devrenin İkinci Cihan Harbine tesadüf etmesi dolayısıyla iktisadî faaliyetlerin gelişmesi üzerine malûm menfî tesirler icra etmiş olması yabancı nüfusun yer değiştirmesi ve gidiş yerleri hakkında eskiden yapılmış bazı müşahadelerin de yardımı ile, fikirler ileri sürülmesine yol açabilir.

Bilindiği gibi; Türkiye ekonomisinin dayandığı temel, diğer bir ifadeyle Türkiye'de başlıca geçim ve kazanç membaı ziraattir. Ziraatin en mühim faktörü olan toprak ise bilhassa iklim ve yüzey şekillerine²⁷, bazı beşerî

²⁷ TANOĞLU, Ali: "Türkiyede Çiftçi Nüfus Yoğunluğu Meselesi", İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası, Yıl 1943-1944. No. 5. s. 43-53.

Tablo 13
Table

Yabancı memleketlerde doğanlar
Şehir ve kasabalarda yaşayanların sayısı
Foreign - Born Population in cities

Şehir City	1935	1945	Şehir City	1935	1945
Afyon	555	579	İsparta	582	706
- Karaköse	270	111	- Kars	2.616	2.014
Ankara	13.101	17.379	Kastamonu	201	148
Kırıkkale	?	558	Tosya	37	45
Antalya	2.879	2.149	Kayseri	797	1.574
Amasya	862	727	-Develi	109	85
Merzifon	1.015	746	Kırklareli	3.764	4.452
Aydın	1.636	1.595	Lüleburgaz	4.470	4.015
Nazilli	479	1.144	Kırşehir	103	207
Söke	3.034	1.896	İzmit	3.961	5.084
Balıkesir	3.573	3.274	Adapazarı	7.523	6.370
Ayvalık	8.405	6.386	Konya	1.108	1.760
Bandırma	3.539	3.592	Ereğli	?	1.407
Edremit	2.965	2.128	Akşehir	793	792
Bilecik	980	870	Karaman	?	301
- Bitlis	?	47	Kütahya	1.288	1.099
Bolu	209	166	Uşak	465	349
Burdur	239	190	- Malatya	308	448
Bursa	20.228	22.723	- Adıyaman	16	3
İnegöl	3.949	3.827	Manisa	8.372	6.292
M. Kemal Paşa	3.899	2.670	Akhisar	9.085	7.272
Karacabey	?	2.559	Salihli	?	1.488
Çanakkale	1.676	1.826	Turgutlu	7.166	5.701
Çankırı	161	406	Maraş	461	338
Rize	94	48	- Mardin	143	72
Çorum	251	285	Muğla	411	314
İskilip	19	35	- Muş	63	46
Denizli	1.104	929	Niğde	847	682
- Diyarbakır	673	929	Nevşehir	231	191
Edirne	10.125	6.625	Bor	?	765
- Elâzığ	707	435	Ordu	625	296
Erzincan	338	137	Samsun	5.490	4.095
Erzurum	408	612	Bafra	2.095	1.456
Eskişehir	11.821	18.220	Adana	6.253	4.928
Gaziantep	1.003	515	Ceyhan	989	481
Nizip	?	60	Osmaniye	?	354
Kilis	384	329	- Siirt	?	74
Giresun	28	33	Sinop	223	178
- Bayburt	72	?	Sivas	399	985
- Hakkari	?	4	Tekirdağ	5.978	3.665
Antakya	?	299	Çorlu	4.814	3.559
İskenderun	?	747	Tokat	792	156
İstanbul	108.084	106.794	- Tunceli	?	10
Kartal	?	2.860	Zile	399	308
İzmir	49.658	42.317	Trabzon	688	285
Bergama	3.601	3.242	- Urfa	259	145
Buca	?	3.542	Bilecik	?	20
Bornova	?	212	- Siverek	18	11
Menemen	3.726	2.693	- Van	587	519
Ödemiş	3.748	3.078	Yozgat	185	367
Tire	3.228	2.629	Zonguldak	976	924
Urla	?	2.468	Karabük	?	594
Mersin	4.564	3.515	Kozlu	?	103
Tarsus	2.361	1.590	Total yekân	365.910	357.183

âmillere ²⁸ (mülkiyet rejimi v.s.) bağlı olarak bol değildir. Nitekim harita 35 de görüldüğü gibi memleketimizde bir kilometre kareye 640 nüfusun düştüğü sahalar vardır. Eskiden beri dikkati çeken bu hususun, diğer bir çok toprak sıkıntısı hissedilen memleket veya bölgelerde kırlardan şehirlere doğru vuku bulan iç göçlerin en mühim sebebi olduğu bilinmektedir. Filhakika kırdan şehire veya kırdan kıra olan akın, şehirlerde hattâ bütünü ile memlekette sanayi ve ekonomik gelişme başlamadan da vuku bulabilir. Bu takdirde istihsal kapasitesi değişmeyen veya çok az yükselen, buna mukabil nüfusu süratle artan ziraî toplulukları düşünmek lâzımdır.

Memleketimizde toprak sıkıntısının mevcudiyeti, bunun azaltılması için artan nüfusun sanayi vesair ekonomik faaliyetlerle şehirlere çekilmesine yıllarca evvel dikkat çekilmiştir. Filhakika Prof. Tanoğlu, 1943 de neşredilen bir etüdünde bu hususta aynen şunları söylüyor:

Şu halde Türkiye'nin tarımsal ana davası, şimdiye kadar ileri sürüldüğünü ve ele alındığını gördüğümüz şu veya bu dava değil, her şeyden önce, ekili ve dikili toprakların genişletilmesi ve bu topraklardan alınan verimin arttırılması davasıdır. Bu, Türkiye için mutlak ve acil bir zaruret olarak görünüyor. Türkiye, bilhassa su meselesini halletmek suretiyle ziraat alanını genişletebilir ve verimi arttırabilir. Fakat nüfusun hızla artışı karşısında bu da kâfi bir tedbir değildir. Türkiye'nin aynı zamanda endüstri gelişimine de büyük bir hız vermesi ve bütün büyük endüstri memleketlerinin yaptıkları gibi, fazla gelen çiftçi nüfusu şehirlere çekerek bu nüfusu ekili ve dikili topraklara nazaran normal bir miktara indirmesi gerekir.

Ziraat şartlarımızın belirtilen durumu bilhassa 1945 e kadar Türkiye'de iç göçlerin başlıca sebebinin ziraî gelir imkânlarının darlığı olduğu fikrini veriyor.

Diğer taraftan iç göçlerin mühim bir sebebi olan şehirlerdeki sanayi ve bütünü ile ik-

tisadî gelişme de 1935-1945 arasındaki büyük bir kısmı İkinci Cihan Harbi içinde geçen 10 yıllık devre zarfında belirli bir gelişme kaydedilmemiş olması²⁹, Türkiye'de bu sebeple tahrik edilen iç göçlerde mevzu bahis devrede pek mühim hareketler beklenemeyeceği fikrini verir. Filhakika 1939'a kadar bütünü ile Türkiye sınaî artışı dünya vasatısının çok altında seyretmiş, ancak 1939 dan itibaren belirli bir artış kaydedilmeğe başlanmışsa da, İkinci Dünya Harbi bunu baltalamıştır. Böylelikle şehirlerde sınaî ve ticarî faaliyetler gelişmemiş, dolayısıyla de şehirlerin iç göçler üzerindeki çekici kuvveti işleyememiştir.

Bu duruma göre, 1935 - 1945 devresi Türkiye'de iç göçler bakımından tesbit edemediğimiz evvelki devrelerden pek farklı bir karakter kazanamamış olduğu söylenebilir.

1945 - 1950 arasındaki devrede ise, her şeyden evvel iç göçler miktarında belirli bir artış görülüyor. Nitekim 1945 de Türkiye'de doğdukları vilâyet dışında yaşayan 1.347.402 kişiye 1950 de 344.528 kişi katılmıştır. Bu suretle doğdukları vilâyetin dışında yaşayanlar sayısı 1.691.930 a yükselmiştir. 1935 - 1945 arasındaki 10 yıllık devre zarfında ancak 243.225 kişilik bir kütle yer değiştirmiş olmasına mukabil, 1945 - 1950 arasındaki 5 yıllık devrede 344.528 kişinin diğer bir deyişle, 10 senelik devredekinin hemen hemen iki mislinin 5 sene içinde yer değiştirmiş olması Türkiye'de iç göçler bakımından dikkate değer bir devrenin başlamış olduğu intibahını veriyor. İkinci Cihan Harbinin başlıca âmil olduğu ziraatte iş gücü, sınaî tesis malzemesi v.s. teknik malzeme fıkdanı ile bir durgunluk devresinden sonra, bu son devre zarfında, toprak dağıtımı, traktör vesair ziraî makine ve alet ithali ile yeniden ziraat sahalarının genişletilmiş olması, diğer taraftan münakale ve şehirlerde sınaî tesislerin genişletilmeğe başlaması, Türkiye'de iç göçlerin, bilhassa şehirlerin çekici kuvvetine tâbi olmağa başladığını gösteriyor. Filhakika son bö-

²⁸ TUNÇDİLEK, Necdet: "İç Anadolu bölgesinin kuzeybatı bölümündeki köylerde tarla şekilleri ve mülkiyet". Türk Coğ. der. sayı: 17, s. 119-121.

TUNÇDİLEK, Necdet: "Eskişehir vilâyetinin buğday ziraatı". Türk Coğ. der. sayı: 15-16, s. 143-144.

²⁹ ELDEM, Vedat: "Türkiye sanayileşme hareketleri", İktisat Fakültesi mecmuası, Cilt 8, Ekim 1946 - Temmuz 1947, No. 1-4, s. 46-49. (Yazar: Türkiye'nin dünya sanayi istihsaline iştirak nisbetinin ancak 1940 dan itibaren bir miktar artmağa başladığını ve harbin bunu durdurduğunu bildiriyor.)

lümde görüleceği gibi, memleketimizde şehirleşme olayı bilhassa 1950 den itibaren kuvvetlenmiştir.

Tabiatıyla şunu yeniden belirtmek yerinde olur; ziraî istihşali arttırmaya yönelen ve kısmen muvaffak da olan ıslâhata rağmen ziraate müsait hale getirilmesi mahdud toprak miktarına mukabil, memleket nüfusunun gittikçe süratli bir şekilde artmakta olması (evvelki bölümlerde görüldüğü gibi bilhassa kır nüfusu) vakası Türkiye iç göçlerinde, kırların "geçim sıkıntısı" hissedilen yerler olarak terkedilme faktörünün değerini daima muhafaza edeceğini gösterir.

Burada bilhassa belirtmek istediğimiz husus, İkinci Cihan Harbini müteakip, bilhassa 1950 den itibaren sanayileşme dolayısıyla iş sahalarının artmasının Türkiye iç göçlerinde eski ve hâkim faktör olan ziraî imkânlar azlığı ile birlikte iç göçlere sebebiyet vermeye başlamış olmalarıdır. Bu suretle, iç göçlerin klâsik sebeplerinden en mühimi "iktisadî gelişme" den mütevellit olanının da vuku bulmakta olduğu anlaşılıyor. Her ne kadar elimizde 1950 den sonraki duruma ait resmî istatistikler mevcut değilse de, memleket dahilinde yaptığımız seyahatler esnasındaki müşahedelerimiz ve bazı istihşal rakkamları ve sınaî istatistik, 1950 den sonraki devrede yukarıda izah edilen sebeplerle iç göçlerin daha belirli bir şekilde kırdan şehirlere doğru olmak üzere gelişmiş olduğu neticesini veriyor.

Başka vilâyetlerde doğanların coğrafi dağılışında 1950 de henüz belirli bir değişiklik meydana gelmemiştir. Bu devrede de başka vilâyette doğmuş olanların yerleşmek için

öteden beri tercih edilen 3 hattâ Seyhan'la 4 büyük vilâyete yönelmiş oldukları müşahede ediliyor. Bu devre zarfında adı geçen vilâyetler 80.000 civarında nüfuslanmışlardır. En fazla Ankara vilâyeti 33.000 ile başadır. Diğer mühim bir müşahede, başka vilâyette doğmuş olan nüfusun bahis konusu olan vilâyetler ile bunlara komşu olan vilâyetlerde toplanmış olmasıdır. Filhakika, Marmara, Karadeniz, Ege, İç Anadolu'nun kuzeyi ile güneyde Seyhan ve civarı olarak tesbit edilmiş olan Türkiye kesif nüfuslu sahaları Karadeniz hariç, iç göçlerin de yöneldiği bölgelerdir. Nitekim evvelki bölümlerde görüldüğü gibi Türkiyenin gerek tabiî, gerek beşerî ve iktisadî faktörler bakımından nüfuslanmaya en müsait sahaları olan adı geçen bölgeler bugün başka vilâyette doğmuş nüfusun hemen hemen tamamının yaşamakta olduğu sahalardır. Buralardaki başka vilâyette doğmuş nüfus bilhassa şehirlere toplanmıştır. Bu olay sanayi ve bütünü ile iktisadî gelişme ile şehirleşme aynı zamanda iç göçler arasındaki bağlantının canlı bir misali halindedir. Bu bahsi bitirmeden evvel iç göçlerin gelecekte takip etmesi muhtemel seyir hakkında düşünceler ileri sürülmek istenirse, kısaca denilebilir ki; gerek ziraî imkânlarımızın bilinen durumu, gerek iktisadî gelişimin devamı muvacehesinde iç göçler gittikçe artacaktır.

Bilindiği gibi, şehirleşme adı verilebilecek olan hâdise esas itibariyle kır nüfusunun şehirlere gelmesiyle vuku bulur. Türkiye'de bu hâdisenin değeri acaba nedir? Diğer bir deyişle Türkiye'de şehirleşme durumu ne halindedir?

Türkiye'de Şehirleşme

Esas itibarıyla sanayileşme ve meydana getirdiği hâdiselerle ilgili olan şehirleşmenin bilhassa sanayi faaliyetlerinin en evvelâ yer almış olduğu memleketlerde sür'atle geliştiği görülüyor. Nitekim, meselâ Almanya'da 1871 de şehir nüfusunun genel nüfustaki payı yüzde 36.1 iken, 1910 da yüzde 60.0'a, 1939 da ise, yüzde 69.9'a yükselmiştir. Aynı şekilde Fransa şehir nüfusunun genel nüfustaki payı 1851 de yüzde 25.5 iken, 1926 da yüzde 49.0'a 1946 da ise, yüzde 52.9'a yükselmiştir. Japonya'da şehirli nüfusunun genel nüfustaki nisbeti 1920 de yüzde 18.1 idi, 1940 da yani yirmi yıl sonra, yüzde 37.9 oldu. Bunun Japonya'nın sanayileşmesi ve topyekûn iktisadî kalkınması ile olan ilgisi açıktır. Filhakika 1870 de çalışan nüfusun yüzde 80'i ziraatte idi.

Almanya ve Fransa gibi 19 uncu asır sanayi inkılâbının başlıca gelişme sahaları olan memleketlerde, klâsik isimleriyle "Sanayi memleket" lerinde şehirleşme hâdisesi süratle inkişaf ederken, iktisadî yapıları esas itibarıyla ziraat olan memleketlerde şehirleşme umumiyetle ağır cereyan etmiştir (Tablo 4).

Sanayi memleketleri dışında şehirleşme olayının ağır cereyan etmekte olduğu memleketleri ikiye ayırmak kabildir; A. Ticarî karakterde ziraat yapılan memleketler, B. Geçim ziraati (Subsistence agriculture) nin hâkim faaliyet olduğu memleketler. Birincilerde

kuvvetli ve emin ziraat faaliyetleri ile ilgili geniş ticaret ve bilâhare sanayi faaliyetleri de gelişmiş ve gelişmekte olduğu için şehirleşme olayı ağır da olsa inkişaf kaydetmektedir. İkinci tip memleketlerde yer yer ticarî karakterde ziraat yapılan sahalar mevcut olmakla beraber, henüz kuvvetli iktisadî faaliyetler yer almamakta, dolayısıyla de şehirleşme sahasında belirli hareketler görülmemektedir. Birinci tip memleketlere misal olarak Arjantin ve Brezilya, ikinci tipe ise Hindistan, Cezaire gösterilebilir.

Diğer taraftan iş göçler kısmında da işaret edildiği gibi şehirleşmenin sanayileşme ile ilgisi olmadan da meydana gelebileceği müşahede edilmiştir. Filhakika; bilindiği gibi kırdan şehire olan akın, şehirlerde, hattâ bütünü ile memlekette sanayi, ekonomik gelişme başlamadan da olabilir. Ziraî istihsalin gelişen nüfusu besleyememe halinin, şehirdeki imkânların cazibesi kadar kırlardan şehirlere akına tesir ettiği muhakkaktır.

Yeryüzünde şehirleşme durumunun daha yakından tetkiki bizi şu müşahedelere götürür: Şehirlerde yaşayan nüfus miktarının genel nüfusun yüzde 20 sinin altına düştüğü, yeryüzünün en az şehirleşmiş olan bölgeleri Japonya hariç, güney ve güneydoğu Asya'dır. Bütün bu bölgelerde hâkim iktisadî faaliyet, yer yer ticarî karakterde ziraat, hattâ sanayi faaliyetleri mevcut olmasına rağmen *Geçim Ziraat*'idir.

Tablo 14
Table

Nüfusu 5000 ve daha fazla olan şehirler
Towns and Cities with more than 5000 inhabitants

Şehirler City	1955	1950	1945	1940	1935	Şehirler City	1955	1950	1945	1940	1935
<u>Adıyaman</u>	14.017	11.633	10.192	11.522	10.299	<u>Burdur</u>	19.235	14.865	14.377	14.603	13.633
<u>Besni</u>	11.452	10.500	9.154	8.826	8.184	<u>Bucak</u>	6.913	5.509	4.786	—	—
<u>Afyon-</u> <u>karahisar</u>	31.385	29.818	20.030	25.897	24.159	<u>Bursa</u>	131.336	103.812	85.919	77.598	72.187
<u>Bolvadin</u>	12.604	10.946	9.851	9.492	9.195	<u>Gemlik</u>	10.403	8.543	7.104	7.030	5.910
<u>Dinar</u>	7.040	5.613	—	—	—	<u>İnegöl</u>	19.262	16.696	15.165	13.740	13.079
<u>Emirdağ</u>	7.455	6.240	5.491	4.857	—	<u>Karacabey</u>	13.321	11.923	11.104	10.391	9.243
<u>Sandıklı</u>	8.110	8.004	7.937	6.879	8.155	<u>Mudanya</u>	5.925	5.824	5.624	4.823	5.030
<u>Şuhut</u>	5.179	4.952	—	—	—	<u>M. Kemal</u>	—	—	—	—	—
<u>Karaköse</u>	17.022	10.028	8.605	7.917	6.271	<u>Paşa</u>	16.867	15.210	14.943	13.919	14.798
<u>Doğubayazıt</u>	5.162	—	5.723	5.483	—	<u>Orhangazi</u>	4.912	—	—	—	—
<u>Amasya</u>	17.549	14.470	13.444	13.635	11.981	<u>Yenişehir</u>	8.702	7.966	7.257	6.950	7.103
<u>Gümüşhacıköy</u>	8.952	8.141	7.383	6.999	6.984	<u>Çanakkale</u>	16.074	11.824	22.869	24.621	11.495
<u>Merzifon</u>	20.012	15.257	16.037	13.301	13.058	<u>Biga</u>	8.767	7.967	8.182	7.351	7.480
<u>Ankara</u>	453.151	288.536	226.712	157.242	122.720	<u>Eceabat</u>	—	—	5.090	5.796	—
<u>Beypazarı</u>	7.419	5.913	5.357	5.268	5.757	<u>Ezine</u>	—	—	—	6.702	—
<u>Çubuk</u>	6.013	—	—	—	—	<u>Gelibolu</u>	12.481	9.893	16.496	12.713	6.637
<u>Kaman</u>	7.349	4.833	—	—	—	<u>Lapseki</u>	—	—	—	7.192	—
<u>Keskin</u>	5.920	5.013	—	—	4.798	<u>Çankırı</u>	18.084	14.108	14.680	10.235	9.774
<u>Kırıkkale</u>	27.071	15.750	14.496	11.484	—	<u>Artvan</u>	5.845	—	—	—	—
<u>Polatlı</u>	16.271	10.312	7.386	—	—	<u>Hopa</u>	4.848	—	—	—	—
<u>Ş. Koçhisar</u>	6.002	—	—	—	—	<u>Çorum</u>	25.827	22.833	20.307	22.776	20.151
<u>Antalya</u>	35.923	27.515	25.037	24.957	22.993	<u>Alaca</u>	5.336	—	—	—	—
<u>Alanya</u>	8.055	6.623	5.884	5.162	5.112	<u>İskilip</u>	10.925	9.908	10.344	10.039	10.698
<u>Elmalı</u>	5.167	4.990	5.217	5.572	—	<u>Mecitözü</u>	4.753	—	—	—	—
<u>Aydın</u>	27.706	20.161	18.504	17.732	15.086	<u>Osmancık</u>	5.559	—	—	—	—
<u>Bozdoğan</u>	4.883	—	—	—	—	<u>Sungurlu</u>	7.739	6.452	5.562	5.821	5.250
<u>Çine</u>	5.422	—	—	—	—	<u>Denizli</u>	29.934	22.017	20.162	19.461	17.345
<u>Germencik</u>	4.979	—	—	—	—	<u>Buldan</u>	10.287	9.843	9.761	8.335	7.649
<u>Karacasu</u>	5.353	4.908	—	—	—	<u>Güney</u>	6.311	6.226	5.818	4.989	5.049
<u>Nazilli</u>	31.386	25.106	18.986	16.478	12.005	<u>Sarayköy</u>	6.111	5.299	—	—	—
<u>Söke</u>	21.465	13.385	11.870	11.472	10.912	<u>Tavas</u>	7.501	7.055	7.110	6.932	6.764
<u>Balıkesir</u>	46.556	36.005	33.894	30.110	26.699	<u>Diyarbakır</u>	63.180	45.053	41.087	42.555	34.642
<u>Ayvalık</u>	16.755	13.101	13.650	12.286	13.088	<u>Ergani</u>	6.341	5.647	—	—	—
<u>Bandırma</u>	25.515	18.925	17.355	15.715	13.285	<u>Lice</u>	6.725	6.165	5.457	6.281	5.580
<u>Burhaniye</u>	6.775	6.362	6.802	5.619	5.598	<u>Silvan</u>	5.684	—	—	—	—
<u>Dursunbey</u>	5.042	4.856	—	—	—	<u>Edirne</u>	33.591	30.426	29.439	45.680	36.121
<u>Edremit</u>	17.829	12.700	12.847	10.501	12.556	<u>İpsala</u>	16.233	—	—	—	—
<u>Erdek</u>	6.178	5.704	5.040	7.387	—	<u>Keşan</u>	11.089	8.650	8.320	7.925	6.915
<u>Gönen</u>	9.609	9.983	9.930	9.061	9.687	<u>Uzunköprü</u>	15.465	12.188	9.616	13.500	9.460
<u>Susurluk</u>	10.068	6.701	6.147	4.833	5.559	<u>Elâzığ</u>	41.915	29.317	23.695	25.465	23.178
<u>Bilecik</u>	6.352	4.878	—	4.751	—	<u>Palu</u>	—	—	7.487	—	—
<u>Bozüyük</u>	8.227	7.630	7.582	6.937	7.873	<u>Maden</u>	6.714	5.461	—	—	—
<u>Pazaryeri</u>	5.240	5.128	—	—	—	<u>Erzincan</u>	26.664	18.043	12.573	12.096	16.144
<u>Bingöl</u>	7.114	—	—	—	—	<u>Erzurum</u>	69.499	53.353	50.875	47.613	33.104
<u>Bitlis</u>	14.022	11.137	10.779	12.002	9.994	<u>Aşkale</u>	5.615	—	—	—	—
<u>Bolu</u>	11.884	7.954	7.214	8.103	7.835	<u>Pasinler</u>	6.922	8'015	5.759	6.314	—
<u>Düzce</u>	12.810	10.203	8.759	7.123	6.476	<u>Eskişehir</u>	122.755	89.789	80.030	60.742	47.045
						<u>Sivrihisar</u>	6.257	6.615	6.722	6.498	6.119

Şehirler City	1955	1950	1945	1940	1935	Şehirler City	1955	1950	1945	1940	1935
<u>Gaziantep</u>	97.144	71.887	62.873	57.132	50.965	Yahyalı	7.564	6.346	6.109	5.248	5.372
İslâhiye	7.372	4.993	—	—	—	Yeşilhisar	6.482	5.812	5.193	4.763	—
Kilis	30.247	27.550	27.048	26.558	24.620	<u>Kırklareli</u>	19.312	14.557	14.412	32.232	20.891
Nizip	15.132	11.642	10.017	9.009	7.621	Babaeski	11.035	6.399	5.936	12.132	5.195
<u>Giresun</u>	15.260	12.507	12.431	16.273	13.967	Lüleburgaz	8.355	12.527	12.339	14.133	11.493
Bulancak	5.844	5.253	4.709	4.783	—	Vize	5.890	4.896	4.900	5.333	6.303
Şibin Karahisar	7.576	7.577	7.542	7.466	7.965	Demirköy	—	—	—	5.177	—
Tirebolu	4.961	—	4.923	—	—	İzmit	56.702	36.037	28.352	29.120	18.693
Bayburt	13.332	9.843	9.473	10.864	10.339	Gebze	5.839	5.066	—	—	—
<u>Antakya</u>	37.484	30.494	27.448	26.939	—	Gölcük	14.176	—	8.834	5.115	—
Dörtöyol	7.821	5.720	—	5.490	—	Kandıra	5.332	—	6.238	—	—
İskenderun	48.084	22.872	18.612	11.859	—	<u>Konya</u>	93.125	64.434	58.457	56.465	52.093
Kırıkhan	9.631	6.082	—	7.133	—	Akşehir	15.387	13.370	12.605	12.502	10.335
Reyhanlı	9.354	8.621	5.512	5.778	—	Cihanbeyli	4.790	—	—	—	—
Samandağı	11.197	9.175	8.303	8.252	—	Çumra	8.805	6.475	5.190	—	—
<u>Mersin</u>	51.251	36.463	33.148	30.007	27.620	Ereğli	24.098	18.545	15.729	12.561	9.544
Erdemli	5.173	—	—	—	—	Ermenak	7.498	6.920	6.713	5.988	6.745
Silifke	7.399	6.643	5.728	5.341	5.064	İlgın	6.384	5.530	—	—	—
Tarsus	39.622	33.704	28.829	27.643	24.382	Kadınhanı	6.003	5.153	—	—	—
<u>İsparta</u>	24.491	18.383	17.292	18.313	18.433	Karaman	17.209	13.476	12.460	12.489	9.060
Eğridir	6.500	5.762	5.739	5.641	5.773	Karapınar	9.682	7.423	6.168	5.532	4.869
Senirkent	7.848	7.331	7.094	6.253	6.299	Kulu	5.385	—	—	—	—
Yalvaç	9.274	8.182	8.249	8.497	8.347	Seydişehir	5.165	—	—	—	—
<u>İstanbul</u>	1.214.616	983.041	860.558	793.949	741.148	<u>Kütahya</u>	27.180	19.448	19.849	18.297	17.785
Çatalca	5.534	—	22.141	10.021	4.837	Gediz	7.303	5.874	5.866	6.128	5.549
Kartal	6.425	5.301	14.842	—	—	Simav	5.615	5.121	5.180	5.519	5.853
Yalova	6.623	—	—	—	—	Tavşanlı	9.702	7.801	6.404	5.138	5.355
<u>İzmir</u>	286.310	227.578	198.396	183.762	175.923	Malatya	64.880	48.621	41.530	36.292	27.296
Bayındır	10.693	10.730	9.931	9.529	9.647	Arapkir	6.454	6.739	6.684	6.843	6.810
Buca	—	—	10.815	9.835	9.016	Darende	6.647	6.471	6.182	6.688	6.663
Bergama	18.085	16.419	16.351	14.569	14.837	<u>Manisa</u>	45.484	32.240	32.079	37.623	30.877
Bornova	—	—	10.624	9.291	14.757	Akhisar	30.156	23.732	23.799	22.739	21.192
Dikili	4.755	—	—	—	—	Alaşehir	11.537	10.719	8.883	8.198	8.375
Karşıyaka	—	—	—	—	—	Demirci	7.664	6.501	6.132	5.594	5.948
Kınık	6.346	5.512	4.906	4.720	—	Kırkağaç	9.438	8.981	8.696	12.253	8.654
Kuşadası	6.413	5.915	5.442	5.765	5.846	Kula	7.665	8.566	9.180	8.751	8.613
Menemen	14.323	11.252	10.572	12.634	13.377	Salihli	18.043	13.270	10.630	9.975	9.127
Ödemiş	25.560	22.646	20.088	20.438	20.732	Soma	9.924	7.521	6.325	4.864	—
Seferihisar	—	—	4.975	5.438	—	Turgutlu	27.424	24.916	22.713	22.932	21.676
Tire	23.721	22.117	21.953	21.495	20.461	<u>Maras</u>	44.306	34.641	33.104	27.744	29.402
Torbali	6.639	6.038	4.851	—	—	Afşin	5.817	5.165	—	—	—
Urla	10.969	10.403	10.206	10.330	9.961	Elbistan	8.536	7.547	6.655	7.000	6.365
<u>Kars</u>	30.920	21.130	22.360	24.755	28.059	Mardin	24.338	19.354	18.522	23.270	22.517
Ardahan	6.594	4.789	6.182	5.095	—	Cizre	5.518	5.425	—	5.575	5.485
Iğdır	9.646	6.148	6.634	6.682	5.411	Derik	5.561	—	—	—	—
Kağızman	7.806	6.148	6.634	6.682	5.411	Midyat	8.106	8.106	7.660	9.475	7.519
Sarıkamış	17.566	8.086	10.513	15.279	7.708	<u>Muğla</u>	12.081	10.612	12.319	13.370	10.983
<u>Kastamonu</u>	15.695	13.597	13.869	13.667	13.791	Bodrum	4.897	4.701	4.963	5.825	—
İnebolu	5.602	—	—	—	5.085	Fethiye	5.582	—	—	—	—
Taşköprü	4.836	—	—	—	—	Milâs	10.145	8.930	8.853	8.932	8.083
Tosya	11.963	11.676	10.784	9.882	10.048	<u>Muş</u>	10.487	7.050	5.040	5.681	5.158
<u>Kayseri</u>	81.127	65.488	57.864	52.467	46.131	<u>Neveşehir</u>	16.820	15.054	15.563	14.112	14.135
Bünyan	6.213	5.422	5.175	—	—	Ürgüp	—	—	—	5.077	—
Develi	11.662	11.127	11.362	10.885	10.100	Avanos	5.444	5.174	—	—	—
İncesu	5.605	4.778	—	—	—						

Şehirler City	1955	1950	1945	1940	1935	Şehirler City	1955	1950	1945	1940	1935
Kırşehir	16.606	14.034	13.783	13.336	14.052	Suğehri	5.215	4.934	—	—	—
Niğde	14.693	12.457	11.855	13.835	12.394	Şarkışla	5.301	—	—	—	—
Aksaray	14.363	10.966	9.558	9.144	8.344	Zora	6.627	6.674	6.109	7.824	5.947
Bor	12.235	11.240	10.665	10.598	9.323	Tekirdağ	17.804	15.696	14.780	17.081	20.354
Ordu	14.962	11.668	10.346	10.192	10.115	Çorlu	17.025	11.325	12.394	16.979	11.796
Fatsa	5.860	5.025	—	—	—	Hayrabolu	6.566	5.216	—	5.618	5.293
Ünye	9.234	8.735	6.832	6.635	5.780	Malkara	6.563	5.971	5.416	—	5.226
Rize	17.868	15.067	14.186	15.036	14.717	Tokat	26.716	21.666	20.078	21.447	21.261
Çayeli	7.397	6.348	6.084	—	—	Erbaa	8.537	7.034	6.185	6.637	6.951
Adapazarı	55.116	35.581	29.386	25.793	24.839	Niksar	8.459	7.557	6.942	6.655	6.647
Hendek	7.717	6.644	5.688	4.925	4.932	Turhal	13.228	9.513	8.110	6.043	5.687
Samsun	62.648	44.019	38.725	37.216	32.482	Zile	21.399	17.103	16.269	14.873	15.168
Alaçam	5.970	5.358	—	—	—	Trabzon	42.273	33.990	29.824	32.789	29.682
Bafra	17.588	13.822	11.309	10.947	10.260	Akçaabat	5.417	5.124	—	—	—
Çarşamba	10.418	9.529	8.010	7.414	7.062	Urfa	48.013	38.635	36.356	35.266	31.721
Havza	6.425	5.077	—	—	—	Birecik	10.421	11.064	10.790	10.445	9.659
Lâdik	5.042	5.099	4.844	—	—	Siverek	21.147	17.926	17.264	16.711	15.137
Terme	5.876	—	—	—	—	Sürüç	5.993	—	—	—	—
Vezirköprü	6.873	6.171	5.497	5.621	5.624	Viranşehir	5.096	—	—	—	—
Adana	172.465	117.642	100.780	88.119	76.473	Uşak	23.366	19.636	18.779	18.149	17.557
Ceyhan	23.284	17.864	13.125	10.007	10.177	Karahallı	4.935	—	—	—	—
Kadirli	7.194	4.751	—	—	—	Van	17.408	13.664	14.266	11.785	9.362
Kozan	11.382	7.844	6.821	5.672	5.040	Erciş	7.550	5.535	4.754	4.715	—
Osmaniye	19.701	13.004	10.498	8.988	8.584	Yozgat	14.784	11.885	11.576	14.913	13.661
Siirt	20.895	15.580	16.210	17.086	—	Boğazlıyan	6.025	5.187	—	—	—
Şirnak	—	—	—	5.033	—	Yerköy	5.926	—	—	—	—
Sinop	7.306	5.780	4.995	4.838	4.872	Zonguldak	46.902	35.722	32.978	27.972	29.603
Boyabat	6.412	5.407	—	—	—	Bartın	10.057	9.789	8.740	8.226	8.825
Sivas	66.350	52.234	44.856	41.730	33.890	Ereğli	7.880	7.135	6.360	5.415	5.843
Divriği	7.026	6.254	6.804	8.101	5.910	Karabük	15.558	9.778	10.682	6.825	—
Gemerek	5.155	—	—	—	—	Kozlu	—	—	14.122	5.310	7.548
Gürün	5.098	—	—	—	—	Safranbolu	6.051	5.388	5.164	5.327	5.571

Genel nüfusta yüzde 20 - 40 arasında şehirli nüfusu nisbetiyle yeryüzünün orta değerlerde şehirleşmiş bölgeleri Tropikal Lâtin Amerika, Afrika'nın kuzey ve güney uçları, İspanya, Norveç, Finlanda, Polonya, Balkan memleketleri ve Türkiye'dir.

Oldukça kuvvetli bir şekilde şehirleşmiş sahalar gelince, bunlar Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Sovyet Rusya, Çekoslovakya, Fransa, İsveç, İtalya ve Hollanda da bulunmaktadır. Şehirleşmenin çok gelişmiş olduğu memleketler (yüzde 60-80) Almanya, Belçika, İsviçre ve Avusturya'dır.

İngiltere yüzde 80'i bile geçen şehirli nüfusu ile Dünya'da şehirli nüfusunun en fazla gelişmiş olduğu memleketlerden biridir³⁰.

³⁰ Yeryüzünde büyük şehir yerleşmelerinin adet ve dağılımları kabaca şöyledir: 1950 de bütün dünyada

Türkiye'de şehirleşme

Şehirleşme diğer bir deyişle şehirli nüfusunun artışının esas itibariyle şehirlere gelen-

800 kadar, nüfusu 100.000 ve daha fazla olan şehir vardı. Bunun 365 adedi Avrupa'da, 232 adedi Asya'da, 132 adedi de Kuzey Amerika'da idi. Asya kıtasının oldukça çok sayıda büyük şehire sahip olması ilk bakışta bu kıtanın oldukça kuvvetli bir şekilde şehirleşmiş olduğu fikrini verirse de kıtanın geniş nüfus toplulukları hatırlanırsa, durumun böyle olmadığı ortaya çıkar. Diğer taraftan Avustralya nüfusu 100.000 ve daha fazla olan sadece 6 şehire sahip olmasına rağmen, şehirleşmenin çok gelişmiş olduğu bir kıta halinde karşımıza çıkar.

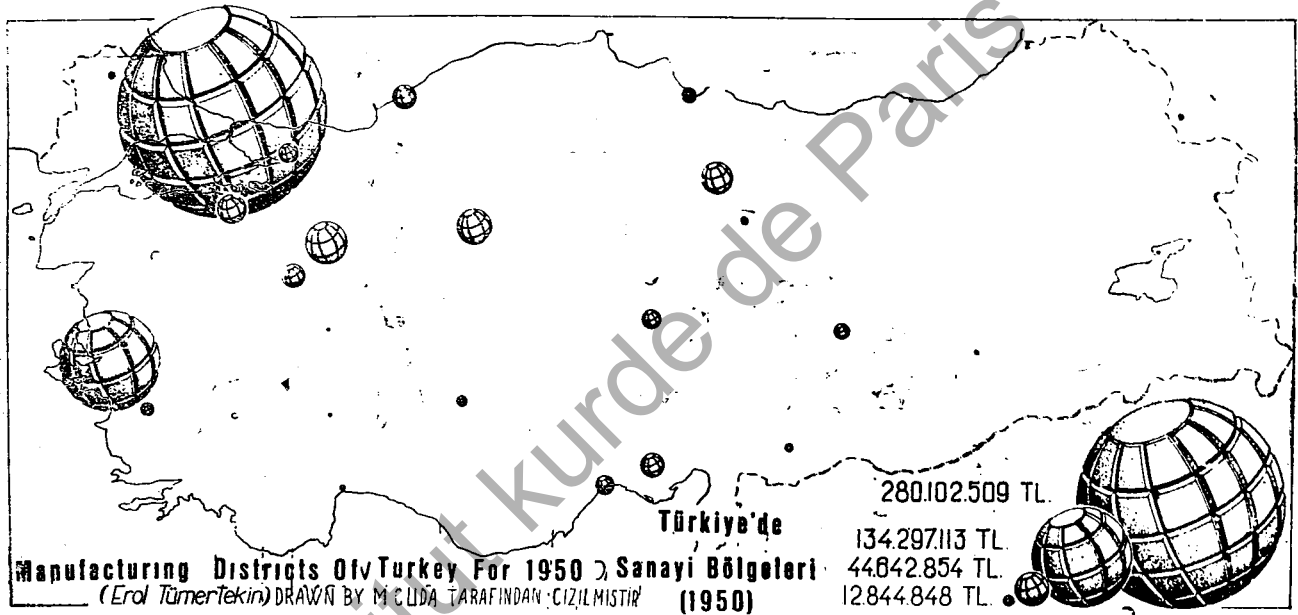
Büyük şehir adedi bakımından memleketler arasında birincilik Amerika Birleşik Devletlerindedir (106), bu memleketi Sovyet Rusya (89), İngiltere (66), Japonya (64), Hindistan (57), Almanya (55) ve Çin (33) takii peder.

lerle meydana geldiği bilinmektedir. Şehir nüfusu artışında baş rolü oynayan dışardan gelenlerin menşei iki türlü olabilir. Filhakika bunlar: a - Memleketin başka şehirlerinde veya kırlarında doğmuş olabilirler. b - Veya yabancı memleketlerden gelebilirler.

Türkiye'de şimdiye kadar şehirleşme olayının tetkikine girişenler olmuştur. En yenisini 1945 sayımına ait neticelerle çalışıldığı bu etüdlerde hemen münhasıran Türkiye'de şehirli nüfuslarının sayım devreleri arasında uğradığı değişiklikleri tesbite yönelerek bazı

tiyaçların değişmesi değil, daha ziyade zirai gelirleri tamamlayıcı bir kazanç arzusudur.»

Sarç'ın 1945 sayım neticelerini tetkik ile vardığı bu neticeler şayanı dikkattir. Müellifin Türkiye'de şehirleşmenin henüz çok yavaş cereyan etmiş olduğu hakkındaki müşahadesi yerindedir. Filhakika 1945 yılı Türkiye'de nüfus hareketleri bakımından son 28 yılın en durgun beş yıllık devresine isabet etmektedir. Gerek bu husus, gerekse iç göçlerin sebepleri hakkında bundan evvelki bölümlerde müşahade ve fikirlerimiz açıklanmıştır. Burada

Şekil
Figure 37

neticelere varmağa çalışılmıştır. Bunlardan en etraflı etüdü yapmış bulunan Sarç şehirleşme hakkında şu mütalâalarda bulunuyor:

«Türkiye'de köyden şehire doğru bir hareket varsa da bu hareket bazı özellikler arz etmektedir. Evvelâ genel olmayıp, ancak muayyen şehirlere yönelmiş bulunmaktadır.. Şehirleşme, anlaşılın, henüz umumiyetle hayat tarzını değiştirmek arzusundan doğmamakta ve şehire köy hayatından bıkkıldığı, konforu ve eğlenceleri ile şehir hayatı özlenildiği için gidilmemektedir. Saik ve sebep gö-

rüldüğüne göre, zevkin hayat görüşünün ihmünhasıran şehirlerin inkişafıyla ilgili bazı müşahadeler ve fikirler belirtilecektir.

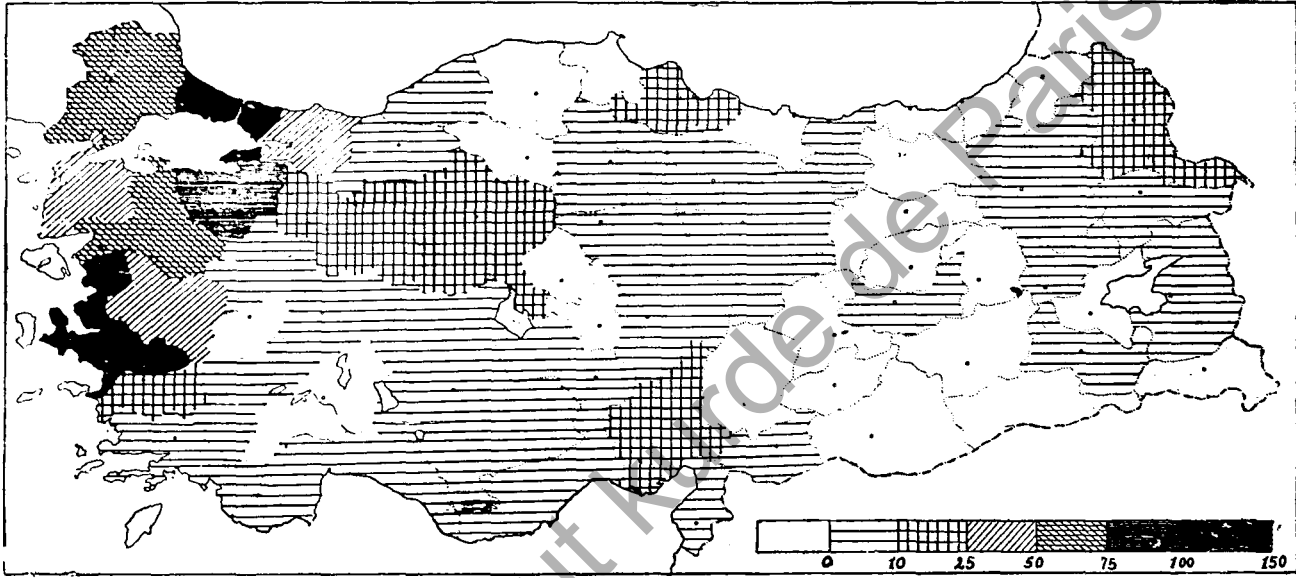
Tablo 14 de görüldüğü gibi Türkiye şehirlerinde bilhassa 1945 den itibaren dikkate değer bir nüfus artışı vuku bulmuştur. Tabloyu yakından tetkik Türkiye şehirlerindeki büyümede; a) 5.000 ve daha fazla nüfusu olan şehirlerde artış, b) 5.000 den az nüfusa sahip olup da "Şehir" vasfına haiz olmayan yerleşme yerlerinin nüfuslarının 5.000 i aşması ile şehirler arasına katılması ile iki şekilde ol-

maktadır. Bu suretle tâbir caiz ise 'Türkiye'de şehirleşmede derinliğine ve genişliğine olmak üzere iki tip olay müşahede edilmektedir.

Filhakika bir yandan, eskiden beri büyük şehir karakterlerinin teessüs etmiş olduğu yerleşme yerlerinde nüfus gittikçe artarken diğer taraftan şehir miktarına da yeni ilâveler olmaktadır.

Türkiye'de eskiden beri kuvvetli şehir yerleşmelerinin mevcut olduğu sahalar Marmara, Ege, bilhassa kuzey kenarı ile İç Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgesidir. Bunlara Güney Doğu bölgesi de katılabilir. Bura-

lerde de %50-60 hattâ %100 artışlar vuku bulmuştur. Fakat bölgede yerleşme yerlerinin aslında az nüfusa malik olmaları bunların %100 lük artışlar kaydetmelerine rağmen henüz büyük şehirler arasına girmeğe imkân vermemiştir. Diğer taraftan gerek Doğu Anadolu, gerekse İç Anadolu ve hattâ bütünü ile Türkiye şehirlerinde artışlarda Türkiye'nin diğer vilâyetlerinde doğan nüfus miktarının büyük rol oynamaması şehirlerin kısmı azamında büyümenin bizzat şehrin merkezini teşkil ettiği vilâyet içindeki yerleşmelerden (çoğu kır yerleşmelerden) gelen nüfusla meydana gelmesindedir. (Tablo 9, 10 ve 11 de

Yabancı menlekte doğmuş olan nüfus dağılışı (1000 olarak)

Şekil 38
Figure

Distribution of Foreign - Born Population by Provinces (vilâyet), (1000)

da belirtmek gerekir ki şehirlerin inkişaf etmiş bulunduğu bu bölgelerde mevcut şehirlerde kuvvetli nüfus artışları ancak 1945, bilhassa 1950 den sonra vukua gelmiş ve bölgeler de yukarıda belirttiğimiz karakteri kazanmışlardır. Bu arada Doğu Karadeniz bölgesinde şehirlerde büyümenin ağır cereyan etmesine mukabil İç Anadolu bilhassa Güney ve Doğu Anadolu'da şehirli nüfusu çok artmıştır. Doğu Anadolu'daki artışlarda daha ziyade evvelce 5.000 den az nüfusa sahip olan yerleşmelerin nüfusları 5.000 i geçerek şehir haline gelmişler, diğer taraftan nüfusları bilhassa 10.000 - 20.000 arasında olan yerleşme-

bu husus tetkik edilebilir.)

Bununla beraber şehirlerin Türkiye'de, doğdukları vilâyetler dışında yaşayan nüfusun büyük bir kısmını çekmiş olduğu anlaşılır. Vilâyetlerde her 1000 kişiye düşen, başka vilâyetlerde doğmuş nüfus sayısına göre çizilmiş haritalarda bu husus oldukça açık bir şekilde görülmektedir. Nitekim (Şekil 31, 32, 33 ve 34) de görüldüğü gibi başka vilâyetlerde doğanlar 1935-1945 arasında bilhassa başlıca büyük şehirlerimize gelmişlerdir. Askerî sebepler hariç, bu hareketin, şehirlere, bilhassa büyük şehirlere doğru olmasının sebebinin evvelce zikredilen, bu şehirlerdeki iktisadî bilhassa sınaî

faaliyetlerde aramak lâzımdır (Şekil 31 ve 32). görüldüğü gibi Türkiyede başka vilâyetlerde doğanların diğer vilâyetlerin kır yerleşmelerine gitmeleri, nispetlerden de belireceği üzere ehemmiyetsizdir. Ancak bazı ziraî sahalara ve bilhassa büyük şehirlerde sınaî tesislerin gelişmiş olduğu banliyöler başka vilâyette doğmuş olan nüfusu çeken kır yerleşmelerinin bulunduğu sahalardır. Bu müşahedeler Türkiyede şehirleşmenin gelişmekte olduğu sahalara ile sanayi faaliyetlerinin kesafet peydah ettiği bölgeler arasındaki bir yakınlığa dikkati çekiyor. Şekil 36 ve 37 görüldüğü gibi Türkiyede sanayi faaliyetlerinin geliştiği başlıca saha Marmara, Ege, İç Anadolu'da bazı şehirlerle, güneyde Seyhan, Gaziantep ve Hataydır³¹.

1950 Sanayi sayımının verdiği donelerle müşahedesi kabil olan bu durumun Türkiyede şehirlerin gelişmesiyle yakinen ilgili olduğu görülmektedir.

Bu mevzu ile ilgili harita ve tabloların tetkiki Türkiyede bilhassa 1950 den itibaren kuvvetlenen bir şehirleşme hareketinin başlamış olduğu neticesine varılıyor. Şehirleşmeye sebebiyet veren faktörlerin de inkişafı ile devam etmekte olan bu hareketin müteakıp sayım neticelerinde tespit edileceği bedihidir.

YABANCI MEMLEKETLERDE DOĞMUŞ OLANLAR

Türkiyeye muhtelif devirlerde gelerek yerleşen Türkiye dışında doğmuş olan Türkler ile yabancı uyrukların Türkiye nüfus dağılışı tipinin meydana gelmesinde rolleri vardır.

Bu hususta mevcut malûmat 1935 ile 1945 e aittir. Bu yıllara ait sayım neticelerine göre, tablo 12 ve 13, 1935 de yabancı memle-

³¹ TUMERTEKİN, Erol: "Türkiye Sanayinin Dağılışı". Structure and distribution of the Manufacturing industries in Turkey, Türk Coğrafya Dergisi, yıl XIII, sayı 17, Revue de Géographie Turque; Année XIII, No. 17, s. 20-52.

kette doğmuş Türklerle yabancı uyruklu olarak 938.884 kişi vardı. Bu miktar 1945 de 827.147 ye düşmüştür. Esas itibariyle 19. asrın başından itibaren Osmanlı İmparatorluğunun Balkanlardaki devamlı mağlûbiyet ve geri çekilmeleriyle ve Rusyanın Kırım ve Kafkas bölgesinde yaşayan Türk asıllı nüfus toplulukları üzerindeki tazyiki neticesi³² ana yurda göç edenlerden ibaret olan bu nüfusun evvelce çok daha fazla olduğu bilinmektedir. I. Cihan Harbinden sonra da ağır bir şekilde devam eden bu göçlerle gelen nüfus tabii olarak azalmağa yüz tutmuştur. Ancak bilindiği gibi 1950 - 1951 de 250.000 kişilik bir kütle daha Bulgaristandan Türkiyeye intikal etmiştir³³. Bu karakterdeki göçler halen küçük ölçüde olarak devam etmektedir.

Mevzu bahis nüfus kütesinin dağılışına gelince; (Şekil 38) bilhassa Marmara, Trakya, Ege bölgesi ile kısmen İç Anadolu'nun kuzey kenarının bu nüfusa melce olduğu görülmüyor. Bu bölgeler dışında münferit sahalarda halinde Samsun, Kars ve Seyhandaki kesafet dikkati çekmektedir. Bu suretle yabancı memlekette doğmuş olanların Türkiyenin esas itibariyle kıyı ve kıyılara yakın sahalarda yerleşmiş oldukları müşahede edilmektedir. Bu sahalarda mevzu bahis nüfus kütlelerinin coğrafi menşelerine en yakın ve aynı zamanda coğrafi şartların çok benzer şartlar arzettiği sahalarda bilhassa enteresandır. Bu husus Karsta da aynen müşahede edilmektedir.

³² TUNÇDİLEK, Necdet: "Eskişehir bölgesinde yerleşme tarihine toplu bir bakış". İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt XV, sayı 1-4. s. 13 - 15.

GÖZAYDIN, Etem Fevzi: Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri, İstanbul, 1948, s. 71-97.

³³ TANOĞLU, Ali: "Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketi". İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Mecmuası, cilt 14, Ekim 1952 - Temmuz 1953, No. 1-4, s. 129-161.

"The Recent Emigration of the Bulgarian Turks. Review of the Geographical Institute of the University of Istanbul, International Edition, 1955, number 2, pp. 3-36.

Netice

Türkiye nüfusunun başlıca meselelerinin coğrafi bir tetkike tâbi tutulduğu etütte varılan neticeler şu şekilde hülâsa edilebilir:

1 — Türkiye, nüfusu devamlı olarak artan bir memlekettir. 1927 - 1955 arasındaki 28 yıllık devrede %76 değerinde bir artışla nüfusu 10.463.508 kişi artmıştır.

Artış devamlı olmakla beraber, muntazam cereyan etmemiştir. Nitekim 1927 - 1935 arasındaki 8 senelik devrede %18.4 değerinde bir artış, 1935 - 1940 arasında %10.3, 1940 - 1945 arasında %5.4, 1945 - 1950 arasında %11.4, nihayet 1950-1955 arasında ise %15.1 değerinde bir artış kaydedilmiştir. II. Cihan Harbine tekabül eden bir azalma ve bilhassa harbin hitamını takip eden yıllarda bariz bir artma temayülü dikkati çekiyor.

II. Cihan Harbinin meydana getirdiği hemen bütün dünya memleketlerinde de nüfus artışı üzerinde müşahede edilen menfi tesirler dolayısıyla artış hızının düşmesi Türkiye'de de kaydedilmiştir. 1950 den sonra nüfus artışındaki hızlanma ise, gene demografinin umumi prensipleri ile ilgilidir. Filhakika, harbi takiben bir çok memleketlerde iş sahalarında harbin sebebiyet verdiği durgunluğun zail olması iktisaden tamamen inkişaf etmemiş memleketlerde de yeni gelişme hareketleri dolayısıyla nüfus artışının hızlandığı bilinmektedir. Türkiye nüfus artışı seyri, büyük sanayi ve bütünü ile iktisadî gelişmelerin id-

rak edilmesiyle 19. asır içinde hemen bütün Avrupa memleketlerinde vukua gelen ve bilhassa diğer bir çok memleketlere intikal eden nüfus artış olayını hatırlatıyor. Bu müşahede, diğer taraftan Balkan memleketleriyle Türkiyenin Asya komşularının da nüfus artışında benzer seyrin vukua gelmiş olması Türkiyenin yer aldığı sahanın yeryüzünün nüfusu halen sür'atle artan bir bölgesi olduğunu gösteriyor. Mevzuubahis bölge, gerek ziraat sahasında ıslahat, gerek sanayileşme hareketleri dolayısıyla hayat seviyesi ve sıhî şartların v.s. ile nüfus artışı için müsait şartlara sahip oluyorlar. Bu durum, yani nüfus artışının ilerki yıllarda daha da sür'atleneceğini tahmin güç değildir. Filhakika; Balkan memleketleri ve bir çok Orta Doğu memleketleri gibi Türkiyede de ziraî ve sınaî sahadaki gelişmenin olgunlaşması sebebiyle, belli başlı eski sanayi memleketlerinde bilhassa bu asrın başından beri kaydedilen nüfus azalması hali uzun bir müddet için bahis mevzuu değildir.

Türkiye nüfusunun halen $\frac{3}{4}$ ünü kır nüfusu meydana getirmektedir. Çalışmamızda kır ve şehir yerleşmeleri arasında hudut olarak 5000 miktarı alınarak nüfusu 5000 ve daha fazla olan yerleşmeler şehir kabul edilmiştir. Bilindiği gibi, bu sınır rakkamı muhtelif memleketlerde 100 ilâ 40.000 nüfus arasında değişmektedir. Muayyen bir yerleşme nüfusun bütün memleketler için tek bir kriter olarak alınmamasının sebebi şüphesiz hemen her

memleketin iktisadî ve sosyal yapısının farklı olmasındandır. Türkiye'de resmî istatistiklerin 2.000 nüfusu esas almalarına mukabil, araştırmacılar 10.000 (Reuter), 5.000 (Tümer- tekin) ve 3.000 (Louis, Darkot) gibi miktarlar kullanılmıştır. Biz 50.000 e yakın bir miktarda yerleşme yeri mevcut olan Türkiye'de nüfusu asgarî 5.000 olan yerleşmelerde şehir karakterinin teessüs etmiş veya etmekte olduğu, hiç değilse, kır ekonomisinin tamamen hâkim olmadığı, sâkinlerinden büyük bir kısmının toprakla ilgisinin azalmış, iş bölümünün başlamış bulunduğu yerleşmeler telâkki ediyoruz.

Türkiye'de şehirli nüfusu (Urban population) miktarında en belirli artış 1950 - 1955 devresinde meydana gelmiştir. Filhakika: 1935 de %20,2 olan şehirli nüfus nisbeti 1940 da 21,3, 1945 de 21,5, 1950 de 22,0, nihayet 1955 de 25,5 e yükselmiştir.

2 — Türkiye nüfusunun coğrafi dağılı- şına gelince: Vilâyetlerde kilometre kareye düşen nüfus esasına göre tertip edilen haritalarda şu hususlar müşahede ediliyor.

Türkiye nüfus dağılışı elimizdeki imkân- lara göre en eski durumu gösteren 1927 de Türkiyenin kesif nüfus bölgelerinin esas iti- bariyle Akdeniz hariç, kıyılara inhisar ettiği, seyrek nüfuslu sahaların ise İç Anadolu ku- rak sahaları ile Doğu Anadolu dağlık kısım- larına isabet ettiği görülür.

Müteakip yıllarda, bir yandan Marmara, Ege, Karadeniz bölgelerinde kesafetin arttığı, diğer taraftan İç Anadolu kuzeyinde Ankara ve Eskişehir ile güneyde Seyhan ve İçel, Ga- ziantep kesiminde yeni kesafet sahalarının ge- liştiği müşahede ediliyor. Bu arada genel nü- fus miktarının artışına paralel olarak bütün Türkiye vilâyetlerinde kilometre kareye düş- en nüfus miktarında artma kaydedilmiştir. Her şeyden evvel bir ziraat memleketi olan Türkiye'de nüfusun coğrafi dağılışının birin- ci derecede tabii âmillerle bilhassa avarız ve iklim şartlarıyla ilgili görülüyor.

3 — Gerek genel nüfus artışında, gerek Türkiye'nin kesif nüfuslu ve seyrek nüfuslu sahalarındaki rolleri bakımından kır ve şehir

nüfuslarının ayrı ayrı tetkiki faydalı neticeler veriyor.

1927 de Türkiye nüfusunun %79,8 i kır nüfusu teşkil etmesine mukabil, aynı yıl mem- leketin büyük bir kısmında nüfusun %90 - 100 ü kır nüfusu idi. Nitekim, bu yıl kır nü- fusunun az olduğu 2 vilâyet vardı: İstanbul %19 kır nüfusu, İzmir %56 kır nüfusu. Bu durum kır nüfusu hâkimiyetini açıkça orta- ya koymaktadır. Kır nüfusunun kesafet pey- da ettiği sahalar bilhassa Doğu Karadeniz böl- gesindedir.

1955 e kadar kır nüfusu coğrafi dağılışın- da Karadeniz bölgesindeki azalma hariç, mü- him bir değişiklik husule gelmemiştir.

Şehirli nüfusu dağılışına gelince: Her şeyden evvel yüksek şehirli nüfusu nispetleri- nin mevcut olmadığı görülüyor. Filhakika: en yüksek nispetlere erişilmiş olan 1955 de bile, sadece İstanbulda şehirli nüfusu nispeti %84 idi. Bu nispeti büyük bir ara ile İzmir takip etmektedir (%46).

Bu duruma göre, şehirli nüfusu addedile- bilecek olan nüfus miktarları memleketin muayyen şehirlerine inhisar etmiş bulunuyor.

Nitekim, 1955 de 6.114.000 olan şehirli nüfusu, 2.610.000, yani hemen hemen yarısı İstanbul, İzmir, Ankara, Konya ve Adana'da toplanmış bulunuyor.

4 — Gerek genel nüfus, gerekse kır ve şehir nüfusu ünitelerinin ayrı ayrı dağılış tiplerinde (distribution pattern) 1927 den iti- baren vuku bulan değişiklik tesbit edildikten sonra Türkiye yine genel nüfusun, kır ve şe- hir nüfusunda artış bakımından muhtelif böl- gelerin durumunun incelenmesine geçilmiş- tir. Diğer bir deyişle; Türkiyede nüfus artı- şının coğrafi dağılışı incelenmek istenmiştir.

1935 deki nüfus miktarları 100 addedile- rek müteakip sayımlarda tesbit edilen mik- tarların 1935 e nisbetlerinin hesap edilerek haritaya geçirilmesi, nüfus artışının dağılışı hakkında şu belli başlı müşahedelerin yapıl- masına imkân vermiştir:

Türkiye genel nüfusu 1935 - 1940 ara- sında heyeti umumiyesiyle %10,3 kadar art- mışsa da, bu devrede Türkiye vilâyetleri ara-

sında nüfusları %40 ilâ 50, hattâ %60 değeri-
rinde artanlar vardır. Diğer taraftan nüfusu
hiç artmayan veya %10 ilâ 15 değerinde nü-
fus kaybına uğrayan vilâyetler de vardır.

1940 - 1945 de muhtemelen askerî bir-
liklerin baş rolü oynadığı vilâyetler nüfus ar-
tış nispetlerinde büyük bir hercümercin vu-
kua gelmiş olduğu görülüyor.

Nüfus artışının coğrafi dağılışında har-
bin, dolayısıyla askerî birliklerin hemen he-
men hiç rol oynamamış olduğu 1950 ilâ 1955
arasındaki devrenin tetkikiyle nüfus artışı ba-
kımından belirli farklı bölgelerin müşahe-
desi Türkiye'de bölgeler arasında bir takım
nüfus aktarmalarının "iç göçler" in mevzu-
bahis olabileceği fikrini veriyor. Bu fikir kır
ve şehir nüfusundaki artış nisbetlerinin dağı-
lışının tetkikiyle daha da kuvvetleniyor. İç
göçler ve şehirleşme meseleleri etüdün son
kısımında incelenmiştir.

Memleketimizde henüz doğrudan doğru-
ya iç göçlere ait istatistikler tertip edilme-
mektedir. Ancak bazı sayım neticelerinde her
vilâyette yaşayan başka vilâyette doğmuş olan-
ların miktarı mevcuttur. 1935 yılında Tür-
kiye'de doğdukları vilâyetler dışında yaşayan
1.104.177 kişi vardı. Esas itibariyle Türkiye-
nin belli başlı üç vilâyetinde toplanan (İstan-
bul, Ankara ve İzmir) bu nüfusun 1945 de
1.347.402 ye yükselmiş olduğu görülüyor. Bu
duruma göre Türkiye'de 1935 ile 1945 ara-
sındaki devrede 243.225 kişinin doğdukları
vilâyetleri terketmiş oldukları görülüyor. Asıl
mühim çoğalma 1945 - 1950 arasında vuku
bulmuştur. Filhakika evvelki 10 yıllık devre-
de doğdukları vilâyetler dışında yaşayan nü-
fusa 243.225 kişi katılmışken 1945 - 1950 ara-

sındaki 5 yıllık devrede 344.528 kişi eklenmiş-
tir. Beş yılda bu miktarda bir nüfusun hare-
keti mühimdir. Bu devrelerde Türkiye'de iç
göçler bakımından mühim bir devrenin baş-
lanmış olduğuna işaret sayılabilir.

Bu devrede de bilhassa belli başlı büyük
şehirlerin nüfus topladıkları görülüyor.

Türkiye'de bilhassa kırlardan şehirlere
doğru vuku bulmakta olan göçlerde sonuncu-
su esas itibariyle İkinci Cihan Harbinden son-
ra kuvvetle tesir etmeye başlayan iki faktö-
rün tesiriyle vuku bulmaktadır. Birincisi
Türkiyede ziraate müsait toprakların az olu-
şudur. Filhakika ilgili haritada görüldüğü gi-
bi Türkiye'de Km² ye 600 den fazla ziraî nü-
fusun düştüğü yerler vardır. İkinci Cihan
Harbinden sonra toprak dağıtımı, traktör ve
sair ziraî aletler ithaliyle girişilen ziraî islahat
hareketlerinin de toprak azlığı sebebiyle kır-
lardan ayrılma sebebini ortadan kaldırdığı
söylenemez. Diğer taraftan münakale imkân-
larının düzelmesi ve sanayiın inkişafı, şehirle-
rin çekici kuvvetini arttırmıştır. Bu bakımdan
Türkiye bilhassa 19 uncu asır içinde sanayi-
leşme dolayısıyla kır nüfusunun şehirlere akın
etmiş olduğu memleketleri hatırlatıyor.

6 — Türkiye'ye muhtelif devirlerde ge-
lerek yerleşen yabancı uyruklu Türklerin ve
yabancıların da Türkiye nüfus dağılış tipinin
meydana gelmesinde rolleri vardır. 1950 den
itibaren yeniden ehemmiyet kazanan bu nü-
fus hareketleri ağır bir tempoda hâlâ devam
etmektedir.

Adı geçen nüfus kütlesi memleketin bil-
hassa Marmara, Trakya, Ege bölgesiyle İç
Anadolunun kuzey kenarına yerleşmiş bulu-
nuyor.

Institut kurde de Paris

Summary

First published work in Turkey connected with population was limited a) to studies by economists and statisticians aiming to emphasize the demographic characteristics of the population, b) to studies by some scholars evaluating the increases in population between census periods, and c) to the efforts to bring to light the regions of density by means of maps.

Selen's map of 1955 showing the distribution of population is practically the only published one in Turkey. In this map, where the population per square kilometer is shown with figures, and places with a population of over 5000 with circles proportionately wider, the distribution of population is seen fairly clearly. But as Selen points out, a map representing the actual distribution of population needs a different method of preparation. Here, the map (on a scale 1:800,000) prepared in the Geographical Institute under the direction of Prof. Ali Tanoğlu must be mentioned. In this map the De Geer system has been used, and a point used to represent 200 people, and circles used to show settlements of over 2000.

In this survey, where all the main problems of Turkey's population are considered from a geographic point of view.

I. Turkey is a country with a continuously increasing population. Between 1927 - 1955 it has increased 76%, that is 10.463.508.

The increase has been continuous but not regular. Between 1927 - 1935 the increase has been 18,4%, 1935 - 40 only 10,3%, 1940 - 45 5,4%, 1945 - 50 11,4%, and finally in 1950-55 15,1%. It is interesting to note a decrease during the second World War and an increase afterwards. This negative situation is noticeable in all countries during the second World War. The increase after 1950 is connected

Year	Population	Increase %	Amount of increase	Persons per Km. ²
1927	13.648.270	—		17.9
1935	16.158.018	18.4	2.509.748	21.0
1940	17.820.950	10.3	1.662.932	23.0
1945	18.790.174	5.4	969.224	24
1950	20.947.188	11.4	2.157.014	27.3
1955	24.111.778	15.0	3.164.590	31.4
1927-55	10.463.508	76.0		

with the general principles of demography. Indeed, we know that after the war increasing economic activities in many countries and the progress made by comparatively backward ones has played a great part in the increase in population. The Chart of the increase in population in Turkey reminds us of similar increases in European countries in the 19. century, also due to industrial and economic progress. This observation, together with the fact that also Turkey's neighbours show the same

increase, shows us that this region is a part of the world, with a rapidly increasing population. It is not difficult to guess that this increase will grow faster in the coming years. The decline in the increase of population seen in the old industrial centres of Europe since the turn of the century, is out of the question for Turkey and many Balkan and Middle East countries at present.

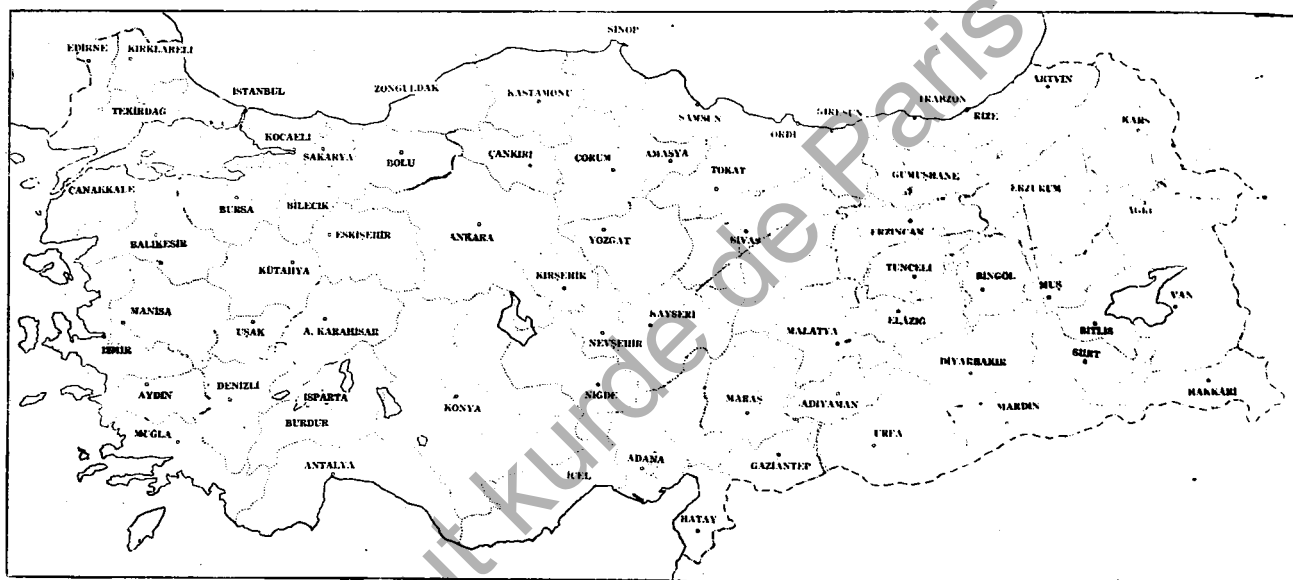
75% of Turkey's population is a rural one in our survey, settlements with a population of over 5000 have been considered towns. This limit changes in various countries between 100 and 40.000. The reason why there

was 22,2% in 1935, in 1940 21,3%; in 1945 21,5%, in 1950 22%, and in 1955 it became 25,5%.

As for the geographical distribution of population we notice these points in maps which have been made on the basis of population of square kilometer in provinces.

The oldest maps available (1927) on the distribution of population show that the regions along the Mediterranean shore are the most thickly, and Central Anatolia and the mountain regions of Eastern Anatolia are the least populated parts.

In the following years in increase in the

Şekil 39
Figure 39

The Locations of places named in the study are given on this map.

is not one common criterion for towns, is become each country passes a different economic and social structure. Whereas in Turkey official statistics take 2000 as the limit, researchers have taken figures like 10.000 (Reuter), 5000 (Tümertekin), 3000 (Louis, Darkot). We consider that in Turkey with approximately 50.000 settlements, we accept that places with a population of at least 5000 show characteristics of town life.

The most marked increase in urban population in Turkey has happened in 1950 - 1955, e. g. the proportion of rural population

density of the Black Sea, Aegean and Marmara regions and the appearance of new density regions in Central Anatolia.

In Turkey, which is above all an agricultural country, the geographical distribution of the population is closely connected with the climate and other natural causes.

In 1927, 79,8% of population of Turkey was a rural one, and in many districts 90 - 100% of the population was rural. Only two provinces had little rural population: İstanbul with 19%. İzmir with 56% rural population is particularly predominant in the Eastern

Black Sea region. Until 1955 there has not been much change apart from the decrease in the Black Sea region in the geographical distribution of the rural population. As for urban population, it seems to be limited to certain cities in the country. Indeed, in 1955, 2.610.000 that is nearly a half of the whole urban population of 6.114.000 was centered in Istanbul, Ankara, Konya and Adana.

Year	%	Rural	%	Urban
1935	79.8	12.883.000	20.2	3.262.000
1940	78.7	14.027.000	21.3	3.792.000
1945	78.5	14.740.000	21.5	4.045.000
1950	78.0	16.335.000	22.0	4.607.000
1955	74.5	17.995.000	25.5	6.144.000

After ascertaining the changes in the general population, urban and rural population distribution pattern since 1927, we have gone over to a survey of various regions from the increase in rural and urban population point of view, in other words the geographical distribution of increase in population.

Although the general population had increased between where the population had increased by 40-50 and even 60%, but also provinces where there was no increase and even class of 10-15%.

The last part is devoted to internal migration and Urbanization. We don't yet possess statistics about internal migrations but some census results give the member of out-born people in each province. In 1935 there where 1.104.177 people in Turkey living outside the provinces where they were born. The main centres for these were Istanbul, İzmir and Ankara. This member went up to 1.347.402 in 1945 and in the 5 years between 1945 - 1950 344.528 people have been added to this member. This may be taken as an indication that an important period has started in internal migration.

Big towns seem to have attracted more people in this period. Two factors are responsible in the migration to towns, the second of which has become noticeable after the second World War. The first is the scarcity of arable land in Turkey, even the distribution of land importation of tractors and agricultural implements have not changed this fact. On the other hand the improvement of the means of communication and particularly industrial development have increased the pull of cities. In this respect Turkey reminds one of the countries where in the 19th. century the population has moved to cities as a result of industrialization.

Institut kurde de Paris

Institut kurde de Paris

Institut kurde de Paris

720 Krs.

52-